

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA WIZARA YA VIWANDA NA BIASHARA

**HOTUBA YA MHESHIMIWA DKT. SELEMANI SAIDI JAFU (MB.), WAZIRI WA
VIWANDA NA BIASHARA AKIWASILISHA BUNGENI MAKADIRIO YA MAPATO
NA MATUMIZI KWA MWAKA WA FEDHA 2025/2026**

Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, Mhe. Dkt. Samia Suluhu Hassan akiwa na viongozi wengine akiwemo Waziri wa Viwanda na Biashara, Mhe. Dkt. Selemani Saidi Jafo (Mb), Balozi wa China nchini Tanzania, Mhe. Chen Mingjian pamoja na wamiliki wa kiwanda cha Chokaa na Saruji cha Maweni Limestone wakati wa uzinduzi wa kiwanda hicho uliofanyika tarehe 27 Februari, 2025 Jijini Tanga.

Mhe. Dkt. Selemani Said Jafo (Mb.),
Waziri wa Viwanda na Biashara

Mhe. Exaud S. Kigahe (Mb.),
Naibu Waziri wa Viwanda na Biashara

Dkt. Hashil T. Abdallah,
Katibu Mkuu wa Viwanda na Biashara

Dkt. Suleiman H. Serera,
Naibu Katibu Mkuu wa Viwanda na Biashara

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
WIZARA YA VIWANDA NA BIASHARA

**HOTUBA YA MHESHIWIWA DKT. SELEMANI SAIDI JAFU (MB.), WAZIRI WA
VIWANDA NA BIASHARA AKIWASILISHA BUNGENI MAKADIRIO YA MAPATO
NA MATUMIZI KWA MWAKA WA FEDHA 2025/2026**

VIFUPISHO

AfCFTA	African Continental Free Trade Area
AGOA	African Growth and Opportunity Act
ASM	Artisanal and Small Miners
BBT	Building a Better Tomorrow
BDS	Business Development Services
BOT	Bank of Tanzania
BRELA	Business Registrations and Licensing Agency
CAMARTEC	Centre for Agricultural Mechanization and Rural Technology
CBE	College of Business Education
CIIE	China International Import Expo
CGS	Credit Guarantee Scheme
COPRA	Cereals and Other Produce Regulatory Authority
DIT	Dar es Salaam Institute of Technology
DITF	Dar es Salaam International Trade Fair
DRC	Democratic Republic of the Congo
EAC	East African Community
eGA	Electronic Government Authority
FCC	Fair Competition Commission
FCT	Fair Competition Tribunal
GPSC	Government Procurement Services Agency
ISO	International Organization for Standardization
KMTC	Kilimanjaro Machine Tools Company Limited
KSCL	Kilombero Sugar Company Limited
LLC	Limited Liability Company
MMCL	Maharashtra Minerals Corporation Ltd
NBS	National Bureau of Statistics
NIDA	National Identification Authority
NMB	National Microfinance Bank
NPK	Nitrogen, Phosphorus and Potassium
NSSF	National Social Security Fund

SADC	Southern African Development Community
SANAS	South African National Accreditation System
SEZ	Special Economic Zone
SIDO	Small Industries Development Organization
SME_s	Small and Medium Enterprises
STR	Simplified Trade Regime
TADB	Tanzania Agricultural Development Bank
TAEC	Tanzania Atomic Energy Commission
TAKUKURU	Taasisi ya Kuzuia na Kupambana na Rushwa
TANTRADE	Tanzania Trade Development Authority
TARI	Tanzania Agricultural Research Institute
TBC	Tanzania Broadcasting Corporation
TBS	Tanzania Bureau of Standards
TCRA	Tanzania Communications Regulatory Authority
TCCIA	Tanzania Chamber of Commerce, Industry and Agriculture
TCD	Tonnes Cane Sugar per Day
TEMDO	Tanzania Engineering and Manufacturing Design Organization
TFRA	Tanzania Fertilizer Regulatory Authority
TIRDO	Tanzania Industrial Research and Development Organization
TIMEXPO	Tanzania International Manufacturing Expo
TMB	Tanzania Meat Board
TNBC	Tanzania National Business Council
TPSF	Tanzania Private Sector Foundation
TPC	Tanzania Plantation Company
TRA	Tanzania Revenue Authority
UAE	United Arab Emirates
UKIMWI	Upungufu wa Kinga Mwilini
UNIDO	United Nations Industrial Development Organization
UNISO	United Nations International Science Organization
VAT	Value Added Tax

VVU	Virusi Vya Ukimwi
WMA	Weight and Measures Agency
WFP	World Food Programme
WRS	Warehouse Receipt System
WRRB	Warehouse Receipt Regulatory Board
WTO	World Trade Organization
ZASCO	Zanzibar Seaweed Company
ZSTC	Zanzibar State Trading Corporation

YALIYOMO

1. UTANGULIZI	1
2. HALI NA MWENENDO WA SEKTA YA VIWANDA NA BIASHARA NCHINI	6
2.1. Viwanda	6
2.2. Biashara.....	18
2.3. Mchango wa Sekta ya Viwanda na Biashara Nchini	22
3. UTEKELEZAJI WA MPANGO NA BAJETI KWA MWAKA 2024/2025.....	23
3.1. Utekelezaji wa Bajeti kwa Mwaka 2024/2025.....	23
3.1.1 Fedha Zilizoidhinishwa.....	23
3.1.2 Fedha Zilizopokelewa	24
3.2. Utekelezaji wa Mipango	24
3.2.1. Maendeleo ya Viwanda.....	24
3.2.2. Viwanda Vidogo na Biashara Ndogo	36
3.2.3. Mtangamano wa Biashara	41
3.2.4. Maendeleo ya Biashara	46
3.2.5. Maendeleo ya Rasilimali Watu.....	73
3.3. Mafanikio ya Wizara ya Viwanda na Biashara kwa Kipindi cha Miaka Minne (2021-2024) Katika Serikali ya Awamu ya Sita	74
3.3.1. Sekta ya Viwanda	74
3.3.2. Sekta ya Biashara.....	86
4. MPANGO NA MAKADIRIO YA MAPATO NA MATUMIZI KWA MWAKA 2025/2026.....	97
4.1. Vipaumbele	97

4.2.	Kazi Zitakazotekelezwa na Wizara na Taasisi Zake.....	98
4.2.1.	Sekta ya Maendeleo ya Viwanda.....	98
4.2.2.	Viwanda Vidogo na Biashara Ndogo	102
4.2.3.	Sekta ya Biashara	102
5.	SHUKRANI	109
6.	MAOMBI YA FEDHA KWA MWAKA 2025/2026	112

Orodha ya Majedwali

<i>Jedwali Na. 1: Orodha ya viwanda vya mbolea Nchini.....</i>	<i>114</i>
<i>Jedwali Na. 2: Biashara ya bidhaa kati ya Tanzania na Nchi za Jumuiya ya Afrika Mashariki (EAC) kwa mwaka 2015 hadi 2024 (Dola za Marekani “000,000”)</i>	<i>120</i>
<i>Jedwali Na. 3: Biashara kati ya Tanzania na Jumuiya ya Maendeleo ya Nchi za Kusini mwa Afrika (SADC) kwa mwaka 2015 hadi 2024 (Dola za Marekani ‘000,000’).....</i>	<i>121</i>
<i>Jedwali Na. 4: Mwenendo wa Biashara kati ya Tanzania na Nchi za Afrika (AfCFTA) kwa mwaka 2015 hadi 2024 (Dola za Marekani ‘000,000’)</i>	<i>121</i>
<i>Jedwali Na. 5: Mwenendo wa Biashara Baina ya Tanzani na Soko la Umoja wa Ulaya (EU) kwa mwaka 2019 hadi 2024 kwa dola za Marekani (000`000).....</i>	<i>122</i>
<i>Jedwali Na. 6: Mwenendo wa Biashara baina ya Tanzani na Bara la Asia Kuanzia mmwaka 2019 hadi 2024 kwa dola za Marekani (000`000)</i>	<i>122</i>
<i>Jedwali Na. 7: Mwenendo wa Mchango wa Sekta ya Viwanda katika Pato la Taifa 2016 - 2024.....</i>	<i>123</i>
<i>Jedwali Na. 8: Ukuaji wa Sekta ya Viwanda 2016 - 2024</i>	<i>123</i>
<i>Jedwali Na. 9: Mauzo ya bidhaa za Tanzania kwenda Marekani Kupitia Mpango wa AGOA kwa mwaka 2018 hadi 2024 kwa dola za Marekani (000`000).....</i>	<i>123</i>
<i>Jedwali Na. 10: Idadi ya Mikopo Iliyotolewa Kupitia Mfuko wa NEDF kwa Kipindi cha Miaka Minne (4) (2021-2024).....</i>	<i>124</i>
<i>Jedwali Na. 11: Bei za Mazao kwa Kipindi cha Miaka Minne Kabla ya Kutumia Mfumo na Baada ya Kutumia Mfumo</i>	<i>125</i>

1. UTANGULIZI

1. ***Mheshimiwa Spika;*** Kutokana na taarifa iliyowasilishwa leo hapa Bungeni na Mwenyekiti wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Viwanda, Biashara, Kilimo na Mifugo ambayo ilichambua Bajeti ya Wizara ya Viwanda na Biashara tarehe 25 Machi, 2025, naomba kutoa hoja kwamba Bunge lako sasa likubali kupokea na kujadili Taarifa ya Utekelezaji wa Mpango na Bajeti ya Mwaka 2024/2025. Aidha, ninaliomba Bunge lako Tukufu likubali kupitisha Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Viwanda na Biashara kwa Mwaka 2025/2026.

2. ***Mheshimiwa Spika,*** Awali ya yote, muomba Mungu si mtovu, hivyo napenda kuanza kwa kumshukuru Mwenyezi Mungu mwingi wa rehma na fadhili kwa fanaka zake na afya njema zinazotuwezesha kumudu kuyatekeleza yale tuliyokasimiwa na Mamlaka na Umma wa Watanzania wote.

3. ***Mheshimiwa Spika;*** Chanda chema huvikwa pete. Nichukue fursa hii adhimu kumpongeza Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa kuliongoza Taifa letu kwa ujasiri, uzalendo na umakini wa hali ya juu. Tunamuomba kwa Mwenyezi Mungu aendelee kumpa afya na siha njema, hekima na busara ili aendelee kuyatekeleza yale yote aliyoyapanga kwa manufaa ya nchi yetu. Aidha, namshukuru kwa dhati kwa kuendelea kuniamini na kunipa nafasi ya kuongoza Wizara

ya Viwanda na Biashara. Napenda kumhakikishia Mheshimiwa Rais ya kuwa, kwa kushirikiana na Naibu Waziri wangu, Viongozi wenzangu, Watumishi wa Wizara na Taasisi zake na wadau wote wa Wizara nitatekeleza majukumu aliyonikabidhi na kufuata miongozo anayonipatia ili tuweze kufikia malengo mahsusi ya kuendeleza sekta ya Viwanda na Biashara. Nitaendelea kuwa msikivu kwake wakati wote kwani Mtoto msikivu ndiye abarikiwaye.

4. ***Mheshimiwa Spika;*** Isiyo kongwe haivushi! Napenda kutoa pongezi na shukrani za dhati kwa Mheshimiwa Dkt. Philip Isdor Mpango, Makamu wa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, Mheshimiwa Kassim Majaliwa Majaliwa (Mb.), Waziri Mkuu wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, ambaye pia ni kiongozi wa shughuli za Serikali Bungeni, na Mheshimiwa Dkt. Dotto Mashaka Biteko (Mb.), Naibu Waziri Mkuu na Waziri wa Nishati kwa namna wanavyonipatia miongozo na maelekezo mbalimbali ambayo yamekuwa chachu na amali za ziada kwangu katika kufanikisha majukumu yangu, kama Wahenga walivyosema elimu bila amali ni kama nta bila asali, hivyo nawashukuru sana kwa kuwa amali kwangu ya kunisaidia kutekeleza majukumu yangu kikamilifu,

5. ***Mheshimiwa Spika;*** Umoja ni nguvu, utengano ni udhaifu. Napenda kumpongeza Mheshimiwa Dkt. Hussein Ali Mwinyi, Rais wa Serikali ya Mapinduzi Zanzibar na Mwenyekiti wa Baraza la Mapinduzi; Mheshimiwa Othman Masoud Othman, Makamu wa Kwanza wa Rais Zanzibar; na

Mheshimiwa Hemed Suleiman Abdulla, Makamu wa Pili wa Rais Zanzibar kwa jitihada zao za kuendelea kusimamia na kuimarisha Muungano wetu na hatimaye kuleta maendeleo kwa Watanzania wote kwa ujumla. Aidha, namshukuru Mheshimiwa Omar Said Shaban, Waziri wa Biashara na Maendeleo ya Viwanda (SMZ) kwa ushirikiano wake unaoniwezesha kutekeleza majukumu ya Sekta ya Viwanda na Biashara. Kwa hakika “kazi ya pamoja huzaa matunda”, na mafanikio tunayoyaona leo ni zao la mshikamano na dhamira ya dhati kati ya pande mbili za Muungano.

6. ***Mheshimiwa Spika;*** Ninapenda kukupongeza wewe binafsi, Naibu Spika na Wenyeviti wa Bunge kwa umakini na umahiri wenu katika kuliongoza na kulisimamia Bunge letu. Nawaombea kwa Mola awaongoze, awalinde na awasimamie ili muweze kuliendesha Bunge hili kwa umahiri mkubwa, kusimamia na kuishauri Serikali ipasavyo. Maana kama walivyosema Wahenga, “Palipo na uongozi bora, hakuna jambo linaloshindikana.” Kwa dhati kabisa naomba kuishukuru na kuipongeza Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Viwanda, Biashara, Kilimo na Mifugo inayoongozwa na Mwenyekiti wake Mheshimiwa Deodatus Philip Mwanyika, Mbunge wa Njombe Mjini, Makamu Mwenyekiti Mheshimiwa Mariam Ditopile Mzuzuri, Mbunge wa Viti Maalum. Sanjari na viongozi hao wa kamati niwashukuru Waheshimiwa Wajumbe wote wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Viwanda, Biashara, Kilimo na Mifugo. Kamati hii imeendelea kutoa maelekezo na ushauri wenye tija kwa Wizara. Nikiri kuwa, kamati hii imekuwa chachu ya kuongeza ufanisi katika utendaji wa Wizara. Aidha, napenda kuishukuru Kamati kwa

uchambuzi makini wakati wa kujadili Mpango na Makadirio ya Matumizi ya Wizara kwa Mwaka 2025/2026. Waswahili husema “Tano mkononi ni bora kuliko kumi porini”, na hakika, ushauri na maelekezo waliotoa ni hazina halisi tuliyonayo katika safari ya maendeleo, na yametupatia muongozo mzuri katika kuandaa Hotuba hii ninayoiwasilisha leo. Ninawaahidi kuwa tutaendelea kupokea ushauri wao na kuufanyia kazi ili kuiendeleza sekta yetu pamoja.

7. ***Mheshimiwa Spika***; Msiba haupigi hodi, na ni wajibu wetu kuwa pamoja katika huzuni kama tulivyo katika furaha. Naomba nichukue fursa hii kutoa pole kwa Mheshimiwa Rais wa Jamhuri ya Muungano, kwako Mheshimiwa Spika, kwa Waheshimiwa Wabunge wote, familia, ndugu na jamaa wa marehemu kwa kuondokewa na wapendwa wetu, kwanza, Makamu wa Kwanza wa Rais na Waziri Mkuu mstaafu wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, ambaye pia aliwahi kuwa Waziri wa Viwanda na Biashara kwa vipindi viwili tofauti Mhe. Cleopa David Msuya, aliyefariki dunia tarehe 7 Mei 2025, pili, Dkt. Faustine Engelbert Ndugulile aliyekuwa Mbunge wa Jimbo la Kigamboni na Mkurugenzi Mteule wa Shirika la Afya Duniani ukanda wa Afrika ambaye alifariki dunia tarehe 27 Novemba 2024 akiwa nchini India alipokuwa akipatiwa matibabu. Kwa hakika, vifo vya viongozi hawa ni pigo kubwa kwa taifa letu. Tutaendelea kuyaenzi maisha yao, tunapojifunza kutoka kwa uongozi wao uliotukuka. Tunaungana na familia zao, ndugu, jamaa na Watanzania wote katika kipindi hiki cha maombolezo, tukiomba Mwenyezi Mungu awapumzishe mahali pema peponi, Amina. Vilevile, naungana na viongozi

wenzangu kutoa pole kwa Watanzania wenzetu waliofikwa na maafa mbalimbali yaliyosababisha vifo, majeruhi na uharibifu wa mali ikiwa ni pamoja na kuporomoka kwa jengo la ghorofa katika eneo la Kariakoo Jijini Dar es Salaam. Nawapa pole kwa maafa hayo.

8. **Mheshimiwa Spika;** Hali kadhalika, nawapongeza watoa hoja wote waliowasilisha hotuba zao kabla yangu. Kipekee namshukuru Mheshimiwa Waziri Mkuu wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa Hotuba yake ya Bajeti aliyowasilisha hapa Bungeni tarehe 9 Aprili, 2025. Hotuba hiyo inatoa hali ya utekelezaji wa jumla katika utendaji wa Serikali kwa Mwaka 2024/2025 pamoja na kuonesha dira na mwelekeo wa Taifa letu kwa Mwaka 2025/2026 katika sekta mbalimbali ikiwemo sekta ya Viwanda na Biashara. Safari ya pamoja haichoshi, hotuba hiyo imesaidia kuweka mwanga wa hatua tulizopiga na tunazotarajia ili sote kwa nafasi zetu tuendeleo kushirikiana katika kujenga Taifa.

9. **Mheshimiwa Spika;** Baada ya maelezo hayo ya utangulizi, naomba kutoa Taarifa ya Utekelezaji wa Malengo ya Wizara ya Viwanda na Biashara kwa kipindi cha mwaka 2024/2025 na mpango wa mwaka 2025/2026.

2. HALI NA MWENENDO WA SEKTA YA VIWANDA NA BIASHARA NCHINI

2.1. Viwanda

10. **Mheshimiwa Spika;** Wizara imeendelea kuhamasisha ujenzi na upanuzi wa viwanda vya kuongeza thamani mazao ya kilimo pamoja na vile vinavyozalisha bidhaa zinazohitajika kwa wingi na zinazotumia malighafi zinazopatikana nchini kwa lengo la kuhakikisha upatikanaji wake, kuzalisha ajira na kukuza mauzo ya nje ya nchi. Kupitia jitihada hizo, viwanda vipya vimejengwa na vingine vimefanyiwa upanuzi kama ifuatavyo: -

A. Viwanda vya Marumaru

11. **Mheshimiwa Spika** Tanzania ina viwanda viwili (2) ambavyo ni kiwanda cha *Goodwill (Tanzania) Ceramic Company Ltd* na *KEDA (Tanzania) Ceramics Company Ltd*. Viwanda hivyo vina jumla ya uwezo uliosimikwa wa kuzalisha marumaru mita za mraba 149,000 kwa siku sawa na mita za mraba 40,230,000 kwa mwaka (wastani wa siku 270 kwa mwaka/ siku za kazi). Hata hivyo, viwanda hivyo kwa sasa vinazalisha jumla ya mita za mraba 125,000 kwa siku sawa na mita za mraba 33,750,000 kwa mwaka. Mahitaji ya marumaru nchini ni mita za mraba 80,000 kwa siku. Viwanda hivyo vina ziada ya marumaru mita za mraba 45,000 ambapo kati ya hizo, marumaru zenye mita za mraba 25,000 huuzwa katika nchi za Kenya, Jamhuri

ya Demokrasia ya Kongo (DRC), Malawi, Zambia na Uganda.

12. **Mheshimiwa Spika;** Kiwanda cha *Goodwill (T) Ceramic Company Ltd* kipo katika Wilaya ya Mkuranga, Mkoani Pwani na kinazalisha bidhaa za aina mbalimbali za marumaru. Kiwanda kina uwezo wa kuzalisha mita za mraba 100,000 za marumaru kwa siku sawa na mita za mraba 27,000,000 kwa mwaka. Kwa sasa kiwanda hicho kinazalisha mita za mraba 78,000 kwa siku sawa na mita za mraba 21,060,000 kwa mwaka. Kiwanda kimeajiri wafanyakazi 1,269 wa ajira za moja kwa moja na wafanyakazi 6,500 ambao ni ajira zisizo za moja kwa moja. Kiwanda cha KEDA (Tanzania) *Ceramics Company Limited (Twyford)* kilichopo katika Wilaya ya Chalinze, Mkoa wa Pwani, kinazalisha bidhaa za aina mbalimbali za marumaru. Uwezo uliosimikwa wa kiwanda ni kuzalisha mita za mraba 49,000 za marumaru kwa siku sawa na mita za mraba 13,230,000 kwa mwaka. Kwa sasa kiwanda hicho kinazalisha mita za mraba 47,000 kwa siku sawa na mita za mraba 12,690,000 kwa mwaka. Kiwanda hicho kimetoa ajira 1,000 za moja kwa moja na ajira 6,000 zisizo za moja kwa moja.

B. Viwanda vya Saruji

13. **Mheshimiwa Spika;** Tanzania ina jumla ya viwanda 14 vya kuzalisha saruji. Kati ya hivyo, viwanda saba (7) vinazalisha *clinker* na saruji na viwanda saba (7) vinazalisha saruji pekee. Viwanda vya saruji nchini huzalisha

clinker ambayo ni malighafi muhimu kwa ajili ya kutengeneza bidhaa ya saruji. Viwanda hivyo vina uwezo uliosimikwa wa kuzalisha malighafi ya *clinker* tani 8,096,375 kwa mwaka. Uzalishaji halisi wa *clinker* nchini ni tani 7,104,000 na mahitaji ya malighafi ya *clinker* nchini ni tani 5,549,901. Hivyo, kuna ziada ya tani 1,554,099 ambayo huuzwa katika nchi za Jumuiya ya Afrika Mashariki (EAC) na Jumuiya ya Maendeleo Kusini mwa Afrika (SADC).

14. **Mheshimiwa Spika**, Uzalishaji wa saruji nchini kwa mwaka 2024 ulikuwa tani 10,929,567.60 ambapo mahitaji ya ndani ya nchi ni takribani tani 8,500,000 kwa mwaka. Hivyo, kuna ziada ya tani 2,429,567.60 ambayo huuzwa katika masoko ya Rwanda, Malawi, Msumbiji, Burundi, Uganda, Jamhuri ya Kidemokrasia ya Kongo (DRC) na Zambia. Viwanda vinavyozalisha saruji na kuuza nje ya nchi ni pamoja na *Dangote Industries Ltd, Tanzania Portland Cement PLC, Lake Cement Co. Ltd, Mbeya Cement Co. Ltd*, na *Tanga Cement PLC*. Sekta hiyo imetoa ajira 12,500 ambapo kati ya hizo, 5,220 ni ajira za moja kwa moja na 17,280 ni ajira zisizo za moja kwa moja.

C. Viwanda vya Mbolea

15. **Mheshimiwa Spika**; Tanzania ina jumla ya viwanda 36 vya kuzalisha mbolea. Kati ya viwanda hivyo, viwanda vikubwa ni viwili (2) ambavyo ni Minjingu na *Itracom Fertilizer Limited*, kiwanda cha kati ni kimoja (1) cha YARA na viwanda vidogo 33 (**Jedwali Na. 1**) ambavyo hutengeneza mbolea za maji kwa kuchanganya mbolea za

chumvichumvi. Viwanda hivyo vimetoa jumla ya ajira 1,910 za moja kwa moja na ajira 6,425 zisizo za moja kwa moja.

16. **Mheshimiwa Spika;** Kiwanda cha mbolea cha *Itracom Fertilizer Limited* ambacho ni kiwanda cha kimkakati kwa ukanda wa Afrika Mashariki kipo Eneo la Viwanda la Nala katika Jiji la Dodoma. Kiwanda kimewekeza shilingi bilioni 78.4 na kinaendelea na usimikaji wa mitambo minne (4) ya kuzalisha mbolea aina FOMI ambayo ni mseto wa mbolea asili na mbolea za chumvi chumvi. Hadi kufikia Machi, 2025 usimikaji wa mitambo hiyo yenye uwezo wa kuzalisha tani 800,000 kwa mwaka umekamilika na mitambo imeanza kufanya kazi ambapo tani za mbolea 72,600 zimezalishwa na kutoa ajira za moja kwa moja 827. Mbolea inayozalishwa huuzwa ndani na nchi za Burundi, Kenya na Uganda. Aidha, mtambo mwingine mmoja (1) wenye uwezo wa kuzalisha tani 200,000 za mbolea kwa mwaka unaendelea kusimikwa. Vilevile, kiwanda kimesimika mitambo kwa ajili ya kuzalisha virekebishi udongo wenye uwezo wa kuzalisha tani 300,000 kwa mwaka. Pindi usimikaji wa mitambo yote utakapokamilika na uzalishaji utakapofikia uwezo uliosimikwa, kiwanda kitakuwa na uwezo wa kuzalisha tani 1,000,000 za mbolea kwa mwaka na kitatoa ajira za moja kwa moja 3,000 na ajira zisizo za moja kwa moja 8,000.

17. **Mheshimiwa Spika;** Kiwanda cha mbolea cha Minjingu kipo eneo la Minjingu katika Mkoa wa Manyara. Kiwanda kimewekeza shilingi bilioni 50 na kina uwezo uliosimikwa wa kuzalisha tani 250,000 za mbolea kwa

mwaka. Hadi kufikia Machi 2025, kiwanda kimezalisha tani 59,600 za mbolea aina ya *Phosphate* ambazo ni sawa na asilimia 23.84 za uwezo uliosimikwa. Kiwanda kimetoa ajira 200 za moja kwa moja na ajira 560 zisizo za moja kwa moja. Aidha, kwa mwaka 2025/2026 kiwanda kina mpango wa kuongeza mitambo ya kuzalisha mbolea ya kukuzia ya NPK hadi kufikia tani 400,000 kwa mwaka.

18. **Mheshimiwa Spika;** Kwa sasa mahitaji ya mbolea ni tani 1,000,000 ambapo zaidi ya asilimia 60 ni mbolea ya chumvi chumvi ambayo huagizwa kutoka nje ya nchi. Kwa ujumla uzalishaji wa mbolea unaendelea kuimarika ambapo uwezo uliosimikwa wa viwanda unatarajiwa kuwa zaidi ya tani milioni moja kwa mwaka. Malighafi zinazotumika kuzalisha mbolea katika viwanda vyetu hupatikana hapa nchini na nyingine huagizwa nje ya nchi hususan mbolea ya chumvi chumvi. Ili kupunguza uagizaji wa mbolea ya chumvi chumvi ambayo kiambato kikubwa ni kemikali zitokanazo na mazao ya petroli, juhudi zinaendelea kumpata mwekezaji atakaye anzisha kiwanda cha mbolea ya chumvi chumvi kinachotumia malighafi ya gesi asilia. Aidha, Shirika la Taifa la Maendeleo (NDC) kupitia kiwanda cha Bidhaa za Kibaiolojia – Kibaha, lipo katika hatua za mwisho za kuanza uzalishaji wa mbolea ya kibaiolojia isiyo ya kemikali. Mbolea hiyo inatarajiwa kuingizwa sokoni kuanzia Mwezi Disemba 2026. Ili kupunguza uagizwaji mbolea nje ya nchi, juhudi zinaendelea kufanyika kumpata mwekezaji mahiri ambae anaweza kutumia gesi asilia kuzalisha mbolea ya chumvichumvi.

D. Viwanda vya Kutengeneza Vioo

19. **Mheshimiwa Spika;** Tanzania ina jumla ya viwanda vinne (4) vya kuzalisha bidhaa za vioo. Viwanda hivyo ni Kioo Ltd; *Salehbhai Glass Industries Ltd*; *Sapphire Glass Industrial limited*; na *Keda Float Glass T. Ltd*. Kiwanda cha Kioo Ltd huzalisha chupa za vinywaji na viwanda vilivyosalia huzalisha vioo vya majumbani. Zaidi ya asilimia 95 ya malighafi zinazotumiwa na viwanda vya *Sapphire*, *Kioo Ltd* na *Keda* kuzalisha bidhaa zinapatikana nchini. Malighafi hizo ni pamoja na *dolomite*, *silca sand*, *limestone* na *feldspar*.

20. **Mheshimiwa Spika;** Kiwanda cha *Sapphire Glass Industrial Limited* kimewekeza mtaji wa bilioni 800.1. Kiwanda hicho kilianza uzalishaji mwezi Septemba, 2023 baada ya kuzinduliwa na Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania. Kiwanda `kina uwezo uliosimikwa wa kuzalisha tani 700 kwa siku. Hadi kufikia Machi, 2025 kiwanda kimezalisha vioo tani 225,000 ambapo asilimia 60 ya vioo vinavyozalishwa huuzwa nje ya nchi. Nchi hizo ni pamoja na Madagascar, Burundi, Rwanda, Jamhuri ya Demokrasia ya Kongo (DRC) na Afrika Kusini. Kiwanda kimetoa ajira za moja kwa moja 1,012 na ajira zisizo za moja kwa moja 3,857. Aidha, kiwanda hicho kitakapokamilika kitatoa ajira za moja kwa moja 1,650 na ajira zisizo za moja kwa moja 6,000. Kiwanda kingine cha *Keda Float Glass T. Ltd* kimewekeza mtaji wa kiasi cha dola za Marekani milioni 309 na kina uwezo wa kuzalisha tani 600 kwa siku za vioo sawa na tani 220,000

kwa mwaka. Kiwanda kilianza uzalishaji mwezi Agosti, 2024 na kimetoa ajira za moja kwa moja 1,400 na ajira zisizo za moja kwa moja zaidi ya 6,000.

E. Viwanda vya Kuunganisha Magari

21. ***Mheshimiwa Spika;*** Tanzania ina jumla ya viwanda 13 vya kuunganisha magari. Kati ya viwanda hivyo, viwanda viwili (2) vinaunganisha magari ambavyo ni *GF Trucks and Equipment Ltd* kilichopo eneo la TAMCO Kibaha, Pwani na *Saturn Corporation Limited* kilichopo Kigamboni, Dar es Salaam. Viwanda 11 vilivyosalia vinatengeneza matrela. Kiwanda cha *GF Truck and Equipment Ltd* kina uwezo uliosimikwa wa kuunganisha magari 200 kwa mwezi na kimewekeza kiasi cha shilingi bilioni 13 na kimetoa ajira 167. Kiwanda cha *Saturn Corporation Limited* kilichopo Kigamboni jijini Dar es salaam kina uwezo uliosimikwa wa kuunganisha vichwa vya magari 900 na magari aina ya tipa 270 kwa mwezi ambapo kimewekeza mtaji wa shilingi bilioni 64.3. Kiwanda kimetoa ajira za moja kwa moja 250 na ajira zisizo za moja kwa moja 1,800. Aidha, kiwanda cha TATA ambacho ujenzi wake unaendelea katika eneo la TAMCO Kibaha, Pwani kimewekeza jumla ya shilingi bilioni 19. Kiwanda hicho kitakapokamilika kinatarajia kuunganisha vichwa vya magari, tipa pamoja na pikipiki. Hadi kufikia Machi 2025 ujenzi wa kiwanda ulikuwa umefikia asilimia 70.

F. Viwanda vya Sukari

22. ***Mheshimiwa Spika;*** Tanzania ina jumla ya viwanda saba (7) vya sukari ambavyo ni *Kilombero Sugar Company Limited (KSCL)*, *Mtibwa Sugar Limited*, Kiwanda cha Sukari Mkulazi, *Kagera Sugar Limited*, *TPC Limited* Moshi, *Bagamoyo Sugar Limited* na *Manyara Sugar Company Limited*. Viwanda vya sukari vimetoa ajira za moja kwa moja takribani 34,200 na ajira zisizo za moja kwa moja 200,000. Aidha, Viwanda hivyo vina uwezo uliosimikwa wa kuzalisha sukari tani 638,486.6 kwa mwaka, ambapo mahitaji ya sukari nchini ni tani 900,000. Kati ya tani hizo, tani 650,000 ni kwa matumizi ya kawaida na tani 250,000 ni kwa matumizi ya viwandani. Hadi kufika Machi, 2025 uzalishaji wa sukari ya matumizi ya kawaida ulikuwa tani 446,332.

23. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika jitihada za kupunguza uagizaji wa sukari ya viwandani ambayo haizalishwi hapa nchini, Serikali imeweka mazingira wezeshi kwa kufanya upanuzi wa kiwanda cha Mkulazi kitakachozalisha sukari ya viwandani. Aidha, Serikali imeendelea na mikakati ya kuanzisha miradi mipya ya viwanda vya sukari vikiwemo Kiwanda cha Sukari cha Rufiji na mradi wa kiwanda cha Sukari Kasulu katika Mkoa wa Kigoma. Kiwanda cha Sukari cha Rufiji kinachojengwa na Kampuni ya “Lake Agro” kitakuwa na uwezo wa kuzalisha tani 30,000 za sukari kwa mwaka na mradi wa kiwanda cha sukari Kasulu unaotekelezwa na kampuni ya “Mufindi Paper Mill” unatarajiwa kuzalisha tani 100,000 kwa mwaka na

kufikia uzalishaji wa juu wa tani 300,000 kwa mwaka baada ya upanuzi. Kwa uwekezaji unaoendelea kufanyika katika viwanda vya sukari, ndani ya kipindi kifupi nchi yetu itaondokana kabisa na changamoto ya upungufu wa sukari.

G. Viwanda vya Mabati

24. **Mheshimiwa Spika;** Tanzania ina jumla ya viwanda 54 vya kuzalisha mabati ambapo viwanda vikubwa ni vinne (4) Lodhia, *MMI Steel*, *ALAF Limited* na *Kinglion* na viwanda 50 vilivyosalia ni viwanda vya kati. Viwanda hivyo vimetoa ajira 1,500 za moja kwa moja na ajira 8,500 zisizo za moja kwa moja. Viwanda vya mabati vya Lodhia, *ALAF Limited* na *MMI Steel* vimefanya upanuzi ambao umehusisha ujenzi wa majengo na kusimika mitambo mipya yenye uwezo wa kuzalisha jumla ya tani 200,000 kwa mwaka. Upanuzi wa kiwanda cha Lodhia umegharimu kiasi cha dola za Marekani million 60. Kutokana na upanuzi huo, kiwanda kimetoa ajira mpya za moja kwa moja 500 na ajira zisizo za moja kwa moja 1,000. Kwa upande wa kiwanda cha *ALAF Limited*, upanuzi umegharimu kiasi cha dola za Marekani million 25 na kutoa ajira mpya za moja kwa moja 75. Aidha, katika kiwanda cha *MMI Steel*, upanuzi umegharimu kiasi cha dola za Marekani million 60 na umewezesha upatikanaji wa ajira mpya za moja kwa moja 300. Upanuzi huo umewezesha kuzalisha mabati ya rangi kuanzia hatua ya awali hadi kuweka rangi. Kwa sasa uzalishaji wa mabati ya rangi umefikia tani 260,000

kwa mwaka, wakati mahitaji ya mabati ya rangi kwa mwaka nchini ni tani 130,000. Hivyo, kuna ziada ya tani 130,000.

H. Viwanda vya Kubangua Korosho

25. ***Mheshimiwa Spika;*** Tanzania ina jumla ya viwanda 57 vya kubangua korosho. Viwanda hivyo vipo katika mikoa ya Ruvuma, Lindi, Mtwara, Pwani, Singida, Katavi na Dar es salaam. Viwanda vina uwezo uliosimikwa wa kubangua korosho jumla ya tani 103,395 kwa mwaka. Hata hivyo, kati ya viwanda hivyo 57, ni viwanda 36 pekee vinavyofanya kazi. Viwanda hivi vimetoa ajira 6,702 za moja kwa moja na ajira 15,000 zisizo za moja kwa moja. Sababu zilizopelekea viwanda 21 kutofanyakazi ni pamoja na ukosefu wa mitaji, uchakavu wa mitambo, teknolojia kupitwa na wakati, ukosefu wa utaalamu wa masoko ya nje na baadhi kushindwa kuhimili ushindani katika ununuzi wa korosho ghafi. Hata hivyo, takwimu zinaonesha kuwa ubanguaji wa korosho umekuwa ukiongezeka nchini kutokana na juhudi mbalimbali za Serikali za kuhamasisha wawekezaji. Juhudi hizo zimewezesha kujengwa viwanda vitatu vikubwa vya kubangua korosho ambavyo ni Coastal Nuts (T) Ltd, Akofa East Africa (T) Ltd na Tankom (T) Ltd. Mathalani, ubanguaji wa korosho nchini ulikuwa tani 6,628.46 kwa msimu wa mwaka 2020/2021; tani 14,955.94 mwaka 2021/2022; tani 10,773.10 mwaka 2022/2023 na tani 26,656 mwaka 2023/2024

i. Kiwanda cha Coastal Nuts(T) Ltd

26. **Mheshimiwa Spika;** Kiwanda cha kubangua korosho cha Coastal Nuts (T) Ltd kipo Wilaya ya Mtwara na kimewekeza mtaji wa dola za Marekani Milioni 6. Kiwanda hicho kilianza uzalishaji mwaka 2022 na kina uwezo wa kubangua korosho tani 6,000 kwa mwaka. Kiwanda kimetoa ajira 200 za moja kwa moja na 450 zisizo za moja kwa moja. Katika msimu wa 2022/2023 na 2023/2024 kiwanda kilibangua tani 1,000 na 1,500 mtawalia. Kwa msimu wa 2024/2025 kiwanda kinatarajia kubangua tani 4,000.

ii. Kiwanda cha Akofa East Africa (T) Ltd

27. **Mheshimiwa Spika;** Kiwanda cha kubangua korosho cha Akofa East Africa (T) LTD kipo Wilaya ya Mkuranga, Mkoa wa Pwani na kimewekeza mtaji wa kiasi cha shilingi bilioni 6. Kiwanda hicho kilianza uzalishaji mwaka 2022 na kina uwezo wa kubangua korosho tani 8,000 kwa mwaka. Kiwanda kimetoa ajira 500 za moja kwa moja na 300 zisizo za moja kwa moja. Katika msimu wa 2022/2023 na 2023/2024 kiwanda kilibangua tani 800 na 3000 mtawalia. Kwa msimu wa 2024/2025 kiwanda kinatarajia kubangua tani 4,500.

iii. Kiwanda cha Tankom (T) Ltd

28. **Mheshimiwa Spika;** Kiwanda cha kubangua korosho cha Tankom (T) LTD kipo Wilaya ya Mkuranga, Mkoa wa Pwani na kimewekeza mtaji wa kiasi cha dola za Marekani milioni 2. Kiwanda hicho kilianza uzalishaji mwaka 2022 na kina uwezo wa kubangua korosho tani 3,000 kwa

mwaka. Kiwanda kimetoa ajira 180 za moja kwa moja na 340 zisizo za moja kwa moja. Kiwanda kilianza ubanguaji wa korosho msimu wa 2023/204 na kiliweza kubangua tani 125. Kwa msimu wa 2024/2025 kiwanda kinatarajia kubangua tani 2,500.

I. Viwanda vya Wanga na Glukosi ya Maji

29. ***Mheshimiwa Spika;*** Kiwanda cha *East African Starch Limited* ni kiwanda pekee nchini Tanzania kinachozalisha wanga na glukosi ya maji kutoka kwenye mahindi. Kiwanda hicho kilichopo Mkoa wa Mbeya kilianza uzalishaji wa majaribio mwaka 2022 na uzalishaji rasmi mwaka 2024. Kiwanda kimewekeza mtaji wa shilingi bilioni 20 na kinazalisha glukosi ya maji ambayo hutumika kama malighafi ya kuzalisha bidhaa mbalimbali za viwandani ikiwemo biskuti, pipi, *ice cream* na madawa. Uwezo uliosimikwa wa kiwanda ni kuzalisha tani 15,000 za wanga na tani 12,000 za glukosi ya maji kwa mwaka kutokana na mahindi tani 40,000 hadi tani 45,000. Hadi kufikia Machi, 2025 kiwanda kimezalisha tani 187 za wanga na tani 700 za glukosi ya maji. Aidha, kiwanda kimetoa ajira 80 za moja kwa moja na 20 zisizo za moja kwa moja. Kiwanda kitakapojiendesha katika uwezo wake uliosimikwa, kitakuwa na uwezo wa kutoa ajira 300 za moja kwa moja na 50 zisizo za moja kwa moja.

J. Viwanda vya Kuzalisha Vipuri vya Magari na Pikipiki

30. ***Mheshimiwa Spika;*** Kampuni ya Kitanzania ya *Oasis Group* iliyopo Mikocheni Dar es Salaam chini ya

usimamizi wa Shirika la Umoja wa Kimataifa la Maendeleo ya Viwanda (UNIDO) imeanzisha mradi wa kipekee wa kutengeneza betri za umeme (lithium) zitakazotumika katika magari na pikipiki hapa nchini wenye thamani ya dola za Marekani milioni 4.8. Mradi huo pia utahusisha utengenezaji wa fremu za pikipiki 50,000 kwa mwaka pamoja na ujenzi wa vituo vya kuchajia betri. Uzalishaji wa betri na fremu hizo ndani ya nchi unatarajiwa kukuza uwezo wa viwanda nchini kupitia uhamishaji wa teknolojia, kuongeza ajira zenye ujuzi na kupunguza uchafuzi wa hewa. Kwa sasa, mradi upo katika hatua ya maandalizi ya uzalishaji, na shughuli za uzalishaji zinatarajiwa kuanza Agosti, 2025.

2.2. Biashara

31. ***Mheshimiwa Spika;*** Tanzania ina fursa mbalimbali za masoko ya nje ya kuuza mazao na bidhaa zinazozalishwa nchini. Katika kutumia fursa hizo, Wizara imeendelea kushiriki majadiliano ya biashara baina ya Nchi na Nchi, Kikanda na Kimataifa lengo likiwa ni kupanua wigo wa fursa za masoko yenye masharti nafuu ya bidhaa na huduma na kuvutia biashara na uwekezaji. Katika mwaka 2023/2024 mwenendo wa biashara ulikuwa kama ifuatavyo:

A. Jumuiya ya Afrika Mashariki (EAC)

32. ***Mheshimiwa Spika;*** Mwaka 2024, Tanzania iliendelea kuboresha mahusiano ya kibiashara na nchi mbalimbali duniani. Katika kipindi hicho, thamani ya bidhaa zilizouzwa kwenye soko la Jumuiya ya Afrika Mashariki (EAC) ilikuwa dola za Marekani milioni 1,163.8 ikilinganishwa na dola za Marekani milioni 1,180.5 mwaka 2023 sawa na

upungufu ya asilimia 1.4. Upungufu huo umechangiwa na kupungua kwa mauzo ya bidhaa za viwanda, nafaka, mbolea, chumvi, samaki na mazao ya samaki katika nchi za Rwanda na Burundi; na kuongezeka kwa mauzo katika kanda nyingine hususan SADC na AfCFTA.

33. **Mheshimiwa Spika;** Katika mwaka 2024 bidhaa zenye thamani ya dola za Marekani milioni 527.3 ziliagizwa kutoka Jumuiya ya Afrika Mashariki ikilinganishwa na bidhaa zenye thamani ya dola za Marekani milioni 523.6 mwaka 2023, sawa na ongezeko la asilimia 0.7. Ongezeko hilo limetokana na urahisi wa upatikanaji wa baadhi ya bidhaa kutoka nchi jirani kwa masoko ya mipakani na utashi wa walaji. **(Jedwali Na. 2).** Mwenendo wa jumla wa ufanyaji biashara kati ya Tanzania na nchi nyingine za Afrika Mashariki kwa kipindi cha mwaka 2021 hadi 2024 umeendelea kuwa urari chanya wa biashara.

B. Jumuiya ya Maendeleo Kusini mwa Afrika (SADC)

34. **Mheshimiwa Spika;** Mwaka 2024, thamani ya bidhaa zilizouzwa katika soko la Jumuiya ya Maendeleo Kusini mwa Afrika (SADC) ilikuwa ni dola za Marekani milioni 2,968 ikilinganishwa na dola za Marekani milioni 1,727.5 mwaka 2023 sawa na ongezo la asilimia 71.8. Ongezeko hilo limetokana na kuongezeka kwa mauzo ya bidhaa mbalimbali kama vile vile madini, parachichi, kahawa, tumbaku, vigae, mavazi, vyandarua, saruji, sabuni na mafuta ya kupaka. Aidha, kwa mwaka 2024, bidhaa zilizoagizwa kutoka Jumuiya ya Maendeleo ya Nchi za Kusini mwa Afrika zilikuwa na thamani ya dola za Marekani milioni 786.4

ikilinganishwa na dola za Marekani milioni 786.1 mwaka 2023, sawa na ongezeko la asilimia 0.04 (**Jedwali Na. 3**). Ongezeko hilo limetokana na kuongezeka kwa uagizaji wa kemikali za kuzalisha mbolea, juisi mchanganyiko, mabati na bidhaa za chuma. Mwenendo wa jumla wa ufanyaji biashara kati ya Tanzania na nchi nyingine za SADC kwa kipindi cha mwaka 2021 hadi 2024 umeendelea kuwa urari chanya wa biashara.

C. Mwenendo wa Biashara Kati ya Tanzania na Nchi za Afrika – AfCFTA

35. ***Mheshimiwa Spika***; Mwenendo wa mauzo ya nje ya Tanzania katika nchi za Bara la Afrika kwa mwaka 2024 yalikuwa dola za Marekani milioni 3,946.76 ikilinganishwa na dola za Marekani milioni 2,341.37 kwa mwaka 2023 ambayo ni sawa na ongezeko la asilimia 40. Ongezeko hilo, lilitokana na kuongezeka kwa masoko mapya chini ya AfCFTA yanayojumuisha nchi za Morocco, Nigeria, Senegal, Ghana, Misri, Ethiopia, Algeria, Djibuti, Somalia na Guinea. Bidhaa zilizochangia mauzo hayo ni pamoja na kahawa, tumbaku, vioo, nafaka (mchele na mahindi), viungo na nyuzi za mkonge (**Jedwali Na. 4**). Aidha, kwa mwaka 2024 bidhaa zilizoagizwa kutoka nchi za Afrika zilikuwa na thamani ya dola za Marekani Milioni 1,374.97 ikilinganishwa na dola za Marekani milioni 1,430.58 mwaka 2023 sawa na upungufu wa asilimia 4.04. Upungufu huo ulichangiwa na kupungua kwa uagizaji wa sukari za viwandani, madawa ya binadamu na *plasters* za *gypsum* kutoka Misri. Mwenendo wa jumla wa ufanyaji biashara kati ya Tanzania na nchi

nyingine za soko la AfCFTA kwa kipindi cha mwaka 2021 hadi 2024 umeendelea kuwa urari chanya wa biashara.

D. Soko la Umoja wa Ulaya (EU)

36. ***Mheshimiwa Spika;*** Mwaka 2024 thamani ya mauzo ya bidhaa katika soko la Jumuiya ya Umoja wa Ulaya ilikuwa dola za Marekani milioni 686.3 ikilinganishwa dola za Marekani milioni 633.5 mwaka 2023 ikiwa ni ongezeko la asilimia 7.6. Ongezeko hilo lilichangiwa na kuongezeka kwa mauzo ya bidhaa za kakao, parachichi, tumbaku, kahawa na madini. Aidha, mwaka 2024 uagizaji wa bidhaa kutoka soko la Jumuiya ya Umoja wa Ulaya ulikuwa dola za Marekani milioni 1,267.6 ikilinganishwa na dola za Marekani milioni 1,174.9 kwa mwaka 2023, sawa ongezeko la asilimia 7.3. Ongezeko hilo lilichangiwa na uhitaji wa malighafi na mitambo ya kuzalisha bidhaa viwandani na migodini **(Jedwali Na. 5)**.

E. Bara la Asia

37. ***Mheshimiwa Spika;*** Mwaka 2024, thamani ya mauzo ya bidhaa kwenda baadhi ya nchi za Bara la Asia hususan kwa nchi za China, India, Japan, Singapore na Umoja wa Falme za Kiarabu ilikuwa dola za Marekani milioni 2,840.3 ikilinganishwa na dola za Marekani milioni 2,924.1 mwaka 2023 **(Jedwali Na. 6)** sawa na upungufu wa asilimia 2.9. Upungufu huo ulichangiwa na mabadiliko ya mahitaji ya Soko na ushindani mkubwa kutoka katika nchi nyingine zilizouza bidhaa kama hizo. Bidhaa zilizouzwa kwa wingi ni pamoja na madini, mazao jamii ya kunde, korosho,

parachichi, pamba, nyama ya mbuzi, mbogamboga, tumbaku, ufuta, kakao na karanga.

38. **Mheshimiwa Spika;** Aidha, uagizaji wa bidhaa kutoka baadhi ya nchi za Bara la Asia ulikuwa na thamani ya dola za Marekani milioni 5,514.2 kwa mwaka 2024 ikilinganishwa na dola za Marekani milioni 8,409.3 kwa mwaka 2023, sawa na upungufu wa asilimia 34.4. Upungufu huo ulitokana na kupungua kwa uagizaji wa bidhaa za mitaji, Plastiki na usafirishaji. Bidhaa zilizounuliwa kwa wingi ni pamoja na magari, pikipiki, mafuta ya gesi na petroli, simu, sukari kwa ajili ya matumizi ya viwandani, saruji nyeupe na bidhaa za chuma.

2.3. Mchango wa Sekta ya Viwanda na Biashara Nchini

39. **Mheshimiwa Spika;** Mchango wa Sekta ya Viwanda katika Pato la Taifa kwa mwaka 2024 ulikuwa asilimia 7.3 ikilinganishwa na asilimia 7.0 mwaka 2023 (Jedwali Na. 7). Aidha, ukuaji wa Sekta ya Viwanda ulikuwa asilimia 4.8 mwaka 2024 ikilinganishwa na asilimia 4.3 mwaka 2023 (**Jedwali Na. 8**).

40. **Mheshimiwa Spika;** Mchango wa Sekta ya Biashara katika Pato la Taifa kwa mwaka 2024 ulikuwa asilimia 8.6 ikilinganishwa na asilimia 8.4 mwaka 2023. Aidha, kasi ya ukuaji wa Sekta ya Biashara ilikuwa asilimia 4.8 mwaka 2024 ikilinganishwa na asilimia 4.2 mwaka 2023. Ukuaji huo umechangiwa na uboreshaji wa mazingira ya ufanyaji biashara.

3. UTEKELEZAJI WA MPANGO NA BAJETI KWA MWAKA 2024/2025

41. **Mheshimiwa Spika;** Katika mwaka 2024/2025, Wizara imeendelea kutekeleza maeneo ya kipaumbele yakiwemo kuendeleza miradi ya Kielelezo ya Magadi Soda Engaruka; Makaa ya Mawe – Mchuchuma na Chuma cha Liganga; Kuendeleza Kiwanda cha Kilimanjaro Machine Tools Company (KMTC); Kuratibu majadiliano baina ya nchi na nchi, kikanda na kimataifa; na Kuboresha mazingira ya biashara. Maeneo mengine ya kipaumbele ni: Kutafuta masoko ya bidhaa za Tanzania; Kuendeleza mitaa ya viwanda; Kukuza na kuboresha hali ya ushindani sokoni, ubunifu, uhawilishaji na ukuzaji wa teknolojia.

3.1. Utekelezaji wa Bajeti kwa Mwaka 2024/2025

3.1.1 Fedha Zilizoidhinishwa

42. **Mheshimiwa Spika;** Katika mwaka 2024/2025 Wizara ya Viwanda na Biashara kupitia Fungu 44 iliidhinishiwa jumla ya shilingi 110,899,722,000.00. Kati ya fedha hizo, shilingi 81,115,206,000.00 ziliidhinishwa kwa ajili ya matumizi ya kawaida, zinazojumuisha shilingi 12,762,260,000.00 za Matumizi Mengineyo (OC) na shilingi 68,352,946,000.00 za Mishahara. Aidha, shilingi 29,784,516,000.00 ni kwa ajili ya kutekeleza miradi ya maendeleo.

3.1.2 Fedha Zilizopokelewa

a) Fedha za Matumizi ya Kawaida

43. **Mheshimiwa Spika;** Hadi kufikia Machi, 2025, Wizara ilipokea na kutumia jumla ya shilingi 75,747,677,767.85, sawa na asilimia 68.30 ya Bajeti iliyoidhinishwa na Bunge kwa ajili ya matumizi ya kawaida. Kati ya fedha hizo, shilingi 9,170,635,771.78 kwa ajili ya Matumizi Mengineyo (OC), sawa na asilimia 71.86 na shilingi 52,800,269,874.07 kwa ajili ya Mishahara sawa na asilimia 77.25 ya fedha zilizotengwa.

b) Fedha za Maendeleo

44. **Mheshimiwa Spika;** Hadi kufikia Machi, 2025 Wizara ilipokea jumla ya shilingi 13,776,772,122.00 kwa ajili ya utekelezaji wa miradi ya maendeleo sawa na asilimia 46.25 ya fedha zilizotengwa.

3.2. Utekelezaji wa Mipango

3.2.1. Maendeleo ya Viwanda

A. Kuendeleza Miradi ya Kimkakati na Kielelezo

i. Mradi Unganishi wa Mchuchuma na Liganga

45. **Mheshimiwa Spika;** Serikali baada ya kukamilisha malipo ya fidia ya kiasi cha shilingi bilioni 15.4 kwa wananchi 1,142 waliopisha eneo la utekelezaji wa mradi. Serikali inaendelea na majadiliano na mwekezaji ambaye ni Kampuni ya “Shudao Investment Group Company Limited (SDIG)” inayomilikiwa na Serikali ya

Jamhuri ya Watu wa China. Awamu ya kwanza ya majadiliano na mwekezaji ilifanyika Januari, 2025, awamu ya pili ilifanyika Februari, 2025 na awamu ya tatu ilifanyika Aprili, 2025. Masuala yaliyokubalika hadi sasa katika majadiliano hayo ni pamoja na makubaliano katika vipengele muhimu vya mikataba ikiwemo misingi sahihi ya mgawanyo wa hisa na muundo wa uwekezaji (Financing structure); kiwango cha mtaji wa uwekezaji unaohitajika; muundo wa usimamizi na uendeshaji wa mradi; muda wa Mkataba wa Uwekezaji; uhuishaji wa taarifa ya upembuzi yakinifu wa mradi; na uandaaji wa modeli ya kifedha ya pamoja.

ii. Mradi wa Magadi Soda Engaruka

46. ***Mheshimiwa Spika***; Wizara kupitia NDC imeendelea na utekelezaji wa mradi wa kimkakati na kielelezo wa Magadi soda uliopo katika bonde la Engaruka wilayani Monduli. Katika mwaka 2024/2025, Serikali imetoa jumla ya shilingi 6,304,672,959 kwa ajili ya mradi huo. Kati ya fedha hizo, shilingi 5,895,890,224 ni kwa ajili ya ulipaji wa fidia kwa wananchi 595 waliopisha Mradi, na kiasi cha shilingi 408,782,735 ni kwa ajili ya malipo ya ada ya mwaka ya leseni ya uchimbaji madini. Zoezi la ulipaji fidia lilizinduliwa rasmi Januari, 2025 katika eneo la Engaruka Mkoa wa Arusha. Hadi kufikia Machi, 2025 jumla ya shilingi 5,702,104,241.70 sawa na asilimia 97 ya fedha zote za fidia zililipwa kwa wafidiwa 528 kati ya wafidiwa 595. Aidha, ukamilishaji wa zoezi la ulipaji fidia wa kiasi kilichobaki cha

shingi 194,303,812.31 unaendelea kwa wafidiwa 67 waliobaki ambao wanakamilisha nyaraka muhimu zikiwemo taratibu za mirathi.

47. ***Mheshimiwa Spika;*** Kwa sasa mradi upo katika hatua za mwisho za kupata wawekezaji wawili watakaojenga viwanda vya kuchenjua Magadi. Uamuzi wa kuwa na wawekezaji wawili ni kutokana na uwepo wa mashapo mengi ya Magadi katika mfumo wa maji kiasi cha mita za ujazo bilioni 3.2 ambazo zinaendelea kuongezeka kila mwaka. Uwekezaji wa viwanda viwili na miundombinu yake inatarajiwa kutumia dola za Marekani milioni 700 ambapo utawezesha nchi kuwa mzalishaji namba moja wa Magadi soda katika Afrika. Mradi huu unatarajia kuiingizia Serikali mapato ya dola za Marekani milioni 42 kutokana na tozo na kodi mbalimbali. Aidha, utazalisha ajira 1,000 - 1,400 za moja kwa moja na kati ya ajira 4,000 - 5,600 zisizokuwa za moja kwa moja. Vilevile, Mradi utachochea uanzishwaji wa viwanda vinavyotumia magadi kama malighafi katika uzalishaji.

iii. Mradi wa Chuma cha Maganga Matitu

48. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara kupitia NDC ilisaini Mkataba wa Ubia na mwekezaji *Fujian Hexingwang Industry Tanzania Co.Ltd* kwa ajili ya utekelezaji wa mradi wa Chuma ghafi cha Maganga Matitu Agosti, 2024. Uwekezaji katika mradi huo unakadiriwa kuwa dola za Marekani million 77.45 na utadumu kwa miaka 25 na kupelekea Tanzania kuwa nchi

ya nne (4) Afrika kwa uzalishaji wa chuma. Hatua zote za utekelezaji wa mradi zimekamilika ikiwa ni pamoja na Upembuzi Yakiniifu, uliobaini uwepo wa kiwango cha mashapo ya chuma (*Iron ore*) tani milioni 100 katika kiwango cha *inferred* chenye ubora wa chuma (44.6%), *Titanium Oxide* (11.2%) na *Vanadium Pentoxide* (0.41%). Aidha, uzalishaji wa mgodi unatarajiwa kuwa tani milioni 1.0 kwa mwaka za chuma ghafi, tani 100,000 kwa mwaka za *Titanium concentrate* na tani 483,000 kwa mwaka za mabaki ya madini tajwa (*tailings*). Hadi kufikia Machi, 2025, Kampuni ya Ubia ya *Maganga Matitu Minerals Corporation Limited (MMCL)* imeanzishwa kati ya Serikali kupitia Msajili wa Hazina, NDC na mwekezaji huyo.

49. **Mheshimiwa Spika;** Utekelezaji wa mradi huo utaanza baada kulipa fidia wananchi wanaozunguka eneo hilo. Zoezi la ulipaji wa fidia linatarajiwa kufanyika kabla ya mwaka 2024/2025 kuisha ambapo kiasi cha shilingi 4,215,600,214 kinatarajiwa kulipwa kwa wananchi 385. Kukamilika kwa mradi huo kutawezesha kupatikana ajira 1,000 ambapo kati ya ajira hizo, ajira 300 ni za moja kwa moja na ajira 700 zisizo za moja kwa moja. Aidha, mradi utaiwezesha nchi kutumia rasilimali za ndani kuzalisha bidhaa mbalimbali za chuma ambazo zitawezesha uanzishwaji wa viwanda vingine vitakavyoongeza mnyororo wa thamani (*downstream processing industries*). Vilevile, mradi utaokoa fedha za kigeni zinazotumika kuagiza bidhaa za chuma nje ya nchi na utaondoa au kupunguza uharibifu wa miundombinu unaosababishwa na matumizi ya vyuma chakavu ambavyo wakati mwingine vinakosa ubora.

iv. Mradi wa Makaa ya Mawe Katewaka

50. **Mheshimiwa Spika;** Wizara kupitia NDC imefanikiwa kusimamia mradi wa makaa ya mawe Katewaka ambao upo katika hatua za mwisho kuanza utekelezaji. Mradi huo ni muhimu katika uendelezaji wa sekta ya viwanda, kuongeza ajira nchini pamoja na kuingiza fedha za kigeni kwa mauzo ya makaa ya mawe nje ya nchi. Mradi huo ambao una mashapo tani milioni 100 za makaa ya mawe unatarajiwa kuzalisha wastani wa tani milioni 1.5 kwa mwaka. Hadi kufikia Machi, 2025 Wizara imefanikiwa kufanya vikao vya majadiliano na mwekezaji na kukamilisha kuandaa Rasimu ya Mpango Kazi wa utekelezaji wa mradi huo. Aidha, Serikali imefanikiwa kukamilisha uthamini wa wananchi 693 watakaopisha mradi ambapo kiasi cha fidia ya shilingi 2,089,642,544 kinatarajiwa kulipwa kabla ya mwezi Septemba 2025.

B. Kuwezesha Uanzishwaji wa Viwanda Vipya na Kongani za Viwanda

i. Kongani ya Viwanda Sino Tan Industrial Park-Kwala Mkoani Pwani

51. **Mheshimiwa Spika;** Wizara imefanikiwa kuvutia uwekezaji wa ujenzi wa kongani ya Viwanda *Sino Tan Industrial Park* iliyopo Kwala Mkoa wa Pwani inayotarajiwa kuwa na viwanda vikubwa 200 na viwanda vidogo 300 pindi ujenzi utakapokamilika. Aidha, Mwekezaji katika mradi huo ambaye ni *Sino Tan* anatarajia kukamilisha ujenzi wote wa kongani ifikapo mwaka 2027. Hatua ya awali ya ujenzi

imehusisha ekari 500 kati ya ekari 2,500 ambapo ujenzi umefikia asilimia 80. Kukamilika kwa kongani hiyo kunatarajiwa kuzalisha ajira za moja kwa moja 100,000 na ajira zisizo za moja kwa moja 500,000 na kuzalisha bidhaa zenye thamani ya Dola za Marekani bilioni 6.

52. **Mheshimiwa Spika;** Hadi kufikia Machi 2025, ujenzi wa miundombinu iliyokamilika ni barabara kuu ya ndani, miundombinu ya maji, jengo la utawala, jengo la zimamoto, jengo la hosteli, majengo sita (6) ya viwanda na jengo la kufundishia mafundi. Vilevile, miundombinu ya umeme mkubwa (50 MW) ipo katika hatua za mwisho za ukamilishwaji. Kutokana na kukamilika kwa miundombinu hiyo, viwanda vinne (4) vimeanza uzalishaji ambavyo ni Kiwanda cha nguo cha *House of Garments*; Kiwanda cha vipodozi cha *KVS Chemicals*; Kiwanda cha *Snowsea* kinachozalisha vifaa vya umeme vya majokofu na kabati maalum ya kuhifadha bidhaa baridi. Aidha, wawekezaji sita (6) wa viwanda tayari wamesaini mikataba na wanaendelea na taratibu za kuanza ujenzi.

**ii. Kongani ya Kisasa ya Viwanda Modern
Industrial Park –Mlandizi, Pwani**

53. **Mheshimiwa Spika;** Mradi wa kongani ya kisasa ya viwanda ulianza ujenzi Septemba, 2021 na unatarajiwa kugharimu shilingi trilioni 3.5. Ujenzi huo umechukua jumla ya eneo lenye ukubwa wa ekari 1,077, ambapo eneo hilo limegawanywa katika viwanja 210. Kati ya viwanja hivyo, viwanja 202 ni kwa ajili ya viwanda, viwanja viwili (2) ni kwa

ajili ya vituo vya umeme (54MW) na (400MW), viwanja viwili (2) ni vya maeneo ya biashara, viwanja vitatu (3) ni kwa ajili ya huduma za jamii na kiwanja kimoja (1) ni kwa ajili ya bandari kavu.

54. **Mheshimiwa Spika;** Hadi kufikia Machi, 2025 jengo la utawala, kituo cha huduma za pamoja kwa ajili ya Taasisi za Serikali (one stop centre), ujenzi wa kituo cha zimamoto, ujenzi wa kituo cha Afya na uzio wa kilomita 9 zimekamilika. Aidha, viwanda vitano (5) ambavyo ni *Sulphur and minerals-sulphur pesticides* (vitazalisha pembejeo) *Tan smart lyf-lubricants for machines and vehicles* (Vilainishi vya magari na mashine mbalimbali), *Nadeem- food processing* (Kusindika vyakula aina mbalimbali), *Mohamed Maaz Abdul – General industry*; na *TanTurk- generator assembly* (Kutengeneza na kuunganisha majenerata) vipo katika hatua mbalimbali za ujenzi. Vilevile, jumla ya wawekezaji 11 wamesaini mikataba na wanatarajia kuanza ujenzi pindi watakapomaliza malipo. Kukamilika kwa kongani hiyo kutatoa ajira za moja kwa moja 30,000 na zisizo za moja kwa moja 200,000.

C. Kuimarisha Ufanisi katika Sekta ya Viwanda na Biashara kupitia Falsafa ya KAIZEN

55. **Mheshimiwa Spika;** Wizara imeendelea kutoa mafunzo ya ufanisi ya KAIZEN kupitia Mradi wa Huduma za Maendeleo ya Biashara (BDS). Hadi kufikia Machi, 2025 Wizara imetoa mafunzo ya huduma za maendeleo ya biashara kwa wakufunzi 97 na wajasiriamali 884 katika Mikoa ya Dodoma, Mwanza, Mbeya, Morogoro, Singida, Arusha, Kilimanjaro, Dar es Salaam na Kisiwa cha Zanzibar. Aidha,

Wizara imeshiriki mashindano ya KAIZEN yaliyofanyika nchini Tunisia Oktoba, 2024 ambapo kampuni na viwanda 60 zilishiriki mashindano hayo. Vilevile, kupitia mradi huo, Wizara iliratibu ushiriki wa mafunzo ya KAIZEN yaliyofanyika nchini Mauritius ambapo washiriki 10 walishiriki mafunzo hayo.

D. Kufanya Tathmini ya Viwanda na Kuainisha Fursa za Uwekezaji

56. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara kupitia TIRDO inaendelea na zoezi la kufanya tathmini ya viwanda na kuainisha fursa za uwekezaji nchini. Hadi kufikia Machi, 2025 zoezi la ukusanyaji taarifa na uainishaji wa fursa za uwekezaji katika viwanda limefanyika Kanda ya Ziwa (Mwanza na Shinyanga). Tathmini hiyo ilibaini uwepo wa viwanda vikubwa 50, vya kati 109, vidogo 1,156 na vidogo sana 1,776 katika Mkoa wa Mwanza na viwanda vikubwa 40 vya kati 92, vidogo 931 na vidogo sana 780 kwa Mkoa wa Shinyanga. Aidha, Wizara imeunda mfumo wa Kanzidata ya Taarifa za Viwanda Nchini (National Industrial Information Management System (NIIMS)) ambao utakua na moduli nne (4) ambazo zitawezesha kupata taarifa za viwanda, maghala, masuala ya leseni, malighafi za viwanda, maeneo yaliyotengwa kwa ajili ya uwekezaji katika viwanda, taarifa za rasilimali watu, ujuzi na ajira.

57. ***Mheshimiwa Spika;*** Hadi kufikia Machi, 2025 awamu ya kwanza ya matengenezo ya mfumo upande wa moduli ya Viwanda umefikia asilimia 95 na taarifa za viwanda kutoka Mikoa ya Dar es Salaam, Morogoro, Pwani, Kilimanjaro, Tanga, Shinyanga na Mwanza zimeingizwa. Vilevile, ukamilishaji wa matengenezo ya mfumo huo kwa moduli

zilizobaki unaendelea. Mfumo huo umeimarisha uwazi wa taarifa, kurahisisha ufuatiliaji wa sekta ya viwanda na kutoa mwongozo kwa wawekezaji kuhusu maeneo yenye fursa bora za uwekezaji na hivyo kuchochea maendeleo ya uchumi wa viwanda nchini.

E. Kuimarisha Maabara kwa Ajili ya Utoaji Huduma

58.**Mheshimiwa Spika;** Katika kuimarisha utoaji wa huduma za maabara, Wizara kupitia TIRDO inaendelea na hatua za kupata ithibati za maabara za ngozi na nguo; mazingira; kemia; teknolojia ya kupima vifaa vya kihandisi bila kuharibu (*Non Destructive Testing*); maabara za nishati; na madini ambazo zinabadili ithibati za awali kutoka Bodi ya *Southern African National Accreditation System* (SANAS) kwenda Bodi ya *Southern African Development Community Accreditation Service* (SADCAS). Aidha, tarehe 20 Machi 2025, Maabara ya Chakula ya TIRDO imefanikiwa kupata Ithibati Na. *TEST-1 0033 ya ISO 17025-2017* ambapo itawezesha maabara hiyo kupima sampuli kwa kiwango cha kimataifa. Maabara zilizobaki zinatarajia kukamilisha taratibu za kupata ithibati ifikapo mwaka 2027. Kukamilika kwa maabara hizo kutasaidia shirika kutoa huduma zitakazoweza kutambulika kimataifa na kuongeza uwezo wa viwanda katika maeneo husika. Aidha, Wizara imekamilisha mchakato wa kumpata mzabuni kwa ajili ya uanzishaji wa maabara ya nishati na madini katika Mkoa wa Njombe ambayo inatarajiwa kukamilika ifikapo Juni, 2026.

F. Uvumbuzi, Utafiti na Uendelezaji wa Teknolojia

59.**Mheshimiwa Spika;** Hadi kufikia Machi, 2025, Wizara kupitia CAMARTEC imeendelea kutekeleza shughuli mbalimbali za ubunifu na tafiti tumizi zinazopelekea kupatikana kwa zana sahihi za kilimo na teknolojia za vijijini. Wizara imefanya tathmini ya ufanisi na uhimili wa sampuli mbalimbali zikiwemo:- Mashine za kupura mazao mbalimbali katika Wilaya ya Chemba; Mashine za kutenganisha maganda na viini vya makokwa ya chikichi katika Wilaya ya Buhigwe; na Mtambo wa kukaushia mazao ya kilimo, mifugo na uvuvi jijini Arusha. Matokeo ya tathmini zote zilizofanyika yameonesha mafanikio makubwa yanayoruhusu sampuli vifani husika kuandaliwa kwa hatua inayofuata ambayo ni uzalishaji mkubwa wa zana na teknolojia hizo.

60.**Mheshimiwa Spika;** Mafanikio ya tathmini yameonekana katika upuraji wa dengi, alizeti na mbaazi; kutenganisha maganda na viini vya mbegu za matunda ya michikichi (mise); na ukaushaji wa korosho zilizobanguliwa na parachichi. Aidha, majaribio ya kukamua mafuta ya parachichi kwa kutumia mashine za mkono yameonesha mafanikio makubwa na hivyo kuleta suluhu ya kudumu kwenye kuongeza thamani ya parachichi zinapozalishwa kwa wingi na kukosa soko la uhakika. Wizara pia imeunda mtambo wa kuzalisha hewa yenye joto unaotumia nishati mbadala kwa ajili ya kulitumia joto hilo kwenye makaushio ya mazao mbalimbali. Majaribio ya awali ya mtambo huo yameonesha mafanikio makubwa kwa kufua joto hadi kufikia nyuzi joto 65 kwa dakika 5.

61.**Mheshimiwa Spika;** Wizara imeendelea kushirikiana na Wizara ya Kilimo katika masuala mbalimbali yakiwemo utengenezaji wa zana za kilimo na uongezaji thamani wa mazao. Hadi kufikia Machi, 2025, Wizara imefanikiwa kuunda zana tatu (3) zinazotumika kupasua tabaka gumu la udongo (sub-soiler) kwa kuzingatia uhitaji wa Wizara ya Kilimo. Zana hizo zimeanza kutumika katika mradi wa Jenga Kesho Iliyobora (BBT) Chinangali na Ndogowe ambapo zimeonesha ufanisi mzuri kwa kulima ekari 120 wakati wa majaribio ya kukabidhiana. Aidha, Wizara inatarajia kuzalisha zana nyingine saba (7) (sub-soiler) kwa ajili ya mradi wa BBT; Kuunda vipandio vitano (5) vinavyotumia injini ya pikipiki (RAFIKI cotton seed planter) zinazotumika na Taasisi ya Utafiti wa Kilimo ya *Tanzania Agriculture Research Institute* (TARI – UKILIGURU); na kuendelea na ushirikiano na TARI-Uyole kwa ajili ya kuunda kipandio cha ngano kinachoendeshwa kwa trekta.

62.**Mheshimiwa Spika;** Wizara kupitia TEMDO inaendelea kutekeleza mradi wa usanifu na uundaji wa vifaa tiba vya hospitali awamu ya III ambapo hadi kufikia Machi, 2025 usanifu huo umekamilika kwa asilimia 100. Mradi huo unalenga kuipunguzia nchi gharama kutokana na kuagiza vifaa tiba nje ya nchi. Kifaa tiba kilichosanifiwa na kuundwa ni jokofu la ngazi sita la kuhifadhi maiti. Vilevile, Wizara imekamilisha usanifu wa vifaa mbalimbali ambavyo ni:- ‘stretchers’, ‘theatre trolleys’, ‘Autoclave’, na mashine za kufulia; mitambo ya kuongeza thamani ya mazao ya korosho na chikichi; na mtambo wa kuzalisha nishati mbadala ya kupikia.

63.**Mheshimiwa Spika;** Wizara kupitia FCC inaendelea na juhudi za kufanya utafiti kuhusu ushindani na ulinzi wa mlaji. Wizara imekamilisha utafiti katika soko la nyaya za umeme na tayari matokeo ya utafiti huo yameidhinishwa. Utafiti huo ulibaini uwepo wa viashiria vya ukiukwaji wa misingi ya ushindani na ulinzi wa mlaji. Kufuatia matokeo ya utafiti huo, Wizara ilifanya uraghbishi kwa wadau wa soko hilo kwa ajili ya kujadili matokeo ya utafiti huo pamoja na mapendekezo yake. Wizara inaendelea kufuatilia soko hilo kwa ajili ya kuhakikisha misingi na haki za walaji zinalindwa.

G. Kuanzisha Vitovu vya Teknolojia za Kihandisi (VITEKI) katika Wilaya za Maswa na Karatu

64.**Mheshimiwa Spika;** Wizara kupitia CAMARTEC imeendelea na shughuli za ugani wa zana za kilimo na teknolojia mbalimbali ambapo imefanikiwa kuanzisha Vitovu vya Teknolojia za Kihandisi (VITEKI) katika Wilaya ya Maswa, Mkoa wa Simiyu na Wilaya ya Karatu, Mkoa wa Arusha. VITEKI hivyo vina jumla ya vifaa 119 ambapo kwa upande wa Maswa vipo 70 na Karatu vipo 49. Vifaa hivyo vinatumika kwa ajili ya kazi mbalimbali kama vile kupanda mazao, usafirishaji na uchakataji wa awali wa mazao ya kilimo.

65.**Mheshimiwa Spika;** Kupitia VITEKI hivyo, wadau hususani wakulima wameweza kuhudumiwa kupitia mifumo rafiki ya matumizi ya zana za kilimo na teknolojia za vijijini kwa kukodi na hivyo kuwaondolea ulazima wa kuzinunua. Aidha, vijana 30 wametumia fursa hiyo kujipatia ajira na kipato kwa kukodi zana hizo na kwenda kutoa huduma kwa

malipo kwenye vijiji mbalimbali. VITEKI hivyo pia vimekuwa vikitoa mafunzo kwa wadau mbalimbali ambapo jumla ya wadau 45 kutoka vijiji vya Mwandete, Lalago, Sangamwalugesha na Shinyamwenenge walipata mafunzo ya matumizi sahihi ya zana za kupukuchua mahindi, mtama na alizeti.

3.2.2. Viwanda Vidogo na Biashara Ndogo

A. Kubuni, Kutengeneza na Kusambaza Teknolojia Mpya kwa Ajili ya Matumizi ya Viwanda Vidogo na vya Kati

66.**Mheshimiwa Spika;** Wizara kupitia SIDO imeendelea kuwapatia wajasiriamali teknolojia mbalimbali za ndani na nje ya nchi. Teknolojia hizo zimekuwa ni msingi wa kuwezesha kuanzisha na kukuza miradi ya uzalishaji hususan kuongeza ufanisi, kuleta tija na kuhakikisha bidhaa zinazalishwa kwa viwango na ubora unaotakiwa. Hadi kufikia Machi, 2025 teknolojia mpya 17 zilibuniwa na SIDO na wajasiriamali katika Mikoa ya Dar es Salaam, Kilimanjaro, Mtwara, Shinyanga, Iringa na Mbeya. Teknolojia hizo ni: Teknolojia ya kuteketeza taka; Mashine iliyoboreshwa kwa ajili ya ubanguzi wa korosho; Mtambo wa kuongeza virutubisho kwenye unga; Tenki la umwagiliaji; Teknolojia ya kukamua mafuta kutoka kwenye viungo; Tenki la kuongeza virutubisho kwenye mafuta ya alizeti; na Mashine ya kusaga viungo inayohamishika.

67.**Mheshimiwa Spika;** Vile vile, Wizara inamiliki vituo na karakana saba (7) katika Mikoa ya Arusha, Kigoma, Kilimanjaro, Iringa, Mbeya, Lindi na Shinyanga. Vituo hivyo

vinajihusisha na uendelezaji wa teknolojia na utengenezaji wa mashine/vifaa na kutoa huduma za kiufundi kwa wajasiriamali wadogo na wa kati wa mijini na vijijini kwa kuzingatia Mkakati wa Wilaya Moja, Bidhaa Moja (ODOP). Hadi kufikia Machi, 2025 jumla ya Mashine 463 na Vipuri 3,028 vilitengenezwa na kuuzwa kwa wajasiriamali. Vilevile, Wizara imetoa huduma za matengenezo ya mashine na mitambo kwa viwanda 87 na kusaidia karakana binafsi 127 kuzalisha mashine 127.

B. Kuendeleza Ubunifu wa Teknolojia na Mawazo ya Bidhaa Mpya Chini ya Programu ya Kiatamizi

68.**Mheshimiwa Spika;** Wizara kupitia SIDO imeendelea kuwasaidia wajasiriamali wenye ubunifu wa teknolojia na mawazo ya bidhaa mpya kwa kuwapa huduma wezeshi ikiwa ni pamoja na maeneo ya kufanyia kazi, ushauri wa kiufundi na mitaji ili wakue na kufikia viwango vya kujitegemea. Hadi kufikia Machi, 2025 mawazo bunifu matatu (03) yamehitimu katika Mkoa wa Arusha, Dar es salaam na Kilimanjaro. Mawazo hayo bunifu ni utengenezaji wa mbolea kutokana na nywele za binadamu, mashine ya kukatakata mchaichai kwa ajili ya kusindika, na mashine ya kurutubisha unga. Aidha, mawazo bunifu 22 kutoka kwa wabunifu wa Mkoa wa Dar es Salaam, Mbeya, Arusha, Mwanza, Singida na Morogoro yanaendelea kuatamiwa. Vilevile, katika kuwaendeleza na kuwawekea mazingira rafiki wabunifu, Wizara kupitia SIDO imeingia makubaliano na Tume ya TEHAMA kwa ajili ya kuboresha Kituo cha Uatamizi Jijini Dar es Salaam. Hali kadhalika, moja ya makubaliano hayo ni kukarabati vituo vya uatamizi katika Mikoa ya Dar es Salaam, Mbeya, Arusha, Mwanza, Lindi na Tanga.

69. **Mheshimiwa Spika;** Kwa upande wa TEMDO, juhudi zimefanyika za kuwasaidia wajasiriamali wenye ubunifu wa teknolojia na mawazo ya bidhaa mpya kwa kuwapa huduma kama vile maeneo ya kufanyia kazi, machine na mitambo, ushauri wa kiufundi na kuwaunganisha na watoa mitaji ili wakue na kufikia viwango vya kujitegemea. Hadi kufikia Machi, 2025 wajasiriamali wanne (4) ambao ni *Bivac Co. Ltd*, *Rest Food Process Ltd*, *Upendo Food Process Ltd* na *Simba and Alice Food Process Ltd* wameendelea kuzalisha bidhaa zitokanazo na mazao ya kilimo kwenye viatamizi hivyo kwa Mkoa wa Arusha. Bidhaa zilizobuniwa, kutengenezwa na kuuzwa na wajasiriamali hao ni pamoja na siagi ya karanga, unga lishe, vyakula lishe na mbegu mbalimbali za mazao.

70. **Mheshimiwa Spika;** Wizara kupitia Chuo cha CBE imeendelea kutoa mafunzo ya atamizi za biashara kwa lengo la kusaidia ukuaji na maendeleo ya biashara changa (Start-ups) na wajasiriamali walioko katika hatua za awali. Mafunzo hayo yamegawanyika katika hatua tatu (3) ambazo ni:- Hatua Kabla ya Atamizi (Pre- Incubation); Hatua ya Atamizi (Incubation Stage) na Hatua Baada ya Atamizi (Post-Incubation). Hadi kufikia Machi, 2025 jumla ya wanafunzi 361 wapo katika mafunzo ambapo kupitia mafunzo hayo, jumla ya wanafunzi 260 wamesajiliwa katika awamu ya kwanza, wanafunzi 75 wapo katika hatua ya atamizi na wanafunzi 26 wapo katika hatua ya baada ya Atamizi.

C. Kuhamasisha Wajasiriamali Wadogo na wa Kati Kuchangamkia Masoko ya Ndani na ya Nje

71. Mheshimiwa Spika; Wizara imeendelea kuelimisha wajasiriamali wadogo na wa kati kuhusu umuhimu wa kuzalisha na kutoa huduma kadri ya mahitaji ya soko la ndani na nje yanavyohitaji. Katika jitihada hizo, Wizara iliwezesha wajasiriamali 299 kushiriki katika maonesho ya Afrika Mashariki maarufu kwa jina la Nguvu Kazi au Jua Kali yaliyofanyika Juba, Sudani ya Kusini Oktoba hadi Novemba, 2024. Katika maonesho hayo, jumla ya wajasiriamali 1,700 kutoka nchi wanachama wa Jumuiya ya Afrika Mashariki waliweza kushiriki. Maonesho hayo yamekuwa ya manufaa kwa wajasiriamali kwa kupata fursa za kupanua wigo wa soko la bidhaa zao pamoja na kubadilishana maarifa ya biashara kwa kuboresha bidhaa na mbinu mpya za teknolojia. Aidha, katika maonesho hayo, jumla ya wajasiriamali 158 walipata mikataba ya biashara yenye thamani ya shilingi milioni 176.

D. Kutoa Huduma za Kifedha kwa Wajasiriamali

72. Mheshimiwa Spika; Hadi kufikia Machi, 2025 Wizara kupitia mfuko wa Taifa wa Kuendeleza Wajasiriamali (NEDF) imetoa jumla ya mikopo 841 yenye thamani ya shilingi blioni 2.4 kwa wajasiriamali wadogo na wa kati, ambapo asilimia 34 ya mikopo hiyo ilitolewa katika miradi ya vijijini. Kati ya mikopo hiyo, asilimia 51.5 ilitolewa kwa wanawake na asilimia 48.5 ilitolewa kwa wanaume. Mikopo hiyo iliwezesha kupatikana kwa ajira 1,395 ambapo wanawake ni asilimia

42.5. Aidha, wastani wa kiwango cha urejeshaji mikopo kimeimarika na kufikia asilimia 92 mwaka 2024 kutoka asilimia 90.1 mwaka 2023. Vilevile, kupitia Programu ya Uwezesaji Viwanda Vidogo (SANVN Viwanda Scheme), Wizara imewezesha jumla ya wajasiriamali nane (08) kuunganishwa na Benki ya Azania na kupata mikopo yenye thamani ya shilingi milioni 735. Halikadhalika, kupitia Mfuko wa Dhamana ya Serikali (CGS), wajasiriamali wanne (04) waliweza kupata mikopo yenye thamani ya shilingi milioni 140.

73. *Mheshimiwa Spika;* Katika mwaka 2024/25, Serikali kupitia Benki ya Maendeleo ya Kilimo (TADB) imetoa mikopo yenye thamani ya shilingi bilioni 54.24 kwa njia ya moja kwa moja (direct lending) na shilingi bilioni 11.96 kupitia Mfuko wa Dhamana wa Wakulima Wadogo (Smallholder Farmers Credit Guarantee Scheme). Kati ya fedha zilizotolewa kwa njia ya moja kwa moja, shilingi bilioni 6.15 zilitolewa kwa ajili ya uendeshaji (working capital) wa viwanda 37 vya mazao ya Kahawa, Korosho, Pamba, Parachichi, Mpunga, Mkonge, Miwa, Zabibu, Mafuta ya Alizeti, na Mawese pamoja na Usindikaji wa Nyama na Maziwa. Aidha, shilingi bilioni 11.96 ambazo zilitolewa kupitia Mfuko wa Dhamana wa Wakulima Wadogo zilielekezwa kwenye viwanda 26 vya uchakataji wa mazao ya nafaka, usindikaji wa zabibu, uchakataji wa kahawa, na ukamuaji wa mafuta ya alizeti. Mikopo hiyo imewezesha uchakataji wa mazao ya kilimo, mifugo na uvuvi katika mikoa mbalimbali nchini.

74. *Mheshimiwa Spika;* Katika kutatua changamoto ya utoshelevu wa mafuta ya kula nchini, Benki ya TADB

imewezesha ujenzi wa kiwanda kikubwa na cha kisasa chenye uwezo wa kukamua lita 70,000 za mafuta kwa siku kwa kutumia mbegu za soya, alizeti, pamba na chikichi. Kiwanda hicho kinachojengwa katika Mkoa wa Pwani kinatarajiwa kupunguza utegemezi wa Taifa wa uagizaji mafuta ya kula kutoka nje ya nchi. Ili kujenga uchumi wa viwanda unaoweza kushindana na kuiletea nchi yetu maendeleo, katika mwaka 2025/26, Serikali kupitia Benki ya TADB itaendelea kuchagiza uwekezaji wa sekta binafsi kwa kutoa mikopo kwa wadau wa sekta za kilimo, mifugo na uvuvi. Mikopo hiyo itazingatia mahitaji na fursa zilizopo katika mnyororo mzima wa thamani, ikiwemo kwa waongezaji wa thamani wa mazao ya kilimo, mifugo na uvuvi.

3.2.3. Mtangamano wa Biashara

75. *Mheshimiwa Spika;* Wizara imeendelea kuratibu majadiliano ya kibiashara kati ya nchi na nchi, kikanda na kimataifa kama ifuatavyo:

A. Nchi na Nchi

i. Utekelezaji wa Mfumo Rahisi wa Ufanyaji Biashara kwa Wafanyabiashara Wadogo Wanaovuka Mpaka wa Tanzania, Zambia na Malawi

76. *Mheshimiwa Spika;* Katika kutekeleza Mfumo Rahisi wa Ufanyaji Biashara kwa Wafanyabiashara Wadogo (STR) wanaovuka mipaka ya Tanzania na Zambia, jumla ya bidhaa 51 zilikubalika kuingia katika mfumo rahisi wa ufanyaji biashara kwa wafanyabiashara wadogo wanaovuka mpaka wa Tanzania na Zambia kutoka bidhaa 22 za awali

ikiwa ni ongezeko la bidhaa mpya 29. Bidhaa hizo mpya ni pamoja na Maharage, Njegere, Matunda mbalimbali, Viazi Mviringo, Soya na Mboga mboga za kukausha. Aidha, bidhaa hizo zilijadiliwa na kukubaliwa katika Mkutano wa Makatibu Wakuu wa Tanzania na Zambia, kupitia kikao kilichoratibiwa na Wizara kilichofanyika Nakonde Zambia Oktoba, 2024. Aidha, kwa upande wa Tanzania na Malawi, majadiliano ya uwili ya kuanzisha Mkataba wa Taratibu Zilizorahisishwa za Kiforodha yamekamiliwa, ambapo jumla ya bidhaa 61 na ukomo wa thamani ya mzigo wa bidhaa usiozidi dola za Marekani 2,000 kwa siku umekubalika kutumia mfumo wa STR.

ii. Jukwaa la Ushirikiano Kati ya Afrika na Urusi

77.Mheshimiwa Spika; Katika kuimarisha uhusiano wa biashara na Urusi, Wizara ilishiriki katika mkutano wa kwanza wa Mawaziri wa Jukwaa la Ushirikiano kati ya Afrika na Urusi uliofanyika Novemba, 2024. Miongoni mwa masuala yaliyojadiliwa ni mwenendo na matarajio ya ushirikiano wa biashara na uchumi. Ili kuwepo mwenendo na matarajio chanya ya ushirikiano wa biashara na uchumi baina ya Afrika na Urusi pande zote mbili zilikubaliana yafanyike yafuatayo:- Kutumia sarafu/pesa na mifumo ya malipo ya nchi husika pale zinapofanyika biashara baina ya nchi za Afrika na Urusi; Kuwa na ushirikiano wa kibiashara kwa kuweka huduma za kifedha na zisizo za kifedha kusaidia mauzo ya nje ya Afrika; Kuboresha mazingira ya ufanyaji biashara na uwekezaji; Kujenga uwezo kwa wataalam wanaohusika na masuala ya majadiliano; Upatikanaji wa teknolojia za kisasa; Kukuza ushirikiano wa sekta ya umma na binafsi; Kuboresha

miundombinu ya uwekezaji na usafirishaji; na Kuanzisha tovuti ya huduma za usambazaji (Supply services portal).

B. Kikanda

i. Mkutano wa 46 wa Baraza la Mawaziri wa Jumuiya ya Afrika Mashariki

78. **Mheshimiwa Spika;** Wizara ilishiriki katika Mkutano wa 46 wa Baraza la Kisekta la Mawaziri wa Biashara, Viwanda, Fedha na Uwekezaji uliofanyika Novemba, 2024 Jijini Arusha. Pamoja na masuala mengine, mkutano huo uliidhinisha kuongeza orodha ya bidhaa mpya 198 katika orodha ya bidhaa zitakazotumia mfumo rahisi wa biashara katika mipaka ya Jumuiya ya Afrika Mashariki na kufikia bidhaa 568. Vilevile, mkutano huo ulipitia pendekezo la Kenya la kufanya mabadiliko ya kanuni za uasili wa bidhaa za EAC ili sukari ya viwandani inayozalishwa kwa kutumia malighafi kutoka nje ikidhi vigezo vya uasili na kupata msamaha wa ushuru wa forodha.

79. **Mheshimiwa Spika;** Pendekezo hilo lilikataliwa na ikapendekezwa kuwa, kunapokuwa na upungufu wa sukari katika nchi wanachama, kipaumbele cha kununua sukari kiwe ni ndani ya EAC na kwamba mapitio ya vigezo vya uasili wa sukari kwa matumizi ya viwandani yajadiliwe kupitia mikutano ya mapitio ya jumla ya vigezo vya uasili wa bidhaa kwa bidhaa zote. Hivyo, Tanzania iliweza kusimamia na kulinda sekta ya sukari kwa kutoruhusu sukari kutoka nje kutokana na jitihada zilizochukuliwa na zinazoendelea kuchukuliwa na Serikali katika kuvutia uwekezaji wa viwanda

vya sukari nchini. Vilevile, mkutano ulipitisha Kanuni za Maeneo Maalum ya Kiuchumi ya EAC ambapo ilikubalika kuwa kanuni husika zimezingatia maoni ya nchi wanachama hususan maoni ya Tanzania ya kutenganisha vivutio kwa wawekezaji na wafanyabiashara waliopo ndani na nje ya SEZ.

ii. Kusimamia na Kuratibu Utekelezaji wa Mkataba wa Eneo Huru la Biashara la Bara la Afrika (AfCFTA)

80. ***Mheshimiwa Spika;*** Serikali imeanza kunufaika na utekelezaji wa mkataba wa Eneo Huru la Biashara la Bara la Afrika (AfCFTA) kupitia biashara ya bidhaa za Kundi A ambapo usafirishaji wa shehena ya kwanza ya bidhaa chini ya mwamvuli na kanuni za AfCFTA ulifanyika Julai 2023. Hadi kufikia Machi, 2025, Serikali imehamasisha wafanyabiashara kusafirisha shehena ya bidhaa 21 tofauti ambapo kiasi cha takribani tani 1,000 zenye thamani zaidi ya dola za Marekani milioni 9.36 zimeuzwa katika nchi 18 za Afrika ambazo tulikuwa hatufungamani nazo. Bidhaa hizo ni pamoja na nyuzi za mkonge, kahawa, viungo, parachichi, tumbaku, mchele na vioo. Vilevile, utekelezaji wa mkataba wa AfCFTA umeonesha mafanikio ya biashara baina ya nchi za Afrika kwa kutumia taratibu na vigezo vya uasili vya AfCFTA. Hadi kufikia Machi, 2025, Tanzania imetoa jumla ya vyeti vya uasili wa bidhaa vipatavyo 131 kwa kampuni kuuza katika soko la AfCFTA.

81. ***Mheshimiwa Spika;*** Ili kuongeza manufaa yanayotokana na soko hilo, Wizara ilishiriki katika Mkutano

wa Baraza la Kisekta la Mawaziri wa Biashara, Viwanda, Fedha na Uwekezaji uliofanyika Novemba, 2024 Arusha kwa ajili ya kulijadili mapendekezo ya ufunguaji wa soko la bidhaa chini ya Mkataba wa AfCFTA. Aidha, mkutano huo ulikuwa ni maalum kwa ajili ya kujadili na kukubaliana na orodha ya bidhaa ambazo zitawekwa kwenye Kundi B (*Sensitive Products*) la bidhaa ambazo zitaondolewa ushuru kidogo kidogo kwa kipindi cha miaka 13 na Kundi C (*Exclusion List*) la bidhaa ambazo hazitaondolewa ushuru wa forodha katika ufunguaji wa biashara ya bidhaa katika AfCFTA.

C. Kimataifa

i. Kuwezesha Wafanyabiashara Kufikia Masoko ya Nje ya Nchi

82. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara iliratibu warsha na ziara ya kubaini na kuwezesha wafanyabiashara kufikia masoko ya nje ya nchi iliyofanyika mwaka 2024 katika Mikoa ya Mbeya, Morogoro, Mwanza, Shinyanga, Tanga na Kilimanjaro. Warsha hizo zililenga kubainisha wafanyabiashara ambao wanaweza kutumia vyema fursa zinazotokana na majadiliano ya kikanda na kimataifa ikiwemo Soko la Jumuiya ya Afrika Mashariki (EAC), Jumuiya ya Maendeleo Kusini mwa Afrika (SADC), Soko la Eneo Huru la Biashara Barani Afrika (AfCFTA), Masoko baina ya nchi na nchi na masoko mengine ya upendeleo kama vile Soko la Marekani kupitia mpango wa AGOA na China. Aidha, kupitia warsha hiyo, jumla ya kampuni 120

zimepatikana na zimejengewa uwezo wa namna ya kufikia masoko husika. Vilevile, Wizara inaendelea na jitihada za kuhakikisha wafanyabiashara wananufaika na masoko ya nje hususan yenye fursa nafuu.

3.2.4. Maendeleo ya Biashara

A. Kuboresha Mazingira ya Biashara Nchini

83. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara imeshiriki katika mkutano wa tatu (3) wa majadiliano ya kisera baina ya sekta binafsi na sekta ya umma kuhusu biashara ya nafaka na mazao jamii ya mikunde uliofanyika Desemba, 2024 Jijini Nairobi Kenya. Kupitia mkutano huo, wawakilishi kutoka Serikali za nchi wanachama wa Jumuiya ya Afrika Mashariki zilikubaliana ya kuendelea kuweka mazingira bora na wezeshi ya biashara kwa kufanya mikutano ya uwili (Bilateral Meetings); na kuboresha miundombinu ya biashara kama vile barabara, reli na bandari zinazounganisha mataifa; na kujenga maghala ya kuhifadhia mazao.

84. ***Mheshimiwa Spika;*** Masuala mengine yaliyokubaliwa ni kuboresha vituo vya pamoja mipakani kwa kusimika vifaa vitakavyoongeza ufanisi katika utendaji kama vile *Scanners*; kujenga uelewa wa masuala ya usalama wa chakula kwa wananchi; kujenga utamaduni wa kubadilishana taarifa za kibiashara baina ya nchi na nchi, wafanyabiashara, mashiriki yasiyo ya kiserikali na wadau

wengine katika minyororo ya thamani ya mazao; kuongeza uzalishaji wa mazao ya kilimo; Kuhamasisha urasimishaji wa biashara hususan katika maeneo ya mipakani ili kudhibiti biashara zisizo rasmi; na Kuhamasisha matumizi ya Mfumo wa Stakabadhi Ghalani ambao humpatia mkulima soko la uhakika na bei shindani.

B. Kukusanya, Kuchambua na Kusambaza Taarifa za Masoko

85. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara imeendelea kukusanya na kuchambua taarifa za mwenendo wa bei na masoko ya bidhaa zikiwemo:- Taarifa za bei za mazao makuu ya chakula (mahindi, mchele, mtama, uwele, ulezi, maharage, ngano na viazi mviringo) kutoka katika masoko makuu ya Mikoa Tanzania Bara na kuzisambaza taarifa hizo kila siku ya Jumatatu, Jumatano na Ijumaa. Taarifa hizo husambazwa kwa wadau na ofisi mbalimbali za Serikali ikiwemo: - Ofisi ya Rais – Ikulu; Ofisi ya Waziri Mkuu – Sera, Bunge na Uratibu; Benki Kuu ya Tanzania (BOT); Ofisi ya Taifa ya Takwimu (NBS); Shirika la Chakula Duniani (WFP); National Microfinance Bank (NMB); Wakala wa Ununuzi Serikalini (GPSA); Wizara ya Kilimo; Wizara ya Mifugo na Uvuvi; na wadau wengine mbalimbali zikiwemo taasisi za Utafiti. Aidha, taarifa hizo hutangazwa na Redio ya Shirika la Utangazaji Tanzania (TBC) na kuchapishwa katika magazeti ya -The Guardian na Mwananchi. Lengo ni kuwawezesha wadau mbalimbali ikiwa ni pamoja na watumiaji wa bidhaa hizo kupata taarifa za bei za bidhaa zitakazowasaidia

kufanya ulinganifu wanapotaka kununua bidhaa hizo na hatimaye kufanya maamuzi sahihi.

C. Kuwajengea Uwezo Wafanyabiashara Wadogo na Wa kati Kutumia Mifumo Katika Ufanyaji Biashara

86. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara iliratibu programu sita (6) za mafunzo zilizoratibiwa kwa washiriki 311 katika Mikoa ya Dodoma na Dar es Salaam kwa lengo la kuimarisha ushindani katika kufikia masoko ya ndani na nje ya nchi. Programu hizo ni; usimamizi na uendeshaji wa biashara, namna ya kufikia masoko ya ndani na nje, kutambua na kutumia fursa za biashara katika soko la AfCFTA na kuongeza thamani ya bidhaa. Wadau walioshiriki ni pamoja na Wanachama wa Chama cha Walemavu Tanzania (CHAWATA), Kampuni ya Msosi *Daily Catering* na Jumuiya ya Wafanyabiashara wa Kariakoo nchini.

D. Kutayarisha Viwango vya Kitaifa Katika Sekta/Nyanja Mbalimbali

87. ***Mheshimiwa Spika;*** Hadi kufikia Machi, 2025, Wizara kupitia Shirika la Viwango Tanzania (TBS) imekamilisha viwango muhimu katika kilimo, chakula, uhandisi na aina nyingine mbalimbali za viwango. Jumla ya viwango 278 vilitayarishwa sawa na asilimia 40.3 ya lengo la kutayarisha viwango 690 kwa mwaka. Aidha, kati ya viwango 278 vilivyokamilika, 62 ni katika nyanja ya kemikali, vinne (4) nyanja ya ujenzi, 97 nyanja ya kilimo na chakula, 33 nyanja ya nguo na ngozi, 23 nyanja ya mazingira, 8

nyanja ya madini, 33 nyanja ya uhandisi mitambo na 18 katika sekta mtambuka. Viwango 154 viko katika hatua mbalimbali za uandaaji. Uandaaji wa viwango hivyo vimesaidia wazalishaji wa bidhaa nchini kuzalisha bidhaa zenye ubora na kuendana na mahitaji ya soko na hatimaye kutanua wigo wa masoko ndani na nje ya nchi.

E. Kutoa Leseni ya Ubora Kutoka Katika Sekta Mbalimbali

88. ***Mheshimiwa Spika;*** Hadi kufikia Machi 2025, jumla ya leseni 482 za nembo ya ubora ya TBS zilitolewa ambayo ni sawa na asilimia 53.6 ya lengo la kutoa leseni 900 kwa mwaka. Miongoni mwa leseni hizo, leseni 205 zilitolewa kwa wajasiriamali wadogo wanaozalisha bidhaa mbalimbali kama vile siagi ya karanga, asali, maji ya kunywa, pombe kali (spirit), vifungashio, mchele na pombe. Shirika limeendelea kutoa mafunzo kwa wajasiriamali na wadau mbalimbali katika dhana nzima za kuzingatia mifumo ya ubora ili kuzalisha bidhaa zenye ubora.

F. Kusajili Majengo, Maeneo ya Uzalishaji, Uuzaji na Usambazaji wa Bidhaa za Chakula na Vipodozi

89. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara kupitia TBS imeendelea na huduma za kusajili majengo yanayohifadhi bidhaa za chakula na vipodozi kwa lengo la kuhakiki ubora na ufanisi wa maeneo hayo ili kuendelea kulinda afya za walaji. Hadi kufikia Machi, 2025, TBS imesajili majengo, maeneo ya uzalishaji, uuzaji na usambazaji wa bidhaa za

chakula na vipodozi 10,923 ambavyo ni sawa na asilimia 84 ya lengo la kusajili na kutoa vibali 13,000 kwa mwaka. Kati ya maeneo yaliyosajiliwa, maeneo 8,748 yanajihusisha na chakula na maeneo 2,175 yanajihusisha na vipodozi.

G. Kusajili Bidhaa za Chakula na Vipodozi

90. ***Mheshimiwa Spika;*** Hadi kufikia Machi, 2025, TBS imesajili bidhaa za chakula na vipodozi 1,672 ambavyo ni sawa na asilimia 79.6 ya lengo la kusajili na kutoa vibali 2,100 kwa mwaka. Kati ya bidhaa hizo, bidhaa 1,208 ni za chakula na bidhaa 464 ni za vipodozi.

H. Kukagua na Kutoa Vibali kwa Bidhaa na Magari Yatokayo Nje ya Nchi

91. ***Mheshimiwa Spika;*** Hadi kufikia Machi 2025, jumla ya vyeti vya ubora 91,558 vimetolewa kwa shehena za bidhaa zitokazo nje ya nchi ambayo ni sawa na asilimia 70.4 ya matarajio ya kutoa jumla ya vyeti vya ubora wa bidhaa 130,000. Kati ya vibali hivyo, vibali 26,339 ni kwa bidhaa zilizokaguliwa nje ya nchi na vibali 65,219 ni kwa bidhaa zilizokaguliwa nchini. Aidha, jumla ya magari 37,764 yaliyotumika nje ya nchi yalikaguliwa, sawa na asilimia 78.7 ya lengo la kukagua magari 48,000 kwa mwaka.

I. Kutoa Mafunzo na Semina Kuhusu Viwango na Udhibiti Ubora kwa Wadau

92. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara kupitia TBS imeendelea kutoa elimu kwa wazalishaji wa bidhaa za

viwandani, wasindikaji na umma wote wa Watanzania kuhusu dhana nzima ya viwango na ubora. Hadi kufikia Machi, 2025, jumla ya wadau 1,113 walipewa mafunzo kuhusu masuala ya viwango ambayo ni sawa na asilimia 69.6 ya lengo la kutoa mafunzo kwa wadau 1,600 kwa mwaka. Mafunzo hayo yalifanyika katika mikoa ya Mwanza, Shinyanga, Geita, Mara, Mbeya, Iringa, Tanga, Kilimanjaro, Arusha, Dodoma, Tabora na Mtwara. Aidha, Shirika limeendelea kutoa mafunzo hayo kwa wajasiriamali wadogo (SMEs) na wadau mbalimbali katika dhana nzima ya kuwawezesha kuzalisha bidhaa zinazokidhi matakwa ya viwango vya ubora na usalama ili kuwezesha kukidhi ushindani wa masoko ya ndani, kikanda na kimataifa.

J. Kuthibitisha Kampuni Chini ya Mifumo ya Ubora na Uongozi

93. ***Mheshimiwa Spika;*** Hadi kufikia Machi 2025, jumla ya kampuni nane (8) zilizithibitishwa mifumo ya ubora ya kimenejimenti sawa na asilimia 53.3 ya lengo la kuthibitisha kampuni 15 kwa mwaka.

K. Kupima Sampuli za Bidhaa Mbalimbali Pamoja na Kufanya Ugezi wa Vifaa/mashine mbalimbali

94. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika kusimamia ubora wa bidhaa, Wizara kupitia TBS hupima ubora wa bidhaa kwa kupitia sampuli zinazoletwa kwenye maabara za zake. Hadi kufikia Machi, 2025, jumla ya sampuli 28,642 zilipimwa katika maabara mbalimbali za TBS sawa na asilimia 75.4 ya lengo la kupima sampuli 38,000 kwa

mwaka. Aidha, Shirika hupima bidhaa za wazalishaji ili kuhakiki ubora na usalama wa bidhaa hizo kabla ya matumizi.

95. **Mheshimiwa Spika;** Vilevile, Shirika limefanya ugezi wa vifaa/ mashine mbalimbali ambapo hadi kufikia Machi 2025, jumla ya vifaa 8,052 vilifanyiwa ugezi sawa na asilimia 70 ya lengo la kufanya ugezi wa vifaa 11,500 kwa mwaka. Lengo la kufanya ugezi (calibration) wa mitambo au vifaa mbalimbali vinavyotumika katika uzalishaji wa bidhaa au utoaji huduma mbalimbali ni kuweka mazingira rafiki ya biashara, ili kuhakikisha usawa/usahihi wa vipimo wakati wa matumizi ya vifaa hivyo.

96.

L. Kuweka Kinasaba Katika Mafuta ya Petrol, Dizeli na Mafuta ya Taa

97. **Mheshimiwa Spika;** Shirika limeendelea kutekeleza jukumu la kuweka kinasaba kwenye mafuta ambapo hadi kufikia Machi, 2025, jumla ya lita 3,581,643,081 za mafuta ya petrol, dizeli na mafuta ya taa ziliwekewa kinasaba sawa na asilimia 87.4 ya lengo la kuweka kinasaba katika lita 4,150,000,000 za mafuta kwa kipindi cha mwaka mzima. Shirika linatekeleza shughuli hiyo kwa lengo la kuendelea kudhibiti ubora wa mafuta (uchakachuaji) pamoja na upotevu wa mapato ya Serikali kwa kuuza mafuta yasiyolipiwa kodi katika soko la ndani. Mafuta ambayo hayawekewi kinasaba ni yale yanayosafirishwa kwenda nchi jirani (transit products) na

mafuta yenye msamaha wa kodi yanayotumika kwenye miradi maalum.

M. Kutambulisha Rajamu ya Kitaifa kwa Bidhaa za Tanzania

98. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara kupitia Mamlaka ya Maendeleo ya Biashara Tanzania (TanTrade) imeendelea na juhudi za kuhakikisha bidhaa zinazozalishwa nchini zinapata utambulisho maalum katika masoko. Kupitia juhudi hizo, yaliyofanyika ni kukamilika kwa utengenezaji wa Alama ya Asali (*Tanzania Honey Brand Mark*) pamoja na kuandaa taratibu na kanuni za kupata alama hiyo; na kukamilika kwa zoezi la kutafuta nembo maalum itakayotambulisha bidhaa za Tanzania (Nation Brand Mark – Made in Tanzania) katika masoko ya Kimataifa, ambapo jumla ya nembo 93 ziliwasilishwa katika zoezi hilo. Kati ya hizo, nembo tatu (3) bora na bunifu zaidi zilishinda katika shindano hilo la Nembo ya Bidhaa na Huduma (Made in Tanzania).

N. Kukusanya na Kusambaza Taarifa Muhimu za Fursa za Biashara

99. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara imefanikiwa kukusanya, kuchambua na kusambaza taarifa za biashara nchini kwa lengo la kuwawezesha wafanyabiashara kufanya maamuzi ya kibiashara kwa wakati kwa kutekeleza yafuatayo:

- i. Kukusanya na kusambaza majarida 38 ya taarifa za bei za bidhaa kutoka masoko 13 ya Mkoa wa Dodoma, Dar es Salaam, Songwe, Manyara, Shinyanga, Singida, Pwani, Ruvuma, Mbeya, Rukwa, Tanga, Arusha na Kilimanjaro na kusambazwa kwa jumla ya wadau 426,579 wa biashara nchini kupitia mitandao ya kijamii pamoja na *TanTrade Biashara App*;
- ii. Kuhuisha taarifa za kampuni 112 katika Kanzidata ya Mamlaka yenye jumla ya kampuni 1,839. Kanzidata hiyo inasaidia Mamlaka kuwa na taarifa sahihi za kampuni ili kuunganishwa na fursa zinazopatikana ndani na nje ya nchi;
- iii. Kuhuisha taarifa za taratibu za usafirishaji wa bidhaa tano (5) katika Mfumo wa *Trade Portal* kutoka Bodi ya Chai, Tume ya Nguvu za Atomic (TAEC), Shirika la Biashara la Taifa Zanzibar (ZSTC), Mamlaka ya Usimamizi wa Mbolea Tanzania (TFRA), Bodi ya Nyama (TMB), pamoja na Bodi ya Mazao Mchanganyiko (COPRA);
- iv. Kufanya uchambuzi na kuandaa taarifa ya hali ya biashara na fursa zilizopo baina ya Tanzania na nchi mbalimbali. Taarifa ya masoko kutoka nchi 64 (22 za Bara la Afrika, 14 za Bara la Ulaya, 25 za Bara la Asia na tatu (3) za Mashariki ya Kati) zimeandaliwa;
- v. Uchambuzi wa mwenendo wa bei nchini katika bidhaa za mahindi, mchele, mtama, uwele, ulezi, ngano, maharage na viazi mviringo. Uchambuzi ulionesha kupanda kwa bei ya bidhaa za mchele

kwa asilimia 4.98, ulezi 3.36, mtama 0.22 na ngano 0.40. Vilevile, uchambuzi ulionesha kushuka kwa bei za bidhaa za mikunde kama maharage kwa wastani wa asilimia 0.66;

- vi. Kuhuisha taratibu za kuuza nje kwa bidhaa tano (5) ikiwemo asali, ngozi, viungo, kahawa na parachichi kwenye mfumo wa *Trade Portal*; na
- vii. Kukusanya taarifa kutoka kwa Taasisi wezeshi tatu (3) ambazo ni ZSTC, ZASCO na Wizara ya Biashara na Maendeleo ya Viwanda Zanzibar, ili kuboresha taarifa za taratibu za kukidhi vigezo vya Biashara ya nje kwa upande wa Zanzibar katika mfumo wa *Trade Portal* (trade.tanzania.go.tz).

O. Kuendeleza na Kusimamia Mifumo ya Masoko Nchini

100. ***Mheshimiwa Spika***; Wizara imeendelea kuboresha na kusimamia mfumo wa *TanTrade Biashara App* uliosanifiwa wa taarifa za masoko pamoja na mwenendo wa bei za bidhaa katika masoko mbalimbali nchini. Hadi kufikia Machi, 2025 jumla ya watumiaji 1,477 wamejisajili katika mfumo huo ili kupata taarifa na kufuatilia mwenendo wa bei za bidhaa nchini. Mfumo huo unatoa bei ya jumla na rejareja kwa bidhaa za mazao ya mifugo, nafaka, mbogamboga, asali, bidhaa za ujenzi na mafuta (petroli na dizeli) kwa masoko 67 katika Mkoa wa Mtwara, Dar es Salaam, Dodoma, Shinyanga, Mara, Manyara, Mwanza, Iringa, Kagera na Morogoro.

P. Utatuzi wa Mashauri ya Ushindani Sokoni

101. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara kupitia Tume ya Ushindani (FCC) imeendelea kuchukua hatua katika kuboresha hali ya ushindani sokoni, ambapo jumla ya mashauri 27 yapo katika hatua mbalimbali za utatuzi. Kati ya mashauri hayo, mashauri matano (5) yanahusu matumizi mabaya ya nguvu ya soko, mashauri 16 yanayohusu miungano ya kampuni ambayo haikuidhinishwa na FCC, na Mashauri sita (6) yanahusu ukiritimba sokoni. Kati ya mashauri hayo yaliyopo katika hatua mbalimbali za utatuzi, mashauri saba (7) yamekamiliwa na yamechukuliwa hatua na mashauri 20 yapo katika hatua mbalimbali za uchunguzi.

Q. Kuchunguza Maombi ya Miungano ya Kampuni

102. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara ilichunguza maombi 51 ya miunganiko ya kampuni yaliyowasilishwa FCC. Kati ya maombi hayo, maombi 35 ya miunganiko yaliidhinishwa ambapo 31 yaliidhinishwa bila masharti na manne (4) yaliidhinishwa kwa masharti. Miungano hiyo ilitoka katika Sekta za Kilimo (9), Uzalishaji (9), Fedha (4), Afya (2), Ardhi na Majengo (5), Burudani na michezo (1), Madini (5), Biashara (2), Utalii (2), Mawasiliano (4) na Huduma (3). Aidha, maombi 15 yaliyobaki yako katika hatua tofauti za uchunguzi.

R. Kuendelea Kuchukua Hatua za Kumlinda Mlaji

103. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara imeendelea na juhudi za kumlinda mlaji dhidi ya mienendo potofu, hadaifu na kandamizi katika soko la bidhaa na huduma na kupambana na bidhaa bandia. Hadi kufikia Machi, 2025, malalamiko 83 ya walaji wadogo wadogo yalichukuliwa hatua ambapo, malalamiko 69 yalitatuliwa na malalamiko 14 yaliwasilishwa katika mamlaka zingine ambazo ni mahakama, jeshi la polisi na TCRA. Aidha, mikataba 63 inayoandaliwa na upande mmoja ilisajiliwa kwa lengo la kuondoa masharti kandamizi kwa walaji.

104. ***Mheshimiwa Spika;*** Vilevile, kaguzi za kushtukiza 35 zilifanyika sokoni, ambapo bidhaa zenye thamani ya shilingi 3,380,598,900 zilikamatwa kwa kuvunja Sheria ya Alama za Bidhaa ya Mwaka 1963 iliyofanyiwa marekebisho mwaka 2010. Bidhaa hizo ni pamoja na *Oraimo, Gillette, Oral-B, Lapaix, Castrol, Missfiah, Whitedent, ORS, Dove, Rinju, Dettol, Tyrolit and Cathy*. Pamoja na kaguzi za kushtukiza, Tume imeendelea kufanya kaguzi za kila siku za makontena ya bidhaa zinazolingizwa nchini kupitia Bandari ya Dar es Salaam na Bandari kavu zote katika Jiji la Dar es Salaam. Kutokana na kaguzi hizo, Tume imefanikiwa kukagua kontena 5,265, kati ya kontena hizo, kontena 411 sawa na asilimia 7.8 zenye thamani ya shilingi 10,810,589,276 zilikamatwa kwa kukiuka Sheria hiyo.

105. ***Mheshimiwa Spika;*** Aidha, FCC imefanikiwa kupata Cheti cha Ithibati ISO 9001:2015, kinachoonesha dhamira ya ubora katika mifumo ya usimamizi wa ubora

na utoaji wa huduma (Quality Management System). Cheti hicho kinachotambulika kimataifa kinaonyesha msisitizo wetu katika kuongeza ufanisi wa kiutendaji, kuridhika kwa wateja, na ushirikishwaji wa wafanyakazi katika kuhakikisha utoaji wa huduma bora kwa wadau. Vilevile, cheti hicho kinaimarisha uaminifu wa FCC kimataifa, kuongeza tija, na kuendeleza maendeleo endelevu.

S. Kutoa Maamuzi ya Mashauri ya Rufaa Yanayowasilishwa katika Baraza

106. ***Mheshimiwa Spika;*** Hadi kufikia Machi, 2025, Wizara kupitia Baraza la Ushindani (FCT) imepokea jumla ya kesi 28 zinazoendelea kusikilizwa na kuamuliwa. Kati ya kesi hizo, 11 ni kesi mpya na 17 ni kesi zilizokuwa hazijaamuliwa katika kipindi cha mwaka 2023/2024. Wizara imeweza kusikiliza na kuzitolea maamuzi kesi tano (5) na kesi 23 zinaendelea kusikilizwa katika hatua mbalimbali. Utatuzi wa mashauri hayo umeweza kupunguza migogoro ya wafanyabiashara, wawekezaji na walaji inayohusu ushindani wa kibiashara na udhibiti wa soko. Matokeo ya mashauri yaliyoamuliwa, yameongeza uwajibikaji na kuimarisha ushindani wa kweli katika sekta ya biashara na udhibiti wa soko. Hatua hiyo imeongeza ufanisi na uzalishaji, usambazaji wa huduma na bidhaa, kukuza ubunifu, kuwezesha matumizi ya rasilimali yenye ufanisi na kumlinda mlaji.

T. Kusimamia na Kuhakiki Vipimo Vyote Vitumikavyo na Viingiavyo Nchini

107. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara kupitia Wakala wa Vipimo (WMA) hadi kufikia Machi, 2025 imekagua na kuhakiki vipimo 1,013,859 sawa na asilimia 99.2 ya lengo la kukagua vipimo 1,022,342. Kati ya vipimo vilivyokaguliwa na kuhakikiwa, vipimo 10,898 vilirekebishwa na vipimo 761 vilikataliwa. Aidha, Wizara iliendelea kufanya kaguzi za kawaida na kaguzi za kushtukiza ambapo jumla ya kaguzi 3,293 kati ya kaguzi 3,000 kwa vipimo mbalimbali vitumikavyo kwenye biashara, afya, usalama na mazingira zimefanyika, sawa na asilimia 109.8. Vipimo vilivyokaguliwa kwa wingi ni pampu za kuuzia mafuta ya nishati, *Flowmeters* zitumikazo kupimia mafuta kwenye bohari na maghala ya kuhifadhia mafuta, tenki za kuhifadhia na kusafirishia mafuta, dira za maji, mizani inayotumika kupimia bidhaa mbalimbali, vipimo vya urefu pamoja na malori yabebayo kokoto, mchanga na vifusi.

U. Kuendelea na Ukaguzi wa Bidhaa Zilizofungashwa Kwenye Maeneo ya Mipakani, Bandarini na Viwandani

108. ***Mheshimiwa Spika;*** Hadi kufikia Machi, 2025 Wakala imeendelea kufanya kazi ya udhibiti wa bidhaa zilizofungashwa mipakani na bandarini katika vituo vya ukaguzi 13 ambavyo ni Sirari (Mara), Mtukula (Kagera), Namanga (Arusha), Holili (Kilimanjaro), Tunduma

(Songwe), Tarakea (Kilimanjaro), Horohoro (Tanga), Kasumulu (Mbeya), Kwara na Bagamoyo (Pwani), Manyovu (Kigoma) na Mbweni na Temeke (Dar es Salaam). Baadhi ya bidhaa zilizokaguliwa ni mbao, mbegu za mimea, mafuta ya kula, sabuni, maziwa, matunda, sukari, dawa ya meno, chumvi, vinywaji vya pombe, mbolea, vifaa vya ujenzi, gesi, waya na maji.

V. Kusajili Kampuni, Majina ya Biashara, Alama za Biashara na Huduma, Hataza na vyeti vya Viwanda

109. ***Mheshimiwa Spika;*** Hadi kufikia Machi, 2025 Wizara kupitia Wakala wa Biashara na Leseni (BRELA) imefanikiwa kusajili jumla ya kampuni 13,794 kati ya 16,200 zilizopangwa ikiwa ni sawa na asilimia 85, kusajili majina ya biashara 23,644 kati ya 29,912 yaliyopangwa ikiwa ni sawa na asilimia 79, Kusajili alama za biashara na huduma 2,601 kati ya 4,410 zilizopangwa ikiwa ni sawa na asilimia 60, na kupokea maombi ya Hataza 93, kuchakata maombi 50 na kufanikiwa kutoa Hataza 37 kati ya 40 zilizopangwa sawa na asilimia 93. Vilevile, Wizara ilifanikiwa kutoa vyeti vya usajili wa viwanda 37 kati ya 48 vilivyopangwa sawa na asilimia 77.

W. Kutoa leseni za Biashara kundi ‘A’ na za Viwanda

110. ***Mheshimiwa Spika;*** Hadi kufikia Machi, 2025, Wizara kupitia BRELA imefanikiwa kutoa leseni za viwanda 298 kati ya 236 zilizopangwa ikiwa ni sawa na asilimia 126 na kutoa leseni za biashara kundi “A” 17,595

kati ya 15,120 zilizopangwa ikiwa ni sawa na asilimia 113. Matokeo haya yanatokana na jitihada za Serikali katika kusimamia taratibu za ufanyaji wa Biashara unaozingatia Sheria.

X. Kuendelea Kuboresha na Kuimarisha Mifumo na Miundombinu ya TEHAMA

111. ***Mheshimiwa Spika;*** BRELA kwa kushirikiana na wataalam kutoka Kituo cha Taifa cha kuhifadhi Data kimtandao imeendelea kufanya maboresho ya mfumo wa usajili kwa njia ya Mtandao ili kuondoa kero zinazoathiri kasi ya utekelezaji wa majukumu ya usajili kwa njia ya mtandao. Hadi kufikia Machi, 2025, moduli za usajili wa kampuni na majina ya biashara, leseni za biashara na viwanda zimekamiliwa, kwa sasa moduli za hataza na alama za biashara na huduma zinakamilishwa ili kuwa na mfumo kamili kwa moduli zote. Aidha, Wizara imefanikiwa kufunga vifaa vipya kwa ajili ya kuhifadhi data kupitia Mradi wa Ujenzi wa Kituo cha Kujikinga na Majanga ya kimtandao ambacho kimejengwa katika Kituo cha Taifa cha Kuhifadhi Data za Mtandao (NIDC), na Mamlaka ya Serikali Mtandao (eGA). Hadi kufikia Machi, 2025, mifumo yote inaendeshwa kupitia *Data Center* ya Serikali.

Y. Kutoa Leseni na Kufanya Ukaguzi wa Ghala

112. ***Mheshimiwa Spika;*** Hadi kufikia Machi, 2025, Wizara kupitia Bodi ya Usimamizi wa Stakabadhi za Ghala (WRRB) imefanya kaguzi kwenye ghala kabla ya

msimu kuanza na wakati msimu unaendelea. Aidha, Wizara ilifanikiwa kukagua jumla ya ghala 237 za kuhifadha mazao na kutoa jumla ya leseni 237 ambazo ni za waendesha ghala katika bidhaa za korosho, mbaazi, ufuta, kakao, dengi, na choroko. Kupitia Mfumo wa Stakabadhi za Ghala, Wizara imeweza kuratibu uuzwaji wa tani 872,844 za mazao. Kati ya tani hizo, Kahawa ni tani 94,499.859, Korosho tani 639,403.8, Kakao tani 9,332.2, Maharage tani 74.112, Mihogo tani 22,112.970, Mpunga tani 1,563.924, Mbaazi tani 99,682.909, Choroko tani 10,701, Mchele tani 186.353, Ufuta tani 85,810.4, Chai tani 48.380, Soya tani 775.7 na Dengi tani 21,666.567. Kupitia mauzo hayo, zaidi ya shilingi bilioni 87 zimelipwa katika halmashauri zilizotumia mfumo huo na hivyo kuongeza mapato ya ndani na uwezo wa halmashauri kuboresha huduma kwa wananchi, hususan katika sekta ya kilimo na biashara.

113. **Mheshimiwa Spika;** Aidha, Wizara imeandaa miongozo ya biashara ambayo inabainisha mifumo ya uuzaji wa mazao ya dengi, soya, mbaazi, choroko, maharage, ufuta pamoja na miongozo ya mauzo kwa Meneja Dhamana na Ukaguzi wa Ghala. Mifumo hiyo inampatia mnunuzi na muuzaji wigo mpana wa kuchagua soko lenye manufaa zaidi kwa kuzingatia bei, uharaka wa malipo, ubora na wingi wa mazao kulingana na mahitaji ya soko.

Z. Elimu na Mafunzo Mbalimbali

i. Kufanya Kaguzi Elimishi za Leseni za Biashara Kundi ‘A’ na Viwanda

114. **Mheshimiwa Spika;** Hadi kufikia Machi, 2025, Wizara imefanya kaguzi elimishi nne (4) ambapo mbili (2) ni za viwanda na mbili (2) za leseni za biashara katika mikoa ya Pwani na Mtwara. Katika kaguzi hizo, elimu kuhusu Sheria ya Viwanda vya Taifa (Leseni na Usajili) Sura ya 46 na Sheria ya Leseni za biashara Sura 208 ilitolewa. Vilevile, elimu ya matumizi ya mifumo inayotumika kutoa leseni za viwanda na leseni za biashara kundi “A” kwa njia ya mtandao ilitolewa. Jumla ya biashara 397 zilikaguliwa ambapo kati ya hizo, 236 zilikuwa na leseni halali za biashara, 82 hazikuwa na leseni ya biashara, 71 leseni za biashara zilikuwa zimeisha muda wake na nane (8) zilikuwa na leseni za biashara kundi ‘B’ badala ya kundi ‘A’.

115. **Mheshimiwa Spika;** Vilevile, kwa upande wa leseni za viwanda jumla ya viwanda 153 vilikaguliwa ambapo kati ya hivyo, 50 vilikuwa na leseni, 99 havikuwa na leseni, na vinne (4) havifanyi kazi na vimefungwa. Hatua zilizochukuliwa kwa biashara ambazo hazina leseni pamoja na Viwanda ni pamoja na: - Kuwaelekeza wafanyabiashara na wamiliki wa viwanda waliokuwa hawana leseni kuwasilisha maombi ya leseni kwenye mamlaka husika na kuhuisha zile zilizoisha muda wake; Kuwaelekeza kuomba leseni za biashara na kuwasaidia

kupata leseni hizo papo kwa papo; na Kutoa elimu kwa wafanyabiashara kuhusu umuhimu wa kufanya biashara kwa kufuata sheria za nchi.

ii. Mafunzo ya Ujasiriamali na Usimamizi wa Biashara

116. **Mheshimiwa Spika;** Hadi kufikia Machi, 2025 wajasiriamali 14,532 kutoka mikoa yote Tanzania bara walipata mafunzo mbalimbali na kutunukiwa vyeti ambavyo ni muhimu katika kurasimisha biashara zao. Mafunzo yaliyotolewa ni ya ujuzi maalum wa kiufundi katika uzalishaji mali kama vile usindikaji wa vyakula; ujasiriamali; KAIZEN; utengenezaji wa sabuni, batiki na vipodozi; Mafunzo ya afya na usalama viwandani; ufungashaji; na elimu ya mikopo. Mafunzo hayo yamewezesha, viwanda 271 kurasimishwa.

117. **Mheshimiwa Spika;** Katika kutekeleza Mpango Jumuishi wa Pili wa Taifa wa Lishe 2021/2022 – 2025/2026, Wizara imefanikiwa kutoa mafunzo kwa wajasiriamali wadogo na wa kati wanaozalisha vyakula kwa kutumia teknolojia ya kuongeza virutubisho kwenye vyakula. Mafunzo hayo yalitolewa kwa wajasiriamali wadogo na wa kati 275 wanaojihusisha na uzalishaji wa unga wa mahindi kutumia teknolojia ya kuongeza virutubisho katika chakula katika mikoa ya Arusha, Geita, Tanga, Tabora, Kilimanjaro, Simiyu na Shinyanga. Kupitia mafunzo hayo, wajasiriamali wataweza kuzalisha bidhaa zenye ubora unaokidhi soko la ndani na nje ya nchi.

iii. *Elimu na Kuhamasisha Matumizi ya Mfumo wa Stakabadhi kwa Wadau Wote*

118. ***Mheshimiwa Spika;*** Hadi kufikia Machi, 2025, Wizara imeendelea kutoa elimu ya mfumo wa stakabadhi kwa wafanyabiashara wa mazao katika mikoa mbalimbali. Uhamasishaji huo umepelekea kufanyika kwa minada ya mazao sehemu mbalimbali ikiwemo mnada wa mbaazi Tunduru-Ruvuma ambapo wakulima wa Wilaya ya Tunduru waliuza mbaazi zao kwa bei ya juu ya shilingi 1,722; mnada wa mbaazi Dodoma ambapo wakulima waliuza mbaazi zao kwa bei ya juu ya shilingi 1,840; mnada wa kakao Mbeya ambapo wakulima waliuza kakao zao kwa bei ya juu ya shilingi 18,620; mnada wa korosho kwa Mikoa ya Kusini ambapo bei ya juu ilikuwa shilingi 4,070 kwa kilo; na mnada ya choroko kwa Mikoa ya kanda ya ziwa ambapo bei ya juu ilikuwa shilingi 1,450 kwa kilo.

iv. *Kuelimisha Umma Juu ya Umuhimu wa Kufanya Sajili Mbalimbali za Kibiashara*

119. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara imeendelea kutoa elimu kwa umma kwa njia mbalimbali zikiwemo vyombo vya habari, matamasha, semina, maonesho na mikutano. Hadi kufikia machi, 2025 Wizara imeshiriki katika maonesho 10 ya biashara kwa lengo la kutoa elimu kwa wadau na huduma za papo kwa papo. Maonesho hayo yanajumuisha: Maonesho ya bidhaa za kilimo, Maonesho ya Afrika Mashariki, Maonesho ya Sekta ya madini,

Maonesho ya Baraza la Uwezesaji Wananchi Kiuchumi, wiki ya vijana, kliniki ya biashara wakati wa mashindano ya michezo (SHIMIWI), *Tanzania International Manufacturers Expo 2024*, Maonesho ya Kitaifa ya Wiki ya Sheria yaliyofanyika Dodoma na Maonesho ya Wiki ya Sheria yaliyofanyika Dar es Salaam. Aidha, Wizara ilifanikiwa kufanya vipindi 16 vya televisheni, vipindi nane (8) vya redio na kuchapisha taarifa mbalimbali 40 kwenye magazeti.

120. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika utoaji elimu, Wizara imeweka msisitizo katika usajili, urasimishaji wa biashara, mapitio na maboresho ya sheria zinazosimamiwa na BRELA ikiwemo Sheria ya Makampuni Sura ya 212 kuhusu kuboresha daftari la kuwatambua wamiliki manufaa wa majina ya biashara na kampuni.

v. Elimu kwa Umma Kuhusu Matumizi Sahihi ya Vipimo

121. ***Mheshimiwa Spika;*** Hadi kufikia Machi, 2025 Wizara imetoa elimu ya matumizi sahihi ya vipimo kwa wadau mbalimbali kupitia vyombo vya habari, mitandao ya kijamii na maonesho mbalimbali. Wadau waliopata elimu ni pamoja na TAKUKURU Wilaya ya Ilala, Mkoa wa Dar es Salaam na Jiji la Dodoma; Jeshi la Polisi Mkoa wa Kipolisi Ilala; DIT; NSSF; na Wauzaji wa gesi za ORYX. Pia, imeandaa habari 75 za Magazeti, Graphics 120 pamoja na video fupi 62 kuhusu majukumu ya WMA. Hali kadhalika, katika kuendelea kuboresha kuhabarisha

umma kuhusu majukumu ya Wakala, tovuti na mitandao ya kijamii kama vile *instagram* na *facebook* vimeendelea kuhusishwa sambamba na kuwepo kwa namba ya simu 0800110097 ya bure kwa ajili ya huduma kwa mteja. Aidha, Wizara imefanikiwa kurusha matangazo mubashara katika vyombo vya Habari vitano (5) vya Chaneli Ten, TBC, Redio Uhuru na Redio one, pamoja na kufanya Mkutano na Wahariri na Waandishi wa Habari.

AA. *Uratibu na Ushiriki wa Maonesho na Majukwaa Mbalimbali*

122. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara inaendelea kusimamia matukio ya ukuzaji Biashara katika kutangaza bidhaa na huduma yaliyoratibiwa na Sekta Binafsi na Umma kwa lengo la kuimarisha mwenendo wa tasnia ya ukuzaji biashara nchini. Kupitia jitihada hizo, Wizara imefanikiwa kuratibu matukio ya ukuzaji biashara na kuwezesha ushiriki wa wafanyabiashara katika kupata masoko ya bidhaa na huduma na kujitangaza kupitia maonesho, majukwaa na kliniki kama ifuatavyo:

i. Uratibu na Ushiriki wa Maonesho Mbalimbali

123. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara iliratibu Maonesho ya Pili ya Kimataifa ya Bidhaa za Viwanda vya Tanzania (TIMEXPO 2024) yaliyofanyika Uwanja wa Mwalimu Julius Kambarage Nyerere Dar es Salaam Septemba hadi Oktoba, 2024. Katika maonesho hayo, kampuni 257 zilipata nafasi ya kutangaza bidhaa zao, kutanua wigo wa

biashara zao na kujifunza teknolojia mpya za uzalishaji wa bidhaa. Aidha, Wizara kupitia TanTrade iliratibu maonesho ya 11 ya biashara yaliyoambatana na sherehe ya miaka 61 ya Mapinduzi ya Zanzibar, yaliyofanyika Januari, 2025, katika viwanja vya Dimani Zanzibar. Katika maonesho hayo, jumla ya washiriki 338 walipata nafasi ya kutangaza huduma na bidhaa wanazozalisha.

124. **Mheshimiwa Spika;** Vilevile, Wizara iliratibu Maonesho ya 48 ya Biashara ya Kimataifa ya Dar es Salaam, 2024 (48th DITF) yaliyofanyika Juni hadi Julai, 2024 kwa lengo la kutoa fursa kwa washiriki kutangaza bidhaa na huduma. Matokeo yaliyopatikana kutokana na maonesho hayo ni kuwezesha kampuni 3,954 kushiriki maonesho ambapo kampuni za ndani 3,503 na kampuni 451 kutoka nchi 28; na kufanikisha mauzo ya papo kwa papo ya kiasi cha shilingi bilioni 3.62 yakichangiwa zaidi na wafanyabiashara wadogo, wa kati na wakubwa. Matokeo mengine ni uratibu wa siku za mataifa saba (7) ambapo fursa za biashara na uwekezaji zilipatikana ikiwa ni pamoja na Kampuni ya Shandong Oasis Food Co. Ltd iliainisha mahitaji ya kununua tani 20,000 za mihogo na tani 20,000 za viazi vitamu kwa matumizi ya binadamu na chakula cha Wanyama zenye thamani ya shilingi bilioni 6 za Kitanzania; na kampuni ya *AJA Limited* ilifanikiwa kuuza mkongwe wenye thamani ya dola za Marekani 108,000.

125. **Mheshimiwa Spika;** Katika maonesho hayo, jumla ya wadau wa biashara 577 waliweza kuwasilisha

changamoto zao ikiwemo changamoto za kupata masoko, usajili wa biashara, kodi, mitaji, ubora na viwango vya bidhaa na matumizi ya vipimo zilitatuliwa kupitia Taasisi wezeshi kibiashara 26. Vilevile, ajira za muda mfupi 21,518 zilipatikana wakati wa maonesho hayo katika kutoa usaidizi wa huduma mbalimbali wakati wa maandalizi ikiwemo ufundi na ujenzi wa miundombinu na mabanda ya biashara, usafirishaji, migahawa, mapambo na upagazi.

126. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara kupitia WRRB ilitoa elimu kwa umma kupitia maonesho ya Kimataifa ya Saba Saba na Nane Nane, ambapo katika maonesho ya Saba Saba zaidi ya wadau 200 walipata mafunzo na kwa upande wa maonesho ya sikukuu ya Wakulima Nane Nane zaidi ya wadau 200 walipata mafunzo.

127. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara kupitia SIDO imeendelea kuwaunganisha wajasiriamali wenye bidhaa za viwanda vidogo kuyafikia masoko ya ndani na nje sambamba na kutangaza huduma zake. Fursa za masoko zimekuwa zikitolewa kupitia vyombo vya habari, mitandao ya kijamii na tovuti ya Shirika na maonesho ya Kikanda na Kitaifa. Kupitia maonesho ya Kikanda na Kitaifa ya SIDO, Wizara imewezesha wajasiriamali 906 kushiriki maonesho hayo. Kati ya wajasiriamali hao, 270 ni wanaume na 634 ni wanawake. Aidha, mitandao ya kijamii ya SIDO imeweza kutangaza bidhaa na huduma za SIDO na kuwafikia watu wengi kwa wakati mfupi na

kuwezesha bidhaa za viwanda vidogo vya ndani kutambulika kwa wananchi.

128. **Mheshimiwa Spika;** Wizara ilishiriki katika maonesho ya saba (7) ya Wiki ya Viwanda SADC yaliyofanyika nchini Zimbabwe Agosti 2024. Lengo la maonesho hayo ni kutoa fursa kwa wadau kujadili masuala ya maendeleo ya viwanda na kuhamasisha ushirikiano wa wadau ili kujenga uelewa wa pamoja kuhusu utekelezaji wa Mkakati wa Viwanda wa Nchi za Jumuiya ya Kusini mwa Afrika (2015 – 2063). Kauli mbiu ya Maadhimisho ya Wiki ya Viwanda ya SADC ilikuwa “Kukuza Ubunifu ili Kufungua Fursa za Ukuaji Endelevu wa Uchumi na Maendeleo kuelekea SADC ya Viwanda”.

129. **Mheshimiwa Spika;** Kupitia maonesho hayo, nchi ilifanikiwa kuonesha bidhaa zinazozalishwa na baadhi ya viwanda na wajasiriamali wanawake. Viwanda hivyo ni pamoja na Kiwanda cha Kahawa cha AMIMZA; Kiwanda cha Viuadudu cha Kibaha (Tanzania Biotech Products Limited); Kiwanda cha Kuchakata Mkonge cha *Aja International Limited*; *Mohamed Enterprises Tanzania Limited (METL)*; na *CAPS Limited*. Maonesho hayo yaliwezesha nchi kupokea tuzo za ubora kupitia kampuni za *METL* na *Caps Limited* ambazo zilipewa Tuzo ya Ubora ya Viwango ya SADC (SADC Quality Award) kwa mwaka 2024.

ii. Majukwaa ya Kitaifa na Kimataifa

130. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara imefanikwa kuratibu ushiriki wa Tanzania katika majukwaa ya kibiashara kwa lengo la kutangaza na kuimarisha biashara katika masoko ya Kimataifa. Aidha, Wizara imewezesha kampuni 234 za Tanzania kushiriki katika majukwaa nane (8) ya Kimataifa ya kibiashara yaliyofanyika nchini na katika nchi za Msumbiji, Comoro, China na Indonesia. Vilevile, ushiriki huo ulilenga kutoa fursa kwa kampuni za Tanzania kufahamu mazingira ya biashara, kupata taarifa na mahitaji ya wafanyabiashara, na kunadi wasifu wa kampuni na biashara wanazofanya.

131. ***Mheshimiwa Spika;*** Matokeo ya ushiriki wa kampuni hizo umewezesha yafuatayo:- Kutangaza bidhaa za Tanzania ikiwemo kahawa, chai, bidhaa za urembo, nguo na mavazi katika Maonesho ya 59 ya Biashara ya Kimataifa ya Msumbiji yaliyofanyika kuanzia Agosti hadi Septemba, 2024; Kupatikana kwa fursa ya kuuza mboga na vitunguu tani 2,500 zenye thamani ya dola za Marekani milioni 2.5 nchini Comoro baina ya Kampuni ya Kilimo ya SUGECO na kituo cha mauzo Moroni nchini Comoro Agosti, 2024; Kufanyika kwa mkutano wa utiaji saini itifaki ya kuuza asali katika soko la China Agosti, 2024. Makubaliano hayo yataiwezesha Tanzania kuwa na soko jipya la asali lenye kununua zaidi ya tani 4,809 kwa mwaka likiwa na thamani zaidi ya dola za Marekani milioni 43,388; na Washiriki 28 walipata uelewa wa taratibu za kusafirisha bidhaa kwenda soko la Ulaya kupitia nchi ya

Italia na kutangaza biashara katika kongamano la tano (5) la Biashara na Uwekezaji kati ya Italia na Tanzania lililofanyika Februari, 2025.

132. **Mheshimiwa Spika;** Matokeo mengine ni kufanyika kwa makongamano ya maadhimisho ya miaka 50 ya mahusiano baina ya Tanzania na Umoja wa Falme za Kiarabu (UAE) yaliyofanyika Desemba, 2024 Tanzania na UAE. Katika makongamano hayo jumla ya wafanyabiashara 22 kutoka Tanzania walishiriki Kongamano lililofanyika nchini UAE na wadau 391 walishiriki Kongamano lililofanyika nchini Tanzania (345 kutoka Tanzania na 46 kutoka UAE). Kupitia makongomano hayo, Kampuni ya *Lico Global* ya Tanzania ilingia makubaliano na kampuni ya *Tech Flyers Air Cargo LLC* ya UAE ya kuiuzia Tani 20 za karafuu zenye thamani ya dola za Marekani 240,000.

133. **Mheshimiwa Spika;** Aidha, kupitia Maonesho ya Saba (7) ya Biashara ya Kimataifa ya China (CIIE) yaliyofanyika Novemba, 2024 nchini China, kampuni 17 za Tanzania zilishiriki maonesho hayo. Kupitia maonesho hayo, hati tatu (3) za makubaliano zilisainiwa baina ya Kampuni ya Sisalana kutoka Tanzania na kampuni tatu (3) za *Shanghai Linghang*, *Qarnan Packaging* na *Ashake Essential Limited*. Kampuni hiyo kutoka Tanzania itauza bidhaa za mkonge kwa kampuni hizo.

3.2.5. Maendeleo ya Rasilimali Watu

A. Kuajiri watumishi wa Kada na Ngazi Mbalimbali

134. **Mheshimiwa Spika;** Hadi kufikia Machi, 2025, Wizara na Taasisi zake imeajiri jumla ya watumishi 360. Kati ya watumishi hao, watumishi 267 wameajiriwa kwa masharti ya kudumu katika Utumishi wa Umma kupitia Sekretarieti ya ajira na watumishi 93 ni ajira za mkataba. Mchakato wa ajira za watumishi hao umekamilika kwa kuwafanyia uhakiki wa vyeti vyao vya taaluma pamoja na kuingiza taarifa zao kwenye mfumo wa mishahara. Kufuatia ajira hizo nguvukazi ya Wizara imeongezeka kwa kiasi kikubwa.

B. Kuwajengea Uwezo Watumishi

135. **Mheshimiwa Spika;** Hadi kufikia Machi, 2025, Wizara imeendelea kuongeza ufanisi wa utendaji kazi kwa watumishi wake kwa kuwapatia mafunzo ya muda mrefu na mfupi. Katika kipindi hicho jumla ya watumishi 1,342 wamewezeshwa kushiriki mafunzo ya muda mrefu na mfupi. Aidha, watumishi 417 wamegharamiwa mafunzo ya muda mrefu yaani shahada ya kwanza, Shahada ya Uzamili na Shahada ya Uzamivu. Watumishi 925 wamewezeshwa kushiriki mafunzo ya muda mfupi. Mafunzo haya yamesaidia kuboresha utendaji kazi wa watumishi pamoja na kujipatia sifa za kimuundo.

3.3. Mafanikio ya Wizara ya Viwanda na Biashara kwa Kipindi cha Miaka Minne (2021-2024) Katika Serikali ya Awamu ya Sita

136. **Mheshimiwa Spika;** Kwa kipindi cha miaka minne (4) cha Serikali ya Awamu ya Sita (6), Wizara imepata mafanikio makubwa katika maeneo mbalimbali yakiwemo uendelezaji wa miradi ya kielezo na kimkakati; upanuzi na ujenzi wa viwanda; uendelezaji wa teknolojia mbalimbali; atamizi na ubunifu; utafutaji wa masoko ya bidhaa za Tanzania ndani na nje ya nchi; ubora wa bidhaa na ushindani wa kibiashara; na utatuzi wa migogoro. Mafanikio hayo ni kama ifuatavyo:-

3.3.1. Sekta ya Viwanda

A. Utekelezaji wa Miradi ya Kielelezo na Kimkakati

i. Mradi Unganishi wa Mchuchuma na Liganga

137. **Mheshimiwa Spika;** Serikali imefanikiwa kulipa fidia ya shilingi bilioni 15.4 kwa wananchi 1,142 wanaopisha utekelezaji wa Mradi Unganishi wa Mchuchuma na Liganga. Aidha, Serikali imefanikiwa kupata mwekezaji mpya ambaye ni Kampuni ya “Shudao Investment Group Company Limited (SDIG)” inayomilikiwa na Serikali ya Jamhuri ya Watu wa China. Majadiliano na mwekezaji huyo yanaendelea vizuri ambapo matarajio ni kuwa kabla ya mwaka 2024/2025

kuisha, majadiliano na mwekezaji yatakuwa yamekamilika na mradi kuanza utekelezaji.

ii. Mradi wa Magadi Soda Engaruka

138. ***Mheshimiwa Spika***, Katika kuendeleza mradi wa Magadi Soda Engaruka, Serikali imetoa kiasi cha shilingi bilioni 5.8 ambapo hadi kufikia Aprili, 2025 jumla ya shilingi bilioni 5.7 zimelipwa kwa wafidiwa 528 kati ya wafidiwa 595 sawa na asilimia 88 ya wafidiwa wote. Zoezi la ulipaji fidia linaendelea kwa wafidiwa 67 waliobaki. Vilevile, mradi umetangazwa ili kupata wazabuni watakaotekeleza mradi.

iii. Kufufua Kiwanda cha Kilimanjaro Mashine Tools (KMTC)

139. ***Mheshimiwa Spika***; Wizara kupitia Shirika la Taifa la Maendeleo (NDC) imefanikiwa kufufua Kiwanda cha Kilimanjaro Mashine Tools (KMTC) ambacho kwa sasa kinaendelea na uzalishaji. Kiwanda hicho kilisimama uzalishaji kwa zaidi ya miaka 30 ambapo katika kipindi cha miaka minne (4) jumla ya shilingi bilioni 4.07 zimetolewa na Serikali kwa ajili ya ujenzi na uboreshaji wa miundombinu mbalimbali ya kiwanda. Miundombinu hiyo ni pamoja na ; ujenzi wa tanuru lenye uwezo kuyeyusha kilo 500 za vyuma kwa mkupuo mmoja, ujenzi na usimikaji wa mtambo mkubwa wa kuweka utandu kwenye chuma, ukarabati wa mfumo wa umeme na mitambo mingine, ujenzi wa mtambo mdogo wa kuweka utandu wa kuzuia kutu kwenye chuma, mtambo wa

kubeba vitu vizito na ukarabati wa majengo ya kiwanda. Aidha, mashine mpya na za kisasa za kukunja chuma, kusokota chuma (Sheet Roller Machine) na kukata chuma (Gantry Plasma Cutting Machine) zimenunuliwa na kuanza kutumika. Kufuatia kufufuliwa kwa KMTC, jumla ya mashine 47 na vipuri 132 vimezalishwa na jumla ya mauzo ya shilingi 323,429,000 yamefanyika. Aidha, kwa sasa kiwanda kimekuwa ni tegemeo kubwa la vipuri kutoka kwenye viwanda vya ndani vikiwemo kiwanda cha sukari (TPC), Kiwanda cha Bia (TBL), *Kili Leather*, viwanda vya mkonge na mashamba ya maua.

B. Ujenzi na Upanuzi wa Viwanda Nchini

140. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika kipindi cha miaka minne (4), Serikali imeendelea kuweka mazingira wezeshi ili kuvutia uwekezaji wa viwanda nchini. Kupitia juhudi hizo za Serikali, viwanda vikubwa vimejengwa na kupanuliwa vikiwemo *Kiwanda cha Wild Flower and Grains Ltd; Kiwanda cha Chokaa cha Maweni (Huaxin Cement Co Ltd); Viwanda vya kuunganisha magari (Kiwanda cha GF Trucks and Equipment Ltd na Kiwanda cha Saturn Corporation Limited); Kiwanda cha kutengeneza vioo (Sapphire Float Glass (Tanzania) Company Limited); Kiwanda cha Sukari cha Kilombero; Kiwanda cha Sukari cha Mkulazi na Kiwanda cha Sukari Kagera*. Maelezo kuhusu viwanda hivyo ni kama ifuatavyo:-

i. Kiwanda cha Wild Flower and Grains Ltd

141. ***Mheshimiwa Spika;*** Kiwanda cha *Wild Flower and Grains* kipo katika Mkoa wa Singida. Ujenzi wa kiwanda hicho ulianza Mei, 2022 kwa ajili ya kuzalisha mafuta ya kula ya alizeti. Kiwanda hicho kimewekeza mtaji wa kiasi cha takriban shilingi bilioni 63.5 na kutoa ajira 100. Hadi kufikia Machi, 2025 kiwanda kimezalisha jumla ya tani 3,200 za mafuta zilizotokana na kuchakatwa tani 10,900 za mbegu za alizeti ambazo zimeuzwa katika Mkoa wa Singida pamoja na mikoa mingine. Ujenzi wa Kiwanda hicho umekamilika kwa asilimia 97. Kiwanda kitakapokamilika kitakuwa na uwezo uliosimikwa wa kusindika takriban tani 225 za mbegu kwa siku ambao ni sawa na kuzalisha tani 75 za mafuta ya alizeti kwa siku na kutoa ajira takriban 500.

ii. Kiwanda cha Chokaa na Saruji cha Maweni Limestone Limited (Huaxin Cement Co. Ltd.)

142. ***Mheshimiwa Spika;*** Serikali imeendelea kuboresha mazingira ya ufanyaji biashara na uwekezaji. Kuboreshwa kwa mazingira hayo kumewezesha upanuzi wa mradi wa kiwanda cha *Maweni Limestone Limited* cha kuzalisha saruji aina ya Huaxin kilichopo katika Jiji la Tanga. Awali kiwanda hicho kilikuwa hakizalishi *clinker*, baada ya upanuzi kiwanda kimefanikiwa kuzalisha *clinker* kwa ajili ya uzalishaji wa saruji kwa matumizi yake na matumizi ya viwanda vingine. Upanuzi wa mradi huo

umegharimu dola za Marekani milioni 30 na umeajiri jumla ya watu 906 ambapo wazawa ni 424, wageni 82 na wenye mikataba kutoka kwa mzabuni ni 400. Kiwanda hicho kina uwezo wa kuzalisha *clinker* tani milioni 1.24 kwa mwaka na saruji tani milioni 1.5 kwa mwaka.

iii. Kiwanda cha Fortune Cement (T) Co Limited

143. **Mheshimiwa Spika;** Serikali imewezeshwa kuanzishwa kwa kiwanda cha kuzalisha saruji nyeupe cha *Fortune Cement (T) Co Limited* kilichopo Mkoa wa Pwani. Kiwanda hicho ni miongoni mwa viwanda vichache vinavyozalisha saruji nyeupe katika nchi zilizopo Kusini mwa Jangwa la Sahara. Uwezo uliosimikwa ni kuzalisha saruji tani 150,000 kwa mwezi ambapo kwasasa uzalishaji halisi ni tani 75,000 kwa mwezi. Aidha, kiwanda kimefanikiwa kuuza jumla ya tani 22,897.96 za saruji nyeupe katika nchi ya Uganda, Kenya, Rwanda, Zambia na Malawi. Vilevile, kiwanda kimefanikiwa kutoa ajira za moja kwa moja 60 na zisizo za moja kwa moja 180.

iv. Viwanda vya Kuunganisha Magari

144. **Mheshimiwa Spika;** Tanzania ina viwanda vikubwa viwili (2) vya kuunganisha magari ambavyo ni *GF Trucks and Equipment Ltd* kilichopo eneo la TAMCO katika Mkoa wa Pwani na *Saturn Corporation Limited* kilichopo Mkoa wa Dar es Salaam. Kiwanda cha *GF Trucks and Equipment Ltd* ambacho kilianza uzalishaji

kwa kutumia majengo ya Wizara yanayomilikiwa na NDC, kina uwezo wa kuunganisha magari 12 hadi 15 kwa siku na kimewekeza mtaji wa shilingi bilioni 13. Hadi kufikia Machi, 2025 kimefanikiwa kuunganisha magari 3,445 na kutoa ajira za moja kwa moja 167 na zisizo za moja kwa moja 43. Kwa upande wa Kiwanda cha *Saturn Corporation Limited* ambacho kimewekeza mtaji wa shilingi bilioni 99.45 kina uwezo wa kuunganisha vichwa vya magari 900 na magari aina ya tipa 270 kwa mwezi. Hadi kufikia Machi, 2025 kiwanda kimefanikiwa kuunganisha magari 1,350 na kutoa ajira 250.

v. Viwanda vya Sukari

145. **Mheshimiwa Spika;** Serikali imeendelea kuhakikisha kuwa nchi inakuwa na sukari inayotesheleza mahitaji ya wananchi kwa kufanya jitihada mbalimbali ikiwemo utekelezaji wa mradi wa ujenzi wa Kiwanda cha Sukari Mkulazi. Kiwanda hicho, kilizinduliwa na Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania Agosti, 2024 na kina uwezo wa kuzalisha tani 30,000 kwa mwaka. Tangu kiwanda kuanza uzalishaji wake Julai, 2024, kimezalisha tani 19,124 za sukari ya majumbani na kimetoa ajira za moja kwa moja 2,172 na ajira zisizo za moja kwa moja 8,000.

146. **Mheshimiwa Spika;** Vilevile, upanuzi unaohusisha usimikaji wa mitambo yenye uwezo mkubwa wa kuzalisha sukari na inayotumia teknolojia ya kisasa umeendelea katika kiwanda cha Sukari cha Kilombero na Kiwanda cha Sukari cha Kagera. Katika Kiwanda cha Kilombelo upanuzi unatarajiwa kuongeza uzalishaji wa

sukari kutoka tani 132,000 za sasa hadi tani 271,000 za sukari ifikapo mwaka 2025/2026 na kutoa ajira 4,634. Aidha, upanuzi huo utagharimu zaidi ya shilingi bilioni 570 hadi utakapokamilika. Hadi kufikia Machi, 2025 upanuzi umefikia asilimia 98 ambapo majaribio ya kuendesha mitambo yanaendelea. Kwa upande wa kiwanda cha Kagera, upanuzi unatarajiwa kuongeza uzalishaji wa sukari kutoka tani 131,000 kwa sasa hadi tani 170,000 za sukari ifikapo mwaka 2025/2026. Kiwanda hicho kimetoa ajira za moja kwa moja 10,500 na ajira zisizo za moja kwa moja 60,000.

vi. *Kiwanda cha Bidhaa za Kibailojia (TBPL)*

147. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara imeendelea na jitihada za kukiendeleza kiwanda cha *Tanzania Biotech Company Limited (TBPL)* kilichopo Mkoa wa Pwani ambacho kinazalisha dawa za kibaiolojia (Bio-Products) za viuadudu vya kuua mazalia ya mbu na viuatilifu hai kwa ajili ya kuua wadudu dhurifu kwenye mazao. Jitihada hizo ni pamoja na Serikali kutumia shilingi bilioni 5 kununua viuadudu na kuvisambaza kwenye Halmashauri mbalimbali zenye maambukizi makubwa ya malaria nchini. Kutokana na jitihada hizo, katika kipindi cha miaka minne (4) kiwanda kilizalisha na kuuza jumla ya lita 703,608 zenye thamani ya shilingi bilioni 9.15 ambapo kati ya hizo, lita 415,164 zimesambazwa katika Halmashauri 123 na wadau wengine na lita 288,444 zenye thamani ya shilingi bilioni 3.6 zimeuzwa katika nchi mbalimbali

zikiwemo Kenya, Angola, Niger, Botswana, Namibia, Eswatini, Mozambique na Uganda.

C. Uvumbuzi, Utafiti na Uendelezaji wa Teknolojia za Viwanda

148. ***Mheshimiwa Spika;*** Serikali katika kuhakikisha inapunguza utegemezi wa uagizaji wa vifaa tiba nchini, Wizara kupitia Shirika la Uhandisi na Usanifu wa Mitambo (TEMDO) imefanikiwa kupata ithibati inayoruhusu kusanifu na kutengeneza vifaa tiba mbalimbali. Hadi kufikia Machi, 2025 shirika limefanikiwa kutengeneza majokofu nane (8) ya kuhifadhia maiti, vitanda vya kawaida 452, kabati za kuhifadhia vitu 426; *dripstand* 306, *hospital screen* 24, na vichomea taka ngumu 30 ambavyo vimesambazwa katika hospitali mbalimbali nchini zikiwemo:- Hospitali za rufaa za (Iringa, Manyara, Morogoro na Tanga); Hospitali za wilaya (Chunya, Gairo, Nyasa, Ngorongoro, Buhingwe, Siha, Bagamoyo, Mafinga, Nzega na Kilolo,); Viwanja vya ndege (Julius Nyerere, Arusha na Mwanza); Vyuho (UDSM – Tawi la Mbeya na State University of Zanzibar); na Makao makuu ya Shirika la Viwango (TBS).

149. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara kupitia Shirika la Utafiti na Maendeleo ya Viwanda Tanzania (TIRDO) imefanya zoezi la ukusanyaji wa taarifa za viwanda, uibuaji wa fursa za uwekezaji nchini (Industrial mapping) katika mikoa ya Dar es Salaam, Morogoro, Pwani, Tanga, Kilimanjaro, Mwanza na Shinyanga. Zoezi hilo limebaini uwepo wa viwanda vikubwa 331, vya kati 514, vidogo

16,046, na vidogo sana 22,760. Aidha, TIRDO imeunda mfumo wa kitaifa wa kuhifadhi na kuchakata taarifa za viwanda nchini (NIIMS) ili kuwezesha upatikanaji wa taarifa sahihi na kwa wakati. Hadi kufikia Machi, 2025, Shirika limefanikiwa kuingiza taarifa za mikoa saba (7) kwenye mfumo huo. Vilevile, mfumo huo umeimarisha uwazi na upatikanaji wa taarifa, kurahisisha ufuatiliaji wa sekta ya viwanda, na kutoa mwongozo kwa wawekezaji kuhusu maeneo yenye fursa bora za uwekezaji, hivyo kuchochea maendeleo ya uchumi wa viwanda nchini.

150. **Mheshimiwa Spika;** TIRDO imefanikiwa kupata ithibati ya maabara ya mikrobiolojia ya chakula kupitia kiwango cha ubora cha kimataifa (ISO/IEC 17025: 2017) na kuhakiki wataalamu sita (6) na kuwawezesha kuwa wabobezi katika kuhakiki ubora wa bidhaa za viwandani. Ithibati hiyo imewezesha maabara ya mikrobiolojia ya chakula kuwa miongoni mwa maabara chache zitakazokuwa Maabara za Rufaa za Utatifi na Ubunifu Nchini (National Reference Industrial Research and Innovation Laboratories) ambazo zitaleta mafanikio makubwa katika sekta ya viwanda na elimu. Vilevile, maabara ya nishati, *Non-Destructive Testing* (NDT), Ngozi, na maabara zingine zimeboreshwa kwa kuwekewa vifaa vya kisasa.

151. **Mheshimiwa Spika;** Wizara kupitia Shirika la Maendeleo ya Viwanda Vidogo (SIDO) imeimarisha Vituo vya Uendelezaji Teknolojia (TDCs) katika Mikoa ya Lindi, Kigoma, Mbeya, Iringa, Shinyanga na Kilimanjaro kwa kusimika mitambo na mashine mpya zilizoongeza tija na

ufanisi katika uzalishaji. Uimarishaji huo umewezesha uzalishaji wa mashine 3,091 na vipuri 9,643 ambavyo vitasaidia wajasiriamali wadogo na wa kati katika uzalishaji. Aidha, SIDO imeendelea kutoa ushauri wa kitaalamu, mitaji, na kutoa mafunzo ambayo yamewezesha uanzishwaji wa viwanda vipya 2,784 vilivyozalisha ajira za kudumu 84,715. Vilevile, Wizara ina mitaa ya viwanda katika mikoa 23 ya Tanzania Bara, ambayo ina miundombinu muhimu kama vile ofisi za kutolea huduma, majengo ya viwanda, umeme, maji, barabara na mawasiliano kwa ajili ya kuwasaidia wajasiriamali kuanzisha na kuendeleza viwanda vidogo na vya kati. Pia, Wizara imefanikiwa kujenga majengo mapya ya viwanda katika Mikoa Manyara, Morogoro, Katavi, Mtwara, Mwanza, Tanga, Singida na Geita ambayo yanatumia na viwanda.

152. ***Mheshimiwa Spika;*** Kituo cha Zana za Kilimo na Teknolojia Vijijini (CAMARTEC) kimeendelea kulinda soko la ndani dhidi ya zana dhaifu za kilimo na teknolojia za vijijini kwa kufanya majaribio yanayopelekea kuthibitishwa kwa zana na teknolojia hizo. Katika kipindi cha miaka minne (4), Wizara kupitia CAMARTEC imethibitisha jumla ya modeli 113 za zana za kilimo zilizofuzu vigezo vya ufanisi na uhimili baada ya majaribio kwenye mazingira ya Tanzania. Zana hizo ni pamoja na matrekta, mitambo ya kuvunia (combine harvesters), mashine za kunyunyizia dawa shambani, mashine za kupakia miwa (cane loader), majembe ya matrekta, *power*

tiller, zana zinazokokotwa na wanyama kazi na zana za kilimo za mkono.

153. **Mheshimiwa Spika;** Vilevile, CAMARTEC imefanikiwa kubuni jumla ya sampuli kifani za zana modeli 34 ambapo kati ya hizo, sampuli kifani mbili (2) ni za zana za kuandaa shamba; sita (6) ni zana za kupandia; mbili (2) ni teknolojia za usafirishaji vijijini; 20 ni za teknolojia za kuchakata mazao ya kilimo; moja (1) ni ya teknolojia za kuboresha matumizi ya nguvu kazi shambani; tatu (3) ni za teknolojia za kuwashia; na sampuli kifani tatu (3) ni za kuzimia moto kwenye hifadhi za wanyama. Kati ya hizo, modeli 11 zimehawilishwa na kuundwa kibiashara ambapo kati ya hizo moja (1) ni sampuli kifani ya zana ya kuandaa shamba; mbili (2) ni za zana za kupandia; moja (1) ni ya teknolojia ya usafirishaji vijijini; nne (4) ni za teknolojia za kuchakata mazao ya kilimo; na tatu (3) ni za sampuli kifani za teknolojia za kuwashia na kuzimia moto kwenye hifadhi za wanyama.

D. Atamizi na Ubunifu

154. **Mheshimiwa Spika;** Wizara kupitia taasisi zake za TIRDO, TEMDO, SIDO na CBE imeanzisha na kuendeleza programu atamizi na uanagenzi, kwa lengo la kutekeleza dira ya Serikali ya kuwaandaa vijana kukabiliana na soko la ajira nchini. Katika kipindi cha miaka minne (4) taasisi hizo zimeendelea na programu

atamizi kwa wabunifu 808 ambao wako katika hatua mbalimbali za uendelezaji wa bunifu zao.

155. **Mheshimiwa Spika;** Programu hizo zimewezesha kuanzishwa na kuendelezwa kwa kampuni 12 ambazo ni: *Plant Biodeferender Ltd* inafanya uzalishaji wa viuatilifu vya kibaiolojia vinavyoitwa “Vuruga”; *Preyo Company Ltd* inajihusisha na kuchakata taka ngumu za plastiki; *Innovex Solutions and Merchants* (Detergent Processing) inajihusisha na utengenezaji wa sabuni za maji; *H.O.P Electronics Technologies* inajihusisha na utengenezaji wa vifaa janja vya matumizi ya nyumbani; *Innovasie Company Ltd* inajihusisha na utengenezaji wa mifumo ya tehamu kama vile *software MyHI* (My Health Insurance) na Sheria 365 (application ya sheria); *Albetus technologies* inajihusisha na uundaji wa *networking applications* na utengenezaji wa *CCTV cameras*; *Ammacom* inajihusisha na utengenezaji wa *software na application* mbalimbali; *Survey Fish Market Company* inajihusisha na usindikaji wa matunda, mbogamboga na ukaushaji wa samaki wabichi kwa kutumia kaushio la jua lilobuniwa. Vilevile, kampuni za *Bivac Co. Ltd*; *Rest Food Process Ltd*; *Upendo Food Process Ltd*; na *Simba and Alice Food Process Ltd* zimeendelea kuzalisha bidhaa mbalimbali zinazotokana na mazao ya kilimo. Aidha, kampuni hizo zimewezesha upatikanaji wa ajira za moja kwa moja 60 na zisizo za moja kwa moja 100.

3.3.2. Sekta ya Biashara

A. Mauzo ya Bidhaa Nje ya Nchi

i. Soko la EAC na SADC

156. **Mheshimiwa Spika;** Wizara imeendelea na jitihada za kukuza mauzo ya bidhaa nje ya nchi ambapo katika kipindi cha miaka minne (4) mauzo katika soko la Jumuiya ya Afrika Mashariki (EAC) yaliongezeka kutoka dola za Marekani milioni 1,161.2 mwaka 2021 hadi kufikia dola za Marekani milioni 1,163.8 mwaka 2024 sawa na ongezeko la asilimia 0.22. Vilevile, mauzo katika soko la Jumuiya ya Maendeleo Kusini mwa Afrika (SADC) yaliongezeka kutoka dola za Marekani milioni 1,303.4 mwaka 2021 hadi kufikia dola za Marekani milioni 2,968 mwaka 2024 sawa na ongezeko la asilimia 127.7. Ongezeko hilo limetokana na juhudi za Serikali za kuboresha mazingira ya biashara nchini na kukuza viwanda na uzalishaji pamoja na kuimarika kwa uzalishaji wa bidhaa ambazo zinasoko kubwa katika Jumuiya hizo. Bidhaa zilizouzwa kwa wingi katika soko la EAC na SADC ni pamoja na madini, pamba, chai, parachichi, vigae, vyandarua, saruji, sabuni na mafuta ya kupaka.

ii. Soko la Eneo Huru la Biashara Afrika (AfCFTA)

157. **Mheshimiwa Spika;** Tanzania ni miongoni mwa nchi zilizosaini na kuridhia Mkataba wa Soko la Eneo Huru la Biashara Afrika (AfCFTA) mwaka 2021. Kuridhiwa kwa mkataba huo kumetoa hamasa kwa wafanyabiashara

kutumia fursa zinazopatikana katika soko hilo. Katika kipindi cha miaka minne (4), mafanikio yaliyopatikana kutokana na kuridhiwa kwa mkataba huo ni pamoja na kutolewa kwa vyeti vya uasili wa bidhaa 226. Vyeti hivyo vinajumuisha bidhaa za nyuzi za mkonge tani 6,150 kwenda nchi za Nigeria, Ghana, Morocco na Misri; Vioo (float glassess) tani 1,433 kwenda Misri; mchele tani 433 kwenda Burkina Faso na Ivory Coast; na Kahawa tani 273 kwenda Algeria. Aidha, tangu usafirishaji wa shehena ya kwanza ya bidhaa kwa kutumia kanuni za uasili wa bidhaa za AfCFTA uliofanyika Mei 2023, nchi imepiga hatua kubwa ambapo hadi kufikia Machi, 2025 tumefanikiwa kusafirisha bidhaa mbalimbali 21 na kupanua wigo wa masoko kwa kufikia Mataifa 18 ya Afrika ambayo tulikuwa hatutangamani nayo.

158. **Mheshimiwa Spika;** Kwa ujumla, Tanzania imekuwa na mwenendo mzuri wa mauzo katika nchi za Bara la Afrika ambapo kwa mwaka 2024 mauzo yalikuwa dola za Marekani milioni 3,946.76 ikilinganishwa na dola za Marekani milioni 2,447.63 kwa mwaka 2021 ambayo ni sawa na ongezeko la asilimia 61.2. Ongezeko hilo, lilitokana na kuongezeka kwa masoko mapya chini ya AfCFTA yanayojumuisha nchi za Morocco, Nigeria, Senegal, Ghana, Misri, Ethiopia, Algeria, Djibuti, Somalia na Guinea. Bidhaa zilizochangia mauzo hayo ni pamoja na kahawa, tumbaku, vioo, nafaka (mchele na mahindi), viungo na nyuzi za mkonge.

iii. Soko la AGOA

159. **Mheshimiwa Spika;** Nchi imeendelea kunufaika na Mpango wa AGOA ambapo mauzo kwenda Soko la Marekani kupitia mpango huo yameongezeka kutoka dola za Marekani milioni 33.06 mwaka 2021 hadi kufikia dola za Marekani milioni 85.4 mwaka 2023 sawa na ongezeko la asilimia 158.3 (**Jedwali Na. 9**). Bidhaa zilizouzwa kwa wingi ni nguo na mavazi, kahawa, mbogamboga na madini. Baadhi ya viwanda vilivyouza bidhaa katika soko hilo ni pamoja na *Mazava Fabrics and Production E. A. L, Tanzania Tooku Garments Co. Ltd, Red Earth Co. Ltd* na *21st Century Textiles Ltd*.

iv. Soko la Umoja wa Ulaya

160. **Mheshimiwa Spika;** Kwa upande wa Soko la Umoja wa Ulaya, mauzo ya bidhaa katika soko la Nchi Wanachama wa Umoja wa Ulaya yameongezeka kutoka dola za Marekani milioni 891.5 kwa mwaka 2021 hadi kufikia dola za Marekani milioni 1,234.3 mwaka 2024 ikiwa ni ongezeko la asilimia 38.5. Bidhaa zilizouzwa kwa wingi ni pamoja na maharage, tumbaku, samaki, parachichi, kahawa, kokoa, asali, mafuta ya alizeti, madini, chai (black tea), maua, matunda, pamba gafi, mbogamboga, ngozi na madini ya *tanzanite*.

B. Kutatuliwa kwa Vikwazo vya Biashara Visivyokuwa Vya Kiushuru (NTBs)

161. **Mheshimiwa Spika;** Katika kipindi cha miaka minne (4) jumla ya Vikwazo vya Biashara Visivyokuwa Vya Kiushuru (NTBs) 64 vilijadiliwa, NTBs 50 zilipatiwa ufumbuzi na NTBs 14 zinaendelea kufanyiwa kazi baina ya Tanzania na Kenya. Kwa upande wa NTBs na changamoto za biashara baina ya Tanzania na Zambia, jumla ya changamoto na NTBs 30 zilijadiliwa, 20 zilitatuliwa na 10 zinaendelea kushughulikiwa. Utatuzi huo wa NTBs pamoja na changamoto mbalimbali za biashara baina ya Tanzania na nchi hizo jirani umeleta manufaa ya kuwezesha biashara kufanyika na umesaidia kuimarisha ushirikiano wa biashara na uchumi na nchi hizo. Aidha, Wizara imeendelea kuratibu mikutano ya Kikanda ya uondoaji vikwazo (NTBs) pamoja na kuratibu Mikutano ya Uwili (Bilateral) ya utatuzi wa vikwazo (NTBs) na nchi jirani.

C. Kuwajengea Uwezo na Kuwawezesha Wajasiriamali na Wafanyabiashara

162. **Mheshimiwa Spika;** Wizara kupitia taasisi zake imeendelea kuwajengea uwezo wajasiriamali na wafanyabiashara ambapo katika kipindi cha miaka minne (4) jumla ya wajasiriamali 115,733 walipatiwa mafunzo. Mafunzo hayo yalijikita katika:- Uzingatiaji wa dhana ya ubora katika uzalishaji; Elimu ya biashara na ujuzi; Matumizi ya mfumo wa stakabadhi za ghala; na Utafutaji

wa masoko. Vilevile, juhudi za kuboresha na kuimarisha upatikanaji wa huduma za kifedha kwa wajasiriamali zimeendelea ambapo, Wizara kupitia Mfuko wa Taifa wa Kuendeleza Wajasiriamali Wananchi (NEDF) unaoratibiwa na SIDO umetoa mikopo kwa wajasiriamali wadogo na wa kati 10,113 ambapo wanawake ni 4,902 na wanaume 5,313 yenye thamani ya shilingi billioni 26.225 na kuwezesha ajira 23,535 (**Jedwali Na. 10**).

D. Kudhibiti Ubora wa Bidhaa na Ushindani wa Kibiashara Nchini

163. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara kupitia Shirika la Viwango Tanzania (TBS) imeendelea na juhudi za udhibiti wa ubora wa bidhaa zinazozalishwa nchini kwa kutumia Mpango wa Udhibiti wa Ubora wa Bidhaa (Product Certification Scheme). Kutokana na juhudi hizo, Wizara imefanikiwa kutoa leseni za nembo ya ubora wa bidhaa 2,569 kwa wazalishaji mbalimbali wa bidhaa hapa nchini. Kati ya leseni hizo, jumla ya leseni 1,135 zilitolewa kwa wajasiriamali wadogo. Leseni hizo zimewezesha wazalishaji kufikia masoko ya ndani na nje ya nchi, hivyo kukuza biashara, kuongeza wigo wa ajira, kupunguza umaskini na hatimaye kukuza uchumi. Aidha, TBS imefanikiwa kusajili bidhaa za chakula na vipodozi 6,677 kutoka nje ya nchi kwa lengo la kuhakiki ubora na usalama wa bidhaa hizo.

164. ***Mheshimiwa Spika;*** Shirika la TBS limeendelea kudhibiti ubora wa bidhaa zinazolingizwa nchini kwa

kutumia mfumo wa *Pre-Shipment Verification of Conformity to Standards* (PVoC) pamoja na kufanya ukaguzi pindi bidhaa zinapowasili nchini (Destination Inspection) na hatimaye hutoa vyeti kwa shehena zinazokidhi matakwa ya viwango (Certificate of Conformity - CoC). Katika kipindi cha miaka minne (4), TBS kupitia mawakala wake imefanya kaguzi kama ifuatavyo: - Imekagua shehena 131,072 kabla hazijaingizwa nchini; Imekagua jumla ya bidhaa 286,709 kutoka nje ya nchi baada ya kufika nchini; na Imekagua jumla ya magari 176,122 yaliyotumika nje ya nchi.

165. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara kupitia Wakala wa Usajili wa Biashara na Leseni (BRELA) katika kipindi cha miaka minne (4) imefanikiwa kusajili makampuni 58,637, majina ya Biashara 109,292, na Alama za Biashara na Huduma 13,153. Vilevile, imetoa Leseni za Biashara kundi 'A' 65,442, Leseni za Viwanda 1,002 na Hataza 290.

166. ***Mheshimiwa Spika,*** Katika kipindi cha miaka minne (4), Wizara kupitia Wakala wa Vipimo (WMA), imehakiki vipimo 3,410,663. Kati ya vipimo hivyo, vipimo 102,969 vilikutwa na mapungufu ambayo yalirekebishwa na kuruhusiwa kuendelea kutumika na vipimo 5,607 vilikataliwa. vipimo vilivyokaguliwa kwa wingi ni pamoja na uhakiki wa pampu za kuuzia mafuta; uhakiki wa kiasi cha gesi kwenye mitungi ya gesi; uhakiki wa mizani itumikayo kuuzia bidhaa kama nafaka katika masoko, madukani; uhakiki wa vipimo vinavyotumika kuuzia vifaa vya ujenzi mfano; uhakiki wa malori yabebayo kokoto na mchanga;

uhakiki wa usahihi wa ujazo/ kiasi kilichoandikwa cha mbolea na pembejeo kwenye vifungashio husika; uhakiki wa ujazo wa matanki makubwa ya kuhifadhia mafuta; uhakiki wa vipimo vitumikavyo kujaza mafuta kwenye matanki ya magari yabebayo mafuta; na uhakiki wa usahihi wa mizani inayotumika kupima magari ya mizigo na mabasi.

167. **Mheshimiwa Spika**; Wizara kupitia WMA imefanikiwa kuanzisha vituo vipya vitano (5) katika mikoa yenye mipaka na kufanya kuwa na jumla ya vituo vya ukaguzi 13 Tanzania Bara. Lengo la vituo hivyo ni kuhakiki usahihi wa kiasi/idadi iliyotamkwa (decrealed quantity) kwa bidhaa zinazoingia nchini. Vituo hivyo ni Sirari (Mara), Mtukula (Kagera), Namanga (Arusha), Holili (Kilimanjaro), Tunduma (Songwe), Tarakea (Kilimanjaro), Horohoro (Tanga), Kasumulu (Mbeya), Manyovu (Kigoma), Bagamoyo (Pwani), Kwara (Pwani), Bandarini (Dar es Salaam) na Mbweni (Dar es Salaam).

168. **Mheshimiwa Spika**; Wizara kupitia WMA imeendelea kufanya uhakiki wa kiasi cha mafuta (jamii ya petroli na mafuta ya kula) yanayoingia nchini kupitia bandari za Dar es salaam, Tanga na Mtwara. Katika kipindi cha miaka minne (4), jumla ya lita bilioni 30.6 za mafuta kwa meli 546 zilihakikiwa ambazo zimetumika ndani na zile zilizosafirishwa nchi za jirani. Aidha, WMA imehakiki jumla ya *metric tonnes* 958,593.2 za gesi zilizoshushwa na meli 210 nchini kwa ajili ya matumizi mbalimbali. Vilevile, imefanikiwa kuanzisha mikoa mitano

(5) ya kvipimo ambayo ni Kinondoni, Temeke, Ilala, Kituo cha Misugusugu (Pwani), Kitengo cha Ukaguzi wa Bidhaa zilizofungashwa zinazolingia nchini na Kitengo cha Bandari. Hali hiyo imesaidia kusogeza huduma kwa jamii pamoja na kuwezesha kushirikiana na Mamlaka zingine za Serikali kwa karibu kama vile Mamlaka za Serikali za Mitaa.

169. **Mheshimiwa Spika;** Katika jitihada za kutatua migogoro, Wizara kupitia Baraza la Ushindani (FCT) imefanikiwa kutatua migogoro kwa kushughulikia mashauri ya rufaa 70 kati ya mashauri 93 yaliyopokelewa. Mashauri 23 yaliyobaki yapo katika hatua mbalimbali za usikilizwaji. Matokeo ya maamuzi ya mashauri ni pamoja na kuongeza ufanisi katika uzalishaji, kukuza ubunifu, kuwezesha matumizi ya rasilimali yenye ufanisi na kumlinda mlaji.

170. **Mheshimiwa Spika;** Katika kipindi cha miaka minne (4) Wizara kupitia Tume ya Ushindani (FCC) imeridhia maombi 207 ya miungano ya kampuni kutoka Sekta za Kilimo, Madini, Mawasiliano, Benki, Michezo ya Kubahatisha, Nishati, Nyumba, Afya, na Utalii. Miungano hiyo inajumuisha ombi la *Etablissements Maurel & Prom S.A* kununua haki zote za umiliki wa *Wentworth Resources Plc* katika kitalu cha uchimbaji gesi asilia cha Mnazi Bay; Kampuni ya Minara Tanzania Limited kununua Minara iliyokuwa ikimilikiwa na kampuni ya simu ya *Airtel Tanzania*; Kampuni ya *Honora Holdings* kununua kampuni ya *MIC Tanzania Plc* baada ya wawekezaji wa

awali kuondoka Tanzania; Kuungana kwa Kampuni ya *Azam Media Limited* na *Azam TV Limited* zinazomilikiwa na mtu mmoja kwa lengo la kupunguza gharama za uendeshaji na kuboresha mazingira ya biashara nchini; na Kuridhiwa kwa Kampuni ya Helios Tanzania kununua minara mbalimbali iliyokua inamilikiwa na Kampuni za Mawasiliano.

171. ***Mheshimiwa Spika;*** Matokeo ya kuridhiwa kwa miungano hiyo ni pamoja nakuiwezesha Serikali kuwa na umiliki wa asilimia 40 wa gesi asilia yote itakayokuwa inazalishwa katika kitalu cha *Mnazi Bay*; kuwezesha kampuni za wazawa kushiriki katika uzalishaji wa gesi asilia kwa kuwa na umiliki wa moja kwa moja na hivyo kuweza kushindana katika masoko ya ndani na nje ya nchi; na kuongezeka kwa ufanisi zaidi katika utoaji wa huduma za mawasiliano nchini.

E. Kuweka Mazingira Wezeshi ya Kuchochea Maendeleo ya Biashara Nchini.

172. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika jitihada za kuboresha mazingira ya biashara nchini, Wizara imefanikiwa kukamilisha marejeo ya Sera ya Taifa ya Biashara ya mwaka 2003 toleo la mwaka 2023 ambayo ilizinduliwa rasmi na Mhe. Dkt. Doto Biteko, Naibu Waziri Mkuu na Waziri wa Nishati Julai, 2024 jijini Dar es Salaam. Masuala muhimu yaliyozingatiwa katika Sera hiyo ni pamoja na kuimarisha maendeleo ya biashara ya

ndani; Kuimarisha ushirikiano wa biashara za Kikanda na Kimataifa; kuongeza matumizi ya fursa za soko la nje; kuimarisha miundombinu ya masoko; kusimamia Sheria na Haki na ulinzi kwa walaji; kuboresha uwezeshaji biashara; kuimarisha miundombinu ya biashara mtandao na matumizi ya teknolojia za kidijitali; kuboresha upatikanaji wa mitaji ya biashara; kuimarisha ushiriki wa sekta binafsi katika ufanyaji biashara; na kuzingatia masuala mtambuka katika ufanyaji wa biashara. Utekelezaji huo utasaidia kuimarisha Sekta ya biashara katika kuchangia Pato la Taifa.

F. Utafutaji wa Masoko kwa Bidhaa Zinazozalishwa Nchini.

173. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara kupitia Mamlaka ya Maendeleo ya Biashara Tanzania (TanTrade) iliratibu huduma ya Kliniki ya Biashara kwa kushirikiana na Taasisi wezeshi za Serikali 24 zikiwemo TRA, BRELA, TBS, WMA, TIC. Kupitia kliniki hizo, jumla ya wafanyabiashara 3,256 walihudumiwa ambapo changamoto 1,298 zilitatuliwa. Vilevile, kampuni 482 zilisajiliwa na kampuni 137 zilipata alama za ubora na vifungashio vinavyokidhi viwango vya soko la kimataifa. Aidha, wafanyabiashara 238 waliunganishwa na wanunuzi wa ndani na nje kupitia mikutano ya B2B na B2G na 312 walipatiwa elimu kuhusu biashara, forodha, na kodi, hatua iliyosaidia kuboresha ushindani wao katika soko.

174. **Mheshimiwa Spika;** Wizara kupitia TanTrade imeratibu ushiriki wa Tanzania katika matukio mbalimbali ya ukuzaji biashara ndani na nje ya nchi yakiwemo Maonesho ya 45 hadi 48 ya Kimataifa ya Biashara ya Dar es Salaam (DITF), Maonesho ya Bidhaa za Viwanda, Maonesho ya Expo 2020 Dubai na Maonesho ya Kimataifa ya Mbogamboga na Matunda ya Expo 2020 Doha. Kupitia matukio hayo, mafanikio mbalimbali yalipatikana yakiwemo:- Ushiriki wa kampuni 20,484 kutoka ndani na nje ya nchi; Mauzo ya papo kwa papo yenye thamani ya shilingi bilioni 13.993; na Kusainiwa kwa Hati za Makubaliano 46 baina ya Kampuni mbalimbali za ndani na nje ya nchi zenye thamani ya shilingi trilioni 17.52. Maonesho hayo yametoa fursa kwa Taasisi za sekta Binafsi na Serikali kutangaza bidhaa na huduma wanazozalisha pamoja na miradi ya kimkakati katika masoko ya kimataifa.

175. **Mheshimiwa Spika;** Wizara kupitia Bodi ya Usimamizi wa Stakabadhi za Ghala (WRRB) imeendelea kuhamasisha wakulima kutumia mfumo wa stakabadhi za ghala ambapo, katika kipindi cha miaka minne (4) mazao yanayotumia mfumo wa stakabadhi za ghala yaliongezeka kutoka mazao 11 hadi kufikia mazao 16. Mazao hayo ni Ufuta, Kakao, Asali, Maharage, Mihogo, Dengu, Choroko, Vitunguu swaumu, Mahindi, Mpunga, Mbaazi, Korosho, Chai, Mchele, Soya na Kahawa. Aidha, jumla ya tani 654,928.06 za mazao ziliuzwa kupitia mfumo huo na kuwezesha upatikanaji wa shilingi trilioni 4.9 kwa wakulima na kutengeneza ajira 6,983. (**Jedwali Na. 11**).

4. MPANGO NA MAKADIRIO YA MAPATO NA MATUMIZI KWA MWAKA 2025/2026

176. **Mheshimiwa Spika;** Mpango huu umeandaliwa kwa kuzingatia Dira ya Taifa ya Maendeleo ya Mwaka 2025; Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano (FYDP III); Ilani ya Chama cha Mapinduzi ya Uchaguzi Mkuu wa Mwaka 2020; Sera za kisékta; Mpango Mkakati wa Wizara (2021/2022 - 2025/2026); maelekezo ya viongozi wakuu wa kitaifa pamoja na mipango mbalimbali ya kimataifa ikiwa ni pamoja na Malengo ya Maendeleo Endelevu (SDGs).

4.1. Vipaumbele

177. **Mheshimiwa Spika;** Katika mwaka 2025/2026, Wizara itatekeleza vipaumbele vifuatavyo:

- i. Kuwezesha uanzishwaji na uendelezaji wa Viwanda nchini;
- ii. Kuendelea na utekelezaji wa miradi ya kielelezo na kimkakati ya Sekta;
- iii. Kuimarisha uwezo wa uzalishaji viwandani na utoaji huduma kwa kuboresha mazingira wezeshi ikiwa ni pamoja na ujenzi wa miundombinu ya mitaa ya viwanda (*Industrial Clusters*) kwa ajili ya viwanda vidogo na vya kati;
- iv. Kuboresha mazingira ya biashara na kuchochea ukuaji wa Sekta binafsi;
- v. Kuendelea na utafutaji wa masoko kwa bidhaa na huduma zinazozalishwa nchini;

- vi. Kuchochea Maendeleo ya watu kwa kuboresha miradi na programu kwa Jamii inayohusisha elimu na Mafunzo ya Ujuzi; na
- vii. Kuimarisha Usimamizi wa Ubora na Usalama wa Bidhaa Nchini zikiwemo bidhaa za chakula na vipodozi.

4.2. Kazi Zitakazotekelezwa na Wizara na Taasisi Zake

178. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika kutekeleza vipaumbele vilivyoainishwa, Wizara pamoja na taasisi zake zitatekeleza shughuli zifuatazo:

4.2.1. Sekta ya Maendeleo ya Viwanda

A. Idara ya Maendeleo ya Viwanda

179. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika mwaka 2025/2026, Wizara imepanga kutekeleza shughuli zifuatazo katika Idara ya Maendeleo ya Viwanda:

- i. Kukamilisha marejeo na kutekeleza Sera Endelevu ya Maendeleo ya Viwanda;
- ii. Kufanya mapitio ya Mkakati wa Ngozi na Mafuta ya Kula;
- iii. Kuandaa Mpango Kabambe wa Maendeleo ya Viwanda;
- iv. Kufanya Mapitio ya Sheria ya Chuma Chakavu; na
- v. Kuandaa Mkakati na Muongozo wa kuunda na kunganisha magari.

B. Shirika la Taifa la Maendeleo (NDC)

180. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika mwaka 2025/2026, Shirika limepanga kutekeleza shughuli zifuatazo yafuatazo:

- i. Kuendelea na utekelezaji wa miradi ya kielelezo ya Mchuchuma, Liganga na mradi wa Magadi Soda Engaruka;
- ii. Kuendelea kusimamia utekelezaji wa miradi ya Kimkakati ya Chuma Maganga Matitu, Makaa ya mawe Katewaka; Makaa ya Mawe Mhukuru pamoja na kulipia leseni za uchimbaji;
- iii. Kuboresha utendaji wa kiwanda cha KMTC
- iv. Kuboresha kiwanda cha Tanzania Biotec Limited kwa kuongeza uzalishaji wa bidhaa ya viuatilifu hai na Mbolea hai na kukamilisha upatikanaji wa Ithibati ya Ubora wa Kimataifa;
- v. Kuendelea na ufufuaji wa kiwanda cha Mang'ula;
- vi. Kuendelea na uboreshaji wa miundombinu katika Kongani ya TAMCO na Kange pamoja na kuendeleza eneo la Viwanda la Kimanjaro Machine Tools ili kuvutia wawekezaji zaidi;
- vii. Kuendeleza mashamba ya miti ya mpira kwa ajili ya kuzalisha malighafi viwanda na kutunza mazingira;
- viii. Kuendelea na uboreshaji wa miundombinu ya Shirika ikiwemo ukarabati wa majengo na ofisi, na
- ix. Kuboresha mfumo wa kitaasisi kwa kuimirisha mifumo ya kisheria, teknolojia na kujenga ubobezi wa wataalamu wa shirika

C. Shirika la Utafiti na Maendeleo ya Viwanda Tanzania (TIRDO)

181. ***Mheshimiwa Spika***; Katika mwaka 2025/2026, Shirika limepanga kutekeleza shughuli zifuatazo:

- i) Kuendelea kufanya tathmini ya viwanda na kuainisha fursa za uwekezaji katika kanda za ziwa (Kagera, Geita, Mara na Simiyu) na kanda ya Kasikazini (Arusha na Manyara);
- ii) Kukamilisha ujenzi wa jengo la utawala ili kutoa nafasi ya kuanzisha kituo cha Taarifa za Viwanda (NIIMS) na ubashiri wa teknolojia na viatamizi kwa wabunifu wa teknolojia katika Shirika;
- iii) Kuanzisha Maabara ya Nishati na Madini Mkoa wa Njombe na kutoa elimu ya utengenezaji na matumizi ya Nishati mbadala;
- iv) Kuendelea na ukamilishaji wa kubadili ithibati za maabara na kuboresha Maabara za mazingira, kemia, makaa ya mawe, mafuta na gesi.
- v) Kuendelea kuimarisha idara ya uhandisi katika maabara ya ngozi na nguo kwa kuongeza wataalam na vifaa;
- vi) Kuendelea kufanya tafiti na kutoa huduma za kitaalamu viwandani zenye lengo la kuongeza uzalishaji wa bidhaa bora;
- vii) Kuendelea kukamilisha uandaaji wa kanuni za Shirika wa kurejea Sheria ya Bunge Na. 5 ya mwaka 1979 iliyoanzisha TIRDO ambayo imefanyiwa maboresho; na
- viii) Kufanya utafiti wa uwezekano wa kiteknolojia na kiuchumi wa madini katika mkoa wa Kagera- Kyerwa

(tantalum, tungsten na Zinc), Singida-Ilamba (Titanium na Zinc) na Dodoma- Mpwapwa (Chuma) ili kubaini wingi na kuweka utaratibu wa ujenzi wa viwanda katika maeneo hayo kwaajili ya kunufaika kiuchumi kwa Taifa.

D. Kituo cha Zana za Kilimo na Teknolojia Vijijini (CAMARTEC); Shirika la Kuhudumia Viwanda Vidogo (SIDO); na Shirika la Uhandisi na Usanifu wa Mitambo Tanzania (TEMDO)

182. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika mwaka 2025/2026, CAMARTEC, SIDO na TEMDO zimepanga kutekeleza shughuli zifuatazo:

- i. Kusanifu na kuendeleza utengenezaji wa vifaa tiba vya hospitali awamu ya tatu;
- ii. Utengenezaji wa kibiashara wa viwanda vidogo vya kuchakata sukari (sugar mill mini-processing plant - Capacity 200 TCD);
- iii. Kuimarisha na kuanzisha Mitaa ya Viwanda na viwanda darasa kwa ajili ya kongani za viwanda na biashara katika Wilaya moja kila Mkoa ili kuongeza thamani ya mazao ya kilimo, mifugo na uvuvi;
- iv. Kuhawilisha teknolojia ili kurahisisha uchakataji wa mazao mbalimbali yanayozalishwa nchini;
- v. Kuendelea kufanya utafiti na uanzisha Kiwanda Darasa cha kuchakata zao la chikichi mkoani Kigoma;
- vi. Kuendelea kulinda taifa na wananchi dhidi ya zana dhaifu za kilimo na teknolojia za vijijini kwa kufanya majaribio na kuzithibisha zana hizo kwa matumizi nchini; na

- vii. Kubuni mitambo ya kutengeneza Nishati Mbadala na Teknolojia za Wachimbaji Wadogo wa Madini (ASM).

4.2.2. Viwanda Vidogo na Biashara Ndogo

Idara ya Maendeleo ya Viwanda Vidogo na Biashara Ndogo

183. ***Mheshimiwa Spika***; Katika mwaka 2025/2026, Wizara imepanga kutekeleza shughuli zifuatazo katika kuendeleza Viwanda Vidogo na Biashara Ndogo:
- i. Kuhamasisha na kuendeleza uanzishwaji wa Kongani Nchini;
 - ii. Kuhamasisha na kufuatilia utekelezaji wa utangaji wa maeneo kwa ajili ya shughuli za wajasiriamali wadogo na wa kati kwenye Mamlaka za Serikali za Mitaa;
 - iii. Kuhamasisha urasimishaji wa shughuli za wajasiriamali wadogo na wa kati;
 - iv. Kuhamasisha wajasiriamali wadogo na wa kati kuchangamkia masoko ya ndani na nje; na
 - v. Kuratibu mafunzo kwa lengo la kuelimisha wajasiriamali wadogo na wa kati wanaozalisha vyakula kutumia teknolojia ya kuongeza virutubisho kwenye vyakula.

4.2.3. Sekta ya Biashara

A. Idara ya Mtangamano wa Biashara

184. ***Mheshimiwa Spika***; Katika mwaka 2025/2026, Wizara imepanga kutekeleza shughuli zifuatazo katika kuendeleza Mtangamano wa Biashara: -

- i. Kusimamia na kuratibu majadiliano ya ushirikiano wa biashara kati ya Nchi na Nchi;
- ii. Kusimamia na kuratibu majadiliano ya biashara na utekelezaji wa Mikataba ya Kikanda ya Eneo Huru la Biashara la Afrika (AfCFTA), Jumiuya ya Afrika Mashariki (EAC), Jumuiya ya Maendeleo Kusini mwa Afrika (SADC) na Eneo Huru la Biashara la Utatu (TRIPARTITE);
- iii. Kusimamia na kuratibu majadiliano ya biashara na utekelezaji wa Mkataba wa Shirika la Biashara Duniani (WTO);
- iv. Kuimarisha utendaji wa kamati za Uwezeshaji Biashara na kutatua changamoto za biashara ili kuboresha mazingira ya biashara na kuhakikisha utekelezaji wa sera na taratibu za ushirikiano baina ya nchi na nchi, kikanda na kimataifa; na
- v. Kubaini fursa za biashara na masoko kwa bidhaa na huduma nje ya nchi kupitia majukwaa na jumbe za biashara.

B. Idara ya Maendeleo ya Biashara

185. ***Mheshimiwa Spika***; Katika mwaka 2025/2026, Wizara imepanga kutekeleza shughuli zifuatazo katika kuendeleza Biashara:

- i. Kuendelea kuboresha mazingira ya biashara nchini kwa kufanya marejeo ya Sera na Mikakati pamoja na marekebisho ya Sheria mbalimbali mfano kufanya marejeo ya Sera ya Masoko ya Mazao (Agricultural Marketing Policy)

- ii. Kuimarisha upatikanaji wa masoko ya bidhaa na mazao ndani na nje ya nchi kwa kuratibu matukio ya ukuzaji biashara ikiwemo maonesho na misafara ya kibiashara;
- iii. Kufanya intelijensia ya masoko (market intelligence) kuhusu upatikanaji wa fursa za masoko ya mazao na bidhaa zinazozalishwa nchini;
- iv. Kuimarisha na kuboresha huduma na mifumo ya upatikanaji wa Taarifa za Mazao, Biashara na Masoko; na
- v. Kuratibu mwenendo wa ufanyaji biashara ya mipakani ikiwa ni pamoja na urasimishaji wa biashara hizo.

C. Shirika la Viwango Tanzania (TBS)

186. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika mwaka 2025/2026, Shirika litatekeleza yafuatayo:

- i. Kutayarisha viwango 740 vya Kitaifa Katika Sekta/Nyanja Mbalimbali;
- ii. Kutoa leseni ya ubora kwa bidhaa 1,000 kutoka katika sekta mbalimbali zikiwemo bidhaa za wajasiriamali wadogo;
- iii. Kusajili majengo, maeneo ya uzalishaji, uuzaji na usambazaji wa bidhaa za chakula na vipodozi 14,000;
- iv. Kusajili bidhaa 2,200 za chakula na vipodozi;
- v. Kukagua na kutoa vibali 140,000 kwa bidhaa zitokazo nje ya nchi ambapo kati ya hizo, vibali 44,000 ni kwa bidhaa zitakazokaguliwa nje ya nchi na vibali 96,000 ni kwa bidhaa zitakazokaguliwa nchini;

- vi. Kufanya ukaguzi wa ubora na kutoa leseni za ukaguzi 50,000 za magari yaliyotumika yanayoingizwa nchini;
- vii. Kutoa mafunzo na semina kuhusu viwango na udhibiti ubora kwa wadau 1,800 wa sekta ndogo tano;
- viii. Kuthibitisha kampuni 16 chini ya mifumo ya ubora na uongozi;
- ix. Kupima sampuli 40,000 za bidhaa mbalimbali;
- x. Kufanya ugezi kwa vifaa/mashine mbalimbali vipatavyo 12,000;
- xi. Kuweka kinasaba katika lita 4,200,000,000 za mafuta ya petrol, dizeli na mafuta ya taa;
- xii. Kuendelea na ujenzi wa Viwango House Mwanza, maabara na ofisi ya Kanda ya Ziwa; na
- xiii. Ujenzi wa maabara na ofisi katika kanda ya kaskazini (Arusha).

D. Wakala wa Usajili wa Biashara na Leseni (BRELA)

187. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika mwaka 2025/2026, Wakala itatekeleza yafuatayo: -

- i. Kusajili Kampuni 19,640, Majina ya Biashara 33,800, Alama za Biashara na Huduma 3,640, Maombi ya Hataza 85 na kutoa Hataza 40 na vyeti vya Viwanda 65;
- ii. Kutoa Leseni za Biashara kundi 'A' 21,582 na za Viwanda 437 pamoja na vyeti vya usajili wa Viwanda 65;

- iii. Kuendelea kuelimisha umma juu ya umuhimu wa kufanya sajili mbalimbali za kibiashara zinazotolewa na Wakala na kutoa elimu juu ya mabadiliko ya sheria;
- iv. Kufanya kaguzi elimishi 16 za Leseni za Biashara kundi 'A' na Viwanda;
- v. Kuendelea kuboresha na kuimarisha mifumo na miundombinu ya TEHAMA kwa ajili ya kuboresha utoaji wa huduma;
- vi. Kukamilisha mapitio ya Sheria za Usajili na Leseni;
- vii. Kuendelea kuboresha mazingira ya kazi, idadi ya watumishi, kutoa mafunzo kwa watumishi na kuongeza vitendea kazi kwa lengo la kuongeza tija na ufanisi katika utoaji wa huduma; na
- viii. Kuanza ujenzi wa jengo la Ofisi Dodoma.

E. Bodi ya Usimamizi wa Stakabadhi za Ghala (WRRB)

188. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika mwaka 2025/2026, Bodi imepanga kutekeleza yafuatayo:

- i. Kuendelea kusimamia utekelezaji wa Mfumo wa Stakabadhi za Ghala;
- ii. Kutoa elimu na kuhamasisha matumizi ya mfumo wa Stakabadhi za Ghala;
- iii. Kufanya upanuzi wa Utekelezaji wa Mfumo wa Stakabadhi za Ghala kwa kuongeza bidhaa za kilimo na zisizo za kilimo katika mfumo;
- iv. Kuendelea na taratibu za kuifanya Stakabadhi ya Ghala kuwa na thamani ya fedha;

- v. Kuimarisha matumizi ya mifumo ya TEHAMA katika utekelezaji wa mfumo wa Stakabadhi za Ghala na majukumu ya Ofisi;
- vi. Kuendelea na taratibu za upatikanaji wa ithibati ya ubora wa kimataifa (ISO:9001); na
- vii. Kufanya Ufuatiliaji na Tathmini kwa shughuli za Mfumo na Bodi.

F. Mamlaka ya Maendeleo ya Biashara Tanzania (Tan Trade)

189. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika Mwaka 2025/2026, Mamlaka imepanga kutekeleza yafuatayo: -
- i. Kutafuta masoko ya bidhaa za Tanzania;
 - ii. Kuimarisha ushindani wa kibiashara nchini;
 - iii. Kusimamia na kuimarisha mifumo ya ufanyaji Biashara; na
 - iv. Kuimarisha uwezo wa Taasisi kujiendesha kiufanisi.

G. Wakala wa Vipimo (WMA)

190. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika mwaka 2025/2026 Wakala imepanga kutekeleza yafuatayo: -
- i. Kusimamia na kuratibu utekelezaji wa majukumu ya utoaji wa huduma ya kumlinda mlaji;
 - ii. Kuboresha mazingira ya utendaji kazi pamoja na ununuzi wa vifaa vya kisasa vya uhakiki wa vipimo;
 - iii. Kuimarisha programu za mafunzo kwa watumishi ili kuwajengea uwezo wa kutekeleza majukumu yao; na

- iv. Kutoa elimu ya matumizi ya vipimo sahihi kwa wananchi.

H. Tume ya Ushindani (FCC)

191. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika mwaka 2025/2026, Tume itatekeleza yafuatayo:

- i. Kuboresha Hali ya Ushindani na ulinzi wa mlaji katika Soko;
- ii. Kukamilisha marekebisho ya Sheria ya Alama za Bidhaa, 1963;
- iii. Kuendelea na mapambano dhidi ya bidhaa bandia katika soko; na
- iv. Kufanya tafiti tatu (3) kuhusu ushindani na ulinzi wa mlaji.

I. Baraza la Ushindani (FCT)

192. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika mwaka 2025/2026, Baraza litatekeleza yafuatayo:

- i. Kusikiliza na kutoa maamuzi ya mashauri ya rufaa 50 yanayowasilishwa katika Baraza;
- ii. Kuimarisha uwezo wa kutekeleza majukumu ya Baraza;
- iii. Kufanya utafiti wa kisheria na kiuchumi kuhusu ushindani wa kibiashara na udhibiti wa Soko; na
- iv. Kuongeza uelewa kwa wadau na jamii kuhusu shughuli za Baraza na haki katika ushindani wa soko.

J. Chuo Cha Elimu ya Biashara (CBE)

193. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika mwaka 2025/2026, Chuo kimepanga kutekeleza yafuatayo:-

- i. Kujenga jengo jipya la ghorofa kumi (10) la Vipimo na Viwango katika Kampasi ya Dar es Salaam;
- ii. Kujenga madarasa ili kuongeza miundombinu ya kufundishia na kujifunzia katika eneo la Nzuguni - Kampasi ya Dodoma;
- iii. Kujenga ukumbi wa mihadhara katika Kampasi ya Mwanza;
- iv. Kujenga vyumba vitatu (3) vya madarasa katika Kampasi ya Mbeya;
- v. Kutafuta eneo kwa ajili ya upanuzi wa Kampasi ya Dar es salaam;
- vi. Kuanzisha Kampasi ya Chuo cha Elimu ya Biashara katika ukanda wa Kaskazini;
- vii. Kuboresha miundombinu ya TEHAMA; na
- viii. Kuendeleza rasirimali watu kwa mafunzo ya muda mrefu.

5. SHUKRANI

194. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara imeendelea kutekeleza majukumu yake kwa ufanisi katika kipindi cha mwaka 2024/2025. Ufanisi huo ulipatikana kutokana na ushirikiano wa wadau mbalimbali wa ndani na nje ya Wizara wakiwemo Washirika wa Maendeleo, Sekta Binafsi, Benki mbalimbali na wananchi kwa ujumla. Kwa kuwa Kidole kimoja

hakivunji chawa, napenda kutumia nafasi hii kuwashukuru viongozi na watendaji wote wa sekta binafsi wakiwemo Baraza la Taifa la Biashara (Tanzania National Business Council – TNBC); Taasisi ya Sekta Binafsi Tanzania (Tanzania Private Sector Foundation – TPSF); Shirikisho la Wenye Viwanda Tanzania (Confederation of Tanzania Industries – CTI); na Chama cha Wafanyabiashara, Viwanda na Kilimo Tanzania (Tanzania Chambers of Commerce, Industry and Agriculture – TCCIA) kwa michango yao katika kuendeleza Sekta ya Viwanda na Biashara.

195. **Mheshimiwa Spika;** Vilevile, natambua kwa dhati mchango wa wajasiriamali wa kada zote, wakiwemo mafundi mchundo, maseremala, mafundi uashi, wabunifu wa kazi za mikono na watoa huduma wa viwango mbalimbali ambao wanachangia kuinua uchumi kupitia Sekta ya Viwanda na Biashara. Wahenga walinena “Akili ni mali, na jasho ni mtaji na pia kidole kimoja hakivunji chawa”, hivyo mafanikio tunayoyashuhudia leo ni matokeo ya jitihada za pamoja baina ya Serikali na Sekta binafsi.

196. **Mheshimiwa Spika;** Nawashukuru pia wamiliki na waandishi wa vyombo vya habari na wasanii wote kwa mchango wao katika kuelimisha umma wa Watanzania kuhusiana na utekelezaji wa majukumu ya Wizara na taasisi zake kwa ujumla. Nawaomba tuendeleze ari hiyo ili tuweze kupanua wigo wa elimu kwa umma na hatimaye washiriki kikamilifu katika kuendeleza Sekta ya Viwanda na Biashara na kutia chachu zaidi katika mafanikio tuliyoyapata. Kwa hakika, “neni likitumiwa vyema, hujenga Taifa”, na mchango wao katika kutoa taarifa sahihi, kuelimisha na kushirikisha

jamii ni sehemu muhimu ya maendeleo ya viwanda na biashara nchini.

197. **Mheshimiwa Spika;** Maji ya kisima hayachimbiwi mbali, nawapongeza na kuwashukuru wananchi wa Jimbo langu la Kisarawe kwa ushirikiano wanaonipatia katika kutekeleza majukumu ya kitaifa na ya Jimbo kwani ukaribu wetu ndiyo msingi wa mafanikio. Nawapongeza kwa jitihada zao za kuleta maendeleo katika jimbo na ninawaahidi kwamba nitaendelea kutetea maslahi yao ndani na nje ya Bunge ili kuhakikisha Jimbo linaendelea kushamiri na hatimaye kutupatia matokeo ya mtu mmoja mmoja na kuongeza mchango wake kwa Taifa kwa ujumla. Wakumbuke kuwa “mkono mmoja hauchinji ng’ombe”, kwa unyenyekevu mkubwa nawaomba waendeleo kunishika mkono tufanikishe kwa pamoja.

198. **Mheshimiwa Spika;** Mtumbwi mmoja huvushwa kwa pamoja, Hotuba hii ya Bajeti ninayoiwasilisha leo ni matokeo ya uratibu na ushirikiano mzuri wa Viongozi wenzangu katika Wizara, akiwemo Mheshimiwa Exaud S. Kigahe - Naibu Waziri na Mbunge wa Mufindi Kaskazini; Dkt. Hashil T. Abdallah, Katibu Mkuu; Dkt. Suleiman H. Serera, Naibu Katibu; Wakurugenzi; Wakuu wa Vitengo na Taasisi na Wafanyakazi wote wa Wizara na Taasisi zake. Nawapongeza sana. Aidha, nawashukuru wachapishaji wote akiwemo Mpiga Chapa Mkuu wa Serikali kwa kuchapisha nyaraka mbalimbali ya Wizara kwa wakati.

199. **Mheshimiwa Spika;** Mwenda tezi na omo, marejeo ni ngamani, Maneno haya ya wahenga hutufundisha kuwa, licha ya shughuli na majukumu ya kila siku, familia ni mahali pa faraja, nguvu na matumaini. Utekelezaji wa majukumu yangu ambayo muda mwingi nipo nje ya nyumbani usingekuwa rahisi bila maombi na dua njema kutoka kwa watu wangu wa karibu. Nawaombea Pepo ya Firdaus wazazi wangu Saidi Ally Jafo na Khadija Amiri Madega ambao wametangulia mbele ya haki kwa malezi yao bora kwangu kwa kipindi chote cha uhai wao. Vilevile, napenda kuwashukuru wake zangu, Rehema binti Disanura, Aisha binti Shame na Salma binti Dibibi pamoja na watoto wangu kwa upendo, uvumilivu na ushirikiano wenu unaonipa nguvu na ari ya kuendelea kuwahudumia Watanzania kwa moyo, uzalendo na ueledi wangu wote. Vile vile, nawashukuru sana viongozi wangu wa Dini, ndugu, jamaa na marafiki wote kwa kuendelea kuniombea kwa Mola ili niendeleo kulitumikia Taifa letu. Nawaahidi nyote na Watanzania kwa ujumla kwamba nitaendelea kutekeleza majukumu yangu kwa kutanguliza maslahi ya Taifa mbele.

200. **Mheshimiwa Spika;** Kwa namna ya pekee noamba kutoa shukrani zangu za dhati kwako Mheshimiwa Spika, Mheshimiwa Naibu Spika na Waheshimiwa Wabunge wote kwa kunisikiliza.

6. MAOMBI YA FEDHA KWA MWAKA 2025/2026

201. **Mheshimiwa Spika;** Katika mwaka 2025/2026, Wizara ya Viwanda na Biashara inaomba kutengewa jumla ya shilingi 135,788,232,000 katika Fungu

44. Kati ya fedha hizo, shilingi 93,900,697,000 ni matumizi ya kawaida, na shilingi 41,887,535,000 ni matumizi ya Maendeleo. Katika shilingi 93,900,697,000 za matumizi ya kawaida, shilingi 75,819,380,000 ni Mishahara na shilingi 18,081,317,000 ni matumizi mengineyo. Aidha, kati ya shilingi 41,887,535,000 zinazoombwa kwa ajili ya matumizi ya maendeleo, shilingi 27,870,710,000 ni fedha za ndani na shilingi 14,016,825,000 ni fedha za nje.

202. **Mheshimiwa Spika;** Hotuba hii pia inapatikana katika Tovuti ya Wizara www.mit.go.tz.

203. **Mheshimiwa Spika;** Naomba kutoa hoja.

VIAMBATISHO

Jedwali Na. 1: Orodha ya viwanda vya mbolea Nchini

Na	JINA LA KIWANDA/KAMPUNI	MAHALI KILIPO	UWEZO WA KIWANDA	UZALISHA JI HALISI	AINA YA MBOLEA	IDADI YA AJIRA
SEMI ORGANIC FERTILIZER(MT)						
1	Minjingu Mines and Fertilizer Ltd	Manyara-Babati	250,000	59,000	Organic Minerals	500
2	ITRACOM Fertilizer Company Limited	Dodoma-Chamwino	1,000,000	72,600	Organic Minerals	827
INORGANIC FERTILIZER(MT)						
3	YARA Tanzania	Dar es salaam-Temeke	720,000	26,305	Blends	100
4	ETG Inputs LTD	Dar es salaam	28,000	20,000	Blends	20
ORGANIC FERTLIZER(MT)						
5	Guavay Fertilizer Processing Co.Ltd	Pwani, Kibaha, Vikawe	5000	2500	Organic Fertilizer	20
6	Mabwepande Compost	Dar es Salaam,	3600	800 MT	Compost	13

Na	JINA LA KIWANDA/KAMPUNI	MAHALI KILIPO	UWEZO WA KIWANDA	UZALISHA JI HALISI	AINA YA MBOLEA	IDADI YA AJIRA
		Kinondoni, Mabwepande				
7	Moshi Compost	Kilimanjaro, Moshi, Mtakuja	3000	184	Compost	6
8	Farm limes	Pwani	60000	5	Organic Fertilizer	5
FOLIAR FERTILIZER(LT)						
9	Agri Farmers Ltd	Arusha	700,000	200,000	Liquid fertilizer	30
10	Farm Access Company Ltd	Arusha	300,000	200,000	Liquid fertilizer	8
11	Keen Feeders	Arusha, Materezi,	600,000	109,380	Liquid fertilizer	23
12	Novfeed Co. LTD	Dar es salaam, Ubungo, Kibamba	100,000	48,000	Liquid fertilizer	6
13	Moswery Agri Business Ltd	Dar es salaam, Ubungo,	120,000	5,000	Liquid fertilizer	4

Na	JINA LA KIWANDA/KAMPUNI	MAHALI KILIPO	UWEZO WA KIWANDA	UZALISHA JI HALISI	AINA YA MBOLEA	IDADI YA AJIRA
		Kibamba				
14	Mtali Agro Traders	Arusha	300,000	250,000	Liquid fertilizer	13
15	Sianga Agro Traders	Tanga	600000	170,000	Liquid fertilizer	
16	Amka Feeders	Kilimanjaro, Moshi	100,000	20,0000	Liquid fertilizer	8
17	Isacha Feeders	Kilimanjaro, Moshi, Njoro	150,000	18,000	Liquid fertilizer	5
18	Asenga Agro Inputs	Kilimanjaro, Moshi, Njoro	100,000	50,000	Liquid fertilizer	5
19	Mafanikio	Kilimanjaro, Moshi	20,000	10,000	Liquid fertilizer	6
20	HAPCO (TZ) Ltd	Kilimanjaro, Moshi, Njoro	50,000	24,000	Liquid fertilizer	4
21	Sianga Inter- Trade	Arusha,Aru meru, Kikatiti	269,0000	70,000	Liquid fertilizer	14
22	Best Agro Group	Arusha	30,000	12,000	Liquid fertilizer	4

Na	JINA LA KIWANDA/KAMPUNI	MAHALI KILIPO	UWEZO WA KIWANDA	UZALISHA JI HALISI	AINA YA MBOLEA	IDADI YA AJIRA
23	Star Farm Booster	Arusha,	80,000	36,000	Liquid fertilizer	3
24	Super Vegro Solution	Manyara, Babati	20,000	7,200	Liquid fertilizer	12
25	Joe Agriventure	Arusha	60,000	30,000	Liquid fertilizer	5
26	KEM Booster Company Ltd	Arusha	10,000	4500	Liquid fertilizer	2
27	Mkulima Agrovat & General Supply	Manyara, Hanang	200,000	185,000	Liquid fertilizer	8
28	Fide Mamba	Manayara, Babati	100,000	20,000	Liquid fertilizer	10
29	Singidani Seed CO. LTD	Kimpungua Singida	25,000	10,000	Liquid fertilizer	4
30	Eco Consumer	Pwani, Bagamoyo	100,000	50,000	Liquid fertilizer	8
		FERTILIZER SUPPLIMENTS(MT)				
31	DODOMA CEMENT & COMPANY Ltd	Dodoma	20000	5200	1/ Dodoma aglime (Calcium carbonate 97.56%) 2/Agriculture gypsum(calcium	20

Na	JINA LA KIWANDA/KAMPUNI	MAHALI KILIPO	UWEZO WA KIWANDA	UZALISHA JI HALISI	AINA YA MBOLEA	IDADI YA AJIRA
					sulphate) aglime	
32	ABM Equipments Ltd	Tanga, Kange,	25000	9800	1/ Agriculture gypsum(calcium sulphate) aglime 2/ Agriculture lime(calcium carbonate) 3/ dolomitic lime(calcium carbonate&magnesium)	25
33	HSSL Lime Co. Ltd - Karasinga	Tanga, Kange,	100,000	1200	1/Agriculture gypsum(calcium sulphate) aglime 2/ Agriculture lime(calcium carbonate) 3/ Dolomitic lime(calcium carbonate& magnesium)	25
34	Tanga Mining Co.Ltd	Tanga,	50000	10000	1/Agriculture	8

Na	JINA LA KIWANDA/KAMPUNI	MAHALI KILIPO	UWEZO WA KIWANDA	UZALISHA JI HALISI	AINA YA MBOLEA	IDADI YA AJIRA
		Mwanzange			gypsum(calcium sulphate) aglime 2/ Agriculture lime(calcium carbonate) 3/ Dolomitic lime(calcium carbonate&magnesium)	
35	Neel Kenth Chemical Ltd	Tanga, Amboni, Kyomoni	250000	112,600	1/ Agriculture gypsum(calcium sulphate) aglime 2/ Agriculture lime(calcium carbonate) 3/ dolomitic lime(calcium carbonate&magnesium)	20
36	Juanco	Arusha	20,000	11,000	Liquid fertilizer	4

Chanzo: Wizara ya Viwanda na Biashara

Jedwali Na. 2: Biashara ya bidhaa kati ya Tanzania na Nchi za Jumuiya ya Afrika Mashariki (EAC)
kwa mwaka 2015 hadi 2024 (Dola za Marekani “000,000”)

Mwaka	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Bidhaa zilizouzwa	1,062	437.7	349.6	447.5	674.4	812.5	1,161.	1,414.	1,180.	1,163.
Bidhaa zilizoagizwa	322.8	298.9	220.4	302.9	329.1	324.3	562.8	578	523.6	527.3
Jumla	1,385	736.6	570.0	750.4	1,003.	1,136.	1,724.	1,992.	1,704.	1,691.
Urari wa Biashara	739.6	138.8	129.2	144.6	345.3	488.2	598.4	836.9	656.9	636.5

↳**Chanzo:** Benki Kuu ya Tanzania, Ofisi ya Taifa ya Takwimu na TRA

Jedwali Na. 3: Biashara kati ya Tanzania na Jumuiya ya Maendeleo ya Nchi za Kusini mwa Afrika (SADC) kwa mwaka 2015 hadi 2024 (Dola za Marekani '000,000')

Mwaka	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Bidhaa zilizouzwa	1,357.7	1,017.9	877.8	999.3	1,330.9	1,458.3	1,303.4	1,802.2	1,727.5	2,968.0
Bidhaa zilizoagizwa	771.2	612.4	17,781.4	604.3	155.1	470.3	653.9	551.3	786.1	786.4
Jumla	2128.9	1630.3	18659.2	1603.7	1486.0	1928.6	1957.3	2353.5	2513.6	3754.4
Urari wa Biashara	586.5	405.5	-16,903.6	395.0	1,175.8	988.0	649.5	1,250.9	941.4	2,181.6

Chanzo: Benki Kuu ya Tanzania, Ofisi ya Taifa ya Takwimu na TRA

Jedwali Na. 4: Mwenendo wa Biashara kati ya Tanzania na Nchi za Afrika (AfCFTA) kwa mwaka 2015 hadi 2024 (Dola za Marekani '000,000')

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Mauzo	1,614.61	1,288.98	1,327.24	1,590.63	1,993.59	2,251.94	2,447.63	2,577.13	2,341.37	3,946.76
Uagizaji	949.40	926.84	806.56	936.81	926.47	829.28	1,165.21	1,500.56	1,430.58	1,374.97
Jumla	2,564.01	2,215.82	2,133.80	2,527.44	2,920.06	3,081.22	3,612.84	4,077.69	3,771.95	5,321.73
Urari	665.21	362.14	520.68	653.82	1,067.12	1,422.66	1,282.42	1,076.57	910.79	2,571.79

Chanzo: Ofisi ya Taifa ya Takwimu

Jedwali Na. 5: Mwenendo wa Biashara Baina ya Tanzania na Soko la Umoja wa Ulaya (EU) kwa mwaka 2019 hadi 2024 kwa dola za Marekani (000'000)

Mwenendo wa Biashara Baina ya Tanzania na Nchi za Umoja wa Ulaya kati Dola za Marekani (000,000')										
Mwaka	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Mauzo	708.7	236.5	441.4	657.3	725.9	1475.9	1346.1	955.6	633.5	686.3
Uagizaji	1159.8	557.7	936.1	982.4	1069.9	1072	1530	1720.4	1174.9	1267.6
Jumla	1868.5	794.2	1377.5	1639.7	1795.8	2547.9	2876.1	2676	1808.4	1953.9
Urari wa Biashara	-451.1	-321.2	-494.7	-325.1	-344	403.9	-183.9	-764.8	-541.4	-581.3

Chanzo: Ofisi ya Taifa ya Takwimu na TRA

Jedwali Na. 6: Mwenendo wa Biashara baina ya Tanzania na Bara la Asia Kuanzia mmwaka 2019 hadi 2024 kwa dola za Marekani (000'000)

Mwaka	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Uagizaji	1,618.0	1,750.3	2,601.5	4,276.4	2,924.1	2,840.3
manunuzi	4,794.5	4,162.1	5,870.5	9,110.8	8,409.3	5,514.2
Urari wa Biashara	-3,176.5	-2,411.8	-3,269.0	-4,834.4	-5,485.2	-2,673.9

Chanzo: Ofisi ya Taifa ya Takwimu na TRA

Jedwali Na. 7: Mwenendo wa Mchango wa Sekta ya Viwanda katika Pato la Taifa 2016 - 2024

Mwaka	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Asilimia	7.81	7.67	8.05	8.5	8.4	7.2	7.1	7.0	7.3

Chanzo: Ofisi ya Takwimu ya Taifa (NBS)

Jedwali Na. 8: Ukuaji wa Sekta ya Viwanda 2016 - 2024

Mwaka	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Asilimia	10.8	8.2	8.3	5.8	4.5	4.8	4.2	4.3	4.8

Chanzo: Ofisi ya Takwimu ya Taifa (NBS)

Jedwali Na. 9: Mauzo ya bidhaa za Tanzania kwenda Marekani Kupitia Mpango wa AGOA kwa mwaka 2018 hadi 2024 kwa dola za Marekani (000`000)

mwaka	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Mauzo	42.83	55.32	40.18	33.06	75.11	85.4	N/L

Chanzo: The US Department of Commerce (AGOA Info)

Jedwali Na. 10: Idadi ya Mikopo Iliyotolewa Kupitia Mfuko wa NEDF kwa Kipindi cha Miaka Minne (4) (2021-2024)

Mwaka	Idadi ya Mikopo Iliyotolewa	Thamani	Kijinsia				Eneo				Ajira	
			Wanawake		Wanaume		Mjini		Vijijini		Idadi	
			Idadi	Thamani	Idadi	Thamani	Idadi	Thamani	Idadi	Thamani	Ke	Me
2020/2021	2,242	4,795,600,000	1,169	2,360,750,000	1,073	2,488,850,000	1495	3,397,050,000	747	1,398,550,000	3,070	2,949
2021/2022	2,776	6,168,250,000	1,159	2,530,700,000	1,617	3,637,550,000	1,864	4,294,750,000	912	1,873,500,000	3,467	3,398
2022/2023	2,669	6,849,550,000	1,328	3,110,750,000	1,341	3,738,800,000	1,824	4,742,450,000	845	2,107,100,000	3,982	3,818
2023/2024	1,502	4,385,050,000	745	2,078,250,000	757	2,306,800,000	1,073	3,071,000,000	429	1,314,050,000	2,160	2,264
2024 Machi 25	1,026	2,928,750,000	501	1,347,550,000	525	1,581,200,000	674	1,902,750,000	352	1,026,000,000	1,262	1,438
Jumla	10,215	25,127,200,000	4,902	11,428,000,000	5,313	13,753,200,000	6,930	17,408,000,000	3,285	7,719,200,000	13,941	13,867

Chanzo: Wizara ya Viwanda na Biashara

Jedwali Na. 11: Bei za Mazao kwa Kipindi cha Miaka Minne Kabla ya Kutumia Mfumo na Baada ya Kutumia Mfumo

NA	ZAO	MWAKA 2021/2022	MWAKA 2024/2025
		BEI	BEI
1	Kakao	4,570	19,979
2	Korosho	1,190	3,480
3	Ufuta	941	3,443
4	Asali	-	-
5	Maharage	501	2,430
6	Mihogo	400	700
7	Dengu	1,006	1,789
8	Choroko	819	1,450
9	Mahindi	500	1,717
10	Mpunga	819	3,840
11	Mbaazi	676	1,834
12	Chai	819	3,800
13	Mchele	767	3400
14	Soya	866	1,372
15	Kahawa	819	3,870
16	Vitunguu Swaumu	-	-

Eneo la *Flow Meter* katika eneo linalosimamiwa na Wakala wa Vipimo Tanzania (WMA) lililopo Bandari ya Dar es Salaam. Kituo kinatumika kuhakikisha kiasi cha mafuta kinachoringia nchini kina pimwa na Serikali inapata mapato halisi ya mafuta yanayoringia.

Wizara ya Viwanda na Biashara

Mji wa Serikali, Mtumba

Mtaa wa Viwanda, S.L.P 2996,40478 Dodoma

Jengo la Mambo ya Nje,
4th Floor Shaaban Robert Street,
Dar es Salaam, Tanzania
ps@mit.go.tz